

Martin MURÁNSKY (ed.)

Vývoj a perspektívy sociálnej demokracie na Slovensku – pohľad zvnútra a zvonku

(zborník)
Editor: Martin Muránsky

Friedrich Ebert Stiftung e.V.,
zastúpenie v Slovenskej republike

Maróthyho 6, 811 06 Bratislava
Tel: 02/544 11 209, 544 11 880
Fax: 02/ 544 11 641
www.fes.sk

Publikácia neprešla jazykovou úpravou

ISBN 80-89149-08-1

OBSAH

Úvod	5
------------	---

I. časť

Analýza vývoja a zániku SDĽ v rokoch 1991 – 2004

Karen Henderson

Stranícky systém v strednej Európe: je slovenská ľavica výnimkou?	8
--	----------

Daniel Škobla

Komentár k príspevku Karen Henderson	17
---	-----------

Lubomír Kopeček

Výzkumná sonda do politickej existence slovenských exkomunistů. Strana demokratickej ľavice 1991 – 2004	21
--	-----------

Darina Malová

Komentár k príspevku Lubomíra Kopečka	33
--	-----------

Diskusia po príspevkoch

Karen Henderson a Lubomíra Kopečka	40
---	-----------

II. časť

Analýza vývoja a perspektív strany Smer-SD v rokoch 1999 – 2005

Tim Haughton

„Sociáldemokratizácia“ strany Smer – sociálna demokracia v horizonte volieb 2006	50
---	-----------

Peter Učeň

Komentár k príspevku Tima Haughtona	57
--	-----------

Kai-Olaf Lang

Na náročnom teréne – vyhlídky sociálnodemokratickej ľavice na Slovensku	61
--	-----------

Ľubomír Tokár

Komentár k príspevku Kaia-Olafa Langeho	68
--	-----------

Diskusia po príspevkoch

Tima Haughtona a Kaia-Olafa Langa	75
--	-----------

Dva pohľady navyše

František Hajnovič

Ideály vs. realita.

Ekonomický program ľavice v 90. rokoch 90

Diskusia po príspevku Františka Hajnoviča 94

László Szigeti

Maďarský volič na Slovensku a ľavica 97

Diskusia po príspevku Lászla Szigetiho 100

Úvod

Pri koncipovaní pracovného semináru o vývoji a stave „sociáldemokratizácie“ slovenskej ľavice sme vyšli z dvoch predpokladov: Po prvé, že súčasťou úspešného fungovania ľavicovej politickej scény je dostatok jej poznania. Po druhé, že v prípade fungovania slovenskej nekomunistickej ľavice sa jej celkový úspech v podobe stabilizovanej straníckej scény ešte nedostavil. O čo išlo, a prečo to nevyšlo Strane demokratickej ľavice, je preto otázka, ktorá vystihuje základnú ideovú os prvej časti nášho zborníka. O čo ide v strane Smer – Sociálna demokracia, a ako to so sociálnodemokratickým smerovaním vychádza a vyjde, je druhá myšlienková línia, ktorou sa zaoberal náš pracovný seminár.

Odpovedí na tieto otázky sa zhostili panelisti a účastníci seminára z dvoch perspektív: pohľadom zvonku a zvnútra. Naša vďaka patrí v prvom rade zahraničným hosťom semináru Tim Haugtonovi, Karen Henderson, Ľubomírovi Kopečkovi a Kai-Olaf Langovi, ktorí porovnali vývoj domácej ľavice v európskom kontexte. Naše poďakovanie patrí zároveň domácim analytikom Darine Malovej, Danovi Škoblovi, Ľubomírovi Tokárovi, a Petrovi Učňovi, ktorí sa tentoraz predstavili v úlohe advocatus diaboli. Ako cenný výsledok ich spolupráce ponúka náš zborník kritickú diskusiu o perspektívach a výzvach ľavice, ktorá sa rozprúdila počas seminára v cieľene „nejednofarebnom“ publiku.

Opäť na základe dopytu zo strany nášho publika sme sa rozhodli rozšíriť štruktúru seminára o dva tematické pohľady navyše – príspevky Františka Hajnoviča o ekonomických programoch ľavice a o vzťahu maďarského voliča k ľavici na Slovensku od Lászla Szigetiho. Oba príspevky zámerne prekračujú analytický zámer zborníka, aby ho svojim dôrazom na osobnostný pohľad a skúsenosť s dostatočne nevyrozprávanými témami obohatili.

Záverom ešte poďakovanie všetkým účastníkom seminára za účasť v diskusii, ktorá nemalým spôsobom obohatila zborník.

Martin Muránsky
Michael Petráš

1. část
Analýza vývoje a zániku SDĽ
v letech 1991 – 2004

Stranícky systém v strednej Európe: je slovenská ľavica výnimkou?

Karen Henderson

Odpoveď na otázku v titule je ľahká: áno, slovenská ľavica je výnimkou. Slovensko sa vo veľa veciach podobá iným stredoeurópskym krajinám, ktoré v máji 2004 vstúpili do Európskej únie, ale Maďari, Poliaci, Česi a Slovinci mali aspoň párkrát sociálnodemokratickú vládu, zatiaľ čo Slovensko ju nikdy nemalo¹. V tejto štúdii ide o analýzu príčin tohto stavu,

V tomto referáte prezentujem štyri body, ktoré sa týkajú postkomunistických straníckych systémov ako takých, a tým aj slovenského prípadu. Ku koncu pripájam ešte štyri postrehy „zvonku“ ohľadom špecifických problémov slovenskej ľavice.

Politické štiepenia a politicky relevantné spoločenské rozdiely

Na základe čoho sa rozhodujú občania, koho voliť? V západnej Európe sa dajú rozlíšiť stranícke systémy na: po prvé, tie s dvoma dominantnými stranami, ktoré sa dajú označiť ako ľavicové alebo pravivé; a po druhé: na systémy, kde existencia rôznych kritérií rozdelenia voličov vedie k množstvu strán a k väčšej fragmentácii politickej scény². Najstabilnejšie stranícke systémy v strednej Európe sa nachádzajú v tých krajinách, kde sa čo najskôr začal proces striedania ekonomicky ľavicových a ekonomicky pravivých vlád (to jest v Maďarsku a v Českej republike). V tomto procese si začali ekonomicky pravivé strany osvojovať aj konzervatívne a národné hodnotové orientácie, čím okrem iného rozšírili svoju voličskú základňu (Hanley 2004: 9 – 27). Slovensko má zatiaľ ešte fragmentovaný stranícky systém, kde strany sa odlišujú aj na iných osách, ako napríklad: náboženstvo/sekularizmus, mesto/vidiek, etnická príslušnosť.

Na Slovensku značne komplikovalo politický rozvoj to, že dosiahnutie samostatnosti a začiatok projektu postkomunistickej reformy neprebiehal súbežne, a neboli ani úzko navzájom prepojené procesy. V tomto momente

¹ O povahe postkomunistických strán, pozri Anna M. Grzymala-Busse, *Redeeming the Communist Past*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002; András Bozóki & John T. Ishayama (eds), *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, New York & London: M.E. Sharpe, 2002.

² K formovaniu straníckych systémov v moderných demokraciách, pozri: Maurice Duverger, *Political Parties*, 3rd edition, London: University Paperback, 1972; Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976; Hans Daalder, 'Parties, Elites, and Political Developments in Western Europe', Joseph LaPalombara & Myron Weiner (eds), *Political Parties and Political Development*, Princeton: Princeton University Press, 1966, pp. 43 – 77; Alan Ware, *Political Parties and Party Systems*, Oxford: Oxford University Press, 1996; Arend Lijphart, *Patterns of Democracy*, New Haven & London: Yale University Press, 1999.

spočíval základný rozdiel od situácie ostatných šiestich nových štátoch, ktoré sa stali členmi EÚ v roku 2004 (por. Henderson 2001). V Slovinsku alebo v Estónsku bola snaha o ekonomickú modernizáciu a integráciu do nekomunistickej západnej Európy súčasťou túžby po osamostatnení sa od väčších a zaostalejších federálnych partnerov ako aj od sovietskej hegemonie. Aj v Česku bola národná identita úzko spojená s idealizovaným obrazom medzivojnového Československa, kde – aspoň v českých zemiach – demokracia kvitla spolu s iniciatívou početných malých podnikateľov v spoločnosti, ktorá skutočne ponúkla ekonomický blahobyť a rovnosť šancí na veľmi slušnej západoeurópskej úrovni.

Na Slovensku naopak boli túžby po národnom osamostatnení skôr reakciou na skutočné politické a ekonomické problémy, ktoré vznikli v procese postkomunistických reforiem. Na prvom mieste išlo o nezamestnanosť, v ktorej sa najvýraznejšie ukazoval priepastný rozdiel medzi českou a slovenskou situáciou. Slovenskí prívrženci reforiem vnímali tieto problémy menej vážne a oceňovali výhody spolupráce s Čechmi. Preto sa na Slovensku stalo najsilnejšou deliacou líniou v spoločnosti vnímanie národnej identity a nacionalizmus (por. Szomolányi 1999; Evans & Whitefield 1998) – štiepenie, ktoré mnohí autori označovali tiež v 90-tych rokoch ako spor o podobu politického režimu (Rybář 2005: 132 – 153). Moderná ekonomická ľavicovosť alebo pravicovosť bola až na druhom mieste, keďže na Slovensku dominovali reakcie na (české) postkomunistické reformy, ktoré sa najčastejšie vyjadrovali v národnom diškurze.

To viedlo k tomu, že Strana demokratickej ľavice (SDĽ), ktorej vedenie si osvojilo – podobne ako českí, poľskí a maďarskí susedia – sociálno-demokratickú orientáciu s dôrazom na západoeurópsky model (por. Grzymała-Busse 2002), sa ocitla v strede politického spektra. V kľúčových politických momentoch dala SDĽ prednosť priamej účasti na tvorbe demokratického politického režimu. Dvakrát vstúpila do vlády, a dvakrát vládla spolu so stranami pravého streda, ktoré podporili postkomunistický projekt politickej a ekonomickej reformy. Tým sa zoslabil ľavicový profil strany, čo viedlo k zníženiu voličskej podpory v septembri roku 1994 a v roku 2002 (Haughton 2004: 177 – 191).

Od rozpadu SDĽ a vzniku strany Smer v rokoch 1998 – 2002 pretrvávali nejasnosti v diferenciacii ľavicovosti a pravicovosti na Slovensku. V súčasnosti pozorujeme pokus viacerých strán vypracovať svoj ľavicový alebo pravicový profil, ale nie je jasné, či im voliči naďalej zostanú verní. Relatívne jasne definovanú voličskú základňu majú zatiaľ len Strana maďarskej koalície (SMK) a Kresťansko-demokratického hnutie (KDH) (Krivý & Mesežnikov 2003: 53 – 142); Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) pri posilnení – aspoň na deklaratívnej úrovni – svojho nového pravicovo – ľudového profilu a pri znížení svojej populistickej rétoriky trpí postupným poklesom voličskej podpory.

Novší výskum IVO (od novembra roku 2005) ukazuje, že pri sebazaradzovaní priaznivcov strán na ľavo-pravom spektre sú voliči nereformovanej

Komunistickej strany Slovenska (KSS), ktorá v postkomunistickom období vstúpila do parlamentu až v roku 2002, jediní, ktorí majú jasne ľavicovú sebaidentifikáciu: 68 percent sa hlási k ľavici, kým v HZDS a Smere prevláda príklon k stredu (39 percent a 47 percent), aj keď sú ostatní priaznivci Smeru o niečo viac naklonení k ľavici. Ale keď ide o hodnotenie jednotlivých ekonomických reforiem druhej Dzurindovej vlády, je odpor potenciálnych voličov HZDS podstatne silnejší ako u priaznivcov Smeru (por. IVO 2005). Do určitej miery sa dá teda konštatovať, že najsilnejšia slovenská strana Smer, ktorá je v Európskom parlamente súčasťou Strany európskych socialistov, sa ocitá viac v strede politického spektra.

Dilema ľavice v strednej Európe

Druhý bod je možno tiež samozrejmosťou, ale napriek tomu stojí za zmienku. Všetky ekonomicky ľavicové strany v strednej Európe sa stretávali v deväťdesiatych rokoch s určitými ťažkosťami v súvislosti s tým, že v postkomunistickej spoločnosti sa vtedy dalo ísť len jedným smerom – smerom doprava. Štátom riadené hospodárstvo komunistického obdobia sa nachádzalo na krajnej ľavici politického spektra, takže iná možnosť, ako ísť doprava, proste neexistovala. Zavedenie trhu a sektoru súkromného vlastníctva bolo tiež objektívnou nutnosťou, aby sa občanom zabezpečil materiálny blahobyt a možnosť slobodného rozhodovania sa ako spotrebiteľa.

Kým všetci išli jedným smerom, bolo dosť ťažko odlíšiť ľavicu a pravicu; nebolo vôbec jasné, kto sa nakoniec kde zastaví. Pre sociálnodemokratické strany, ktoré sa stali v čele vlád (príklady: Maďarsko, Poľsko, Česko), to bola síce veľká výzva, ale stále boli v lepšej situácii ako SDĽ na Slovensku, ktorá bola vždy menšinovou stranou vo vláde. SDĽ niesla v očiach voličov zodpovednosť za bolestné kroky širokospektrálnych vlád, ale pritom nemohla osvojiť úspechy týchto vlád.

Smer sa nachádza teraz vo veľmi zložitej situácii. Na jednej strane už vznikol priestor pre umiernenú ľavicovú politiku tým, že pravicová vláda začala s politikou zavádzania rovnej dane a spoplatnenia vysokoškolského štúdia, ktorá sa vníma aj na Západe ako skutočne pravicová. (Dá sa argumentovať aj tak, že v postkomunistických krajinách, kde sa veľa podnikateľov úplne vyhýbalo povinnosti platiť dane, je úspešný pokus o vymáhanie aspoň 19 percent daní skôr ľavicovou snahou, ale to je už iná téma.) Ako opozičná strana sa Smer postavil do čela odporcov reforiem Dzurindovej vlády, čo celkom zodpovedá názorom vlastných voličov, hoci medzi nimi nie sú takí pevní odporcovia týchto reforiem ako voliči HZDS a KSS (por. IVO 2005). Na druhej strane podľa prieskumu urobeného agentúrou MVK pre denník *Sme* na jeseň roku 2005 si vyše 40 percent Slovákov a takmer 46 percent potenciálnych voličov Smeru myslí, že ich život sa po novembri 1989 skôr zhoršil. Len 21 percent si myslí opak – že život sa skôr zlepšil. Objektívne to nie je pravda: Ide skôr o relatívnu vyčerpanie a odmietnutie negatívnych dôsledkov postkomunistických reforiem, napríklad v oblastiach nezamestnanosti

a zvýšenia cien základných vecí ako potraviny, doprava, kúrenie. Na takýchto protestných názoroch, ktorých referenčným bodom je minulosť, sa len ťažko dá vybudovať vízia budúcnosti

Kľúčovým bodom je, že na Slovensku neexistuje vzor sociálnodemokratickej ekonomickej reformy. Preto sa pod ľavicovosťou na Slovensku stále chápe – a to čiastočne kvôli Ficovej rétorike a čiastočne kvôli pravicovej definícii podstaty vecí – skôr mierne pozitívny postoj ku komunistickej minulosti a s tým súvisiacim netrhovým hospodárskym systémom. Je to staromódna predstava. Chýba v nej vízia budúcnosti. Chýba v nej živá predstava sociálnej demokracie.

Tento problém vzniká aj v chápaní významu členstva v Európskej únii. EÚ sa prezentuje v postkomunistických krajinách príliš často ako pravicový projekt, ktorý ponúka ďalšie zlepšenie života 'výhercom' postkomunistických reforiem: jedná sa o mladých, vzdelaných, po anglicky hovoriacich obyvateľov väčších miest. Nezamestnaným ponúka len výhody voľného pohybu pracovných síl (pokiaľ už existuje), ktoré využívajú tiež prevažne mladší občania. Ale výhody členstva v EÚ sa dajú využiť aj doma na pracovnom trhu; lenže o európskom štandarde ochrany práv zamestnancov a robotníkov hovorí málokto. Dominantný pravicový diskurz pochopiteľne málo oceňuje túto stránku európskeho projektu. Diskontinuita rozvoja oslabila odborárske hnutie, ktoré sa najviac zviditeľňuje v tradičných aktivitách, ako protestoch proti vládnej politike a štrajkoch. Komplexná, moderná odborárska práca, ktorá napríklad sprístupňuje právnu pomoc jednotlivcovi, či ženám vo štátnej službe, alebo všetkým ľuďom, ktorým zamestnávateľ porušil ich práva, nie je rozvinutá. Tieto európske štandardy nepresadzuje nikto. Úspešná moderná sociálna demokracia na Slovensku by sa mala venovať takejto drobnej práci, a nielen hlučným protestom proti vládnej politike. Veľké sociálne časti sociálnodemokratickej európskej agendy sú takto zatiaľ naďalej zanedbané.

Čo je ľavicovosť?

Tretí bod je otázka, ktorú opakujem už 15 rokov. V strednej Európe je ľavicovosť príliš často chápaná ako čisto ekonomická agenda, a nie ako hodnotová orientácia (por. Markowski 1997). To je chyba. Slobody a práva jednotlivca, či tolerancia k inakosti, sú základnými hodnotami sociálnej demokracie. Ale v postkomunistických spoločnostiach sú tieto hodnoty príliš často chápané ako pravicové. Ak to na Slovensku tak už nie je, potom je to len vďaka politike KDĽ, ktoré sa profiluje na rozdiel od iných strán vládnej koalície prostredníctvom pravicovej hodnotovej orientácie: na úrovni EÚ vyjadruje obavy o zvrchovanosť, a doma sa pokúša o zakotvenie katolíckej sexuálnej morálky v slovenských zákonoch.

Jeden z prvých vedeckých pokusov o vysvetlenie straníckych systémov v strednej Európe reprezentuje práve Kitscheltova téza, ktorý tvrdil, že hlavná os straníckej súťaže je diametrálne odlišná od situácie v západnej Európe (Kitschelt 1992: 7 – 50). V strednej Európe sa prikláňali strany ekonomickej pravice k liberálnym/kozmpolitným hodnotám, kým ekonomická ľavica

sa prikláňala k autoritárskej politike. V západnej Európe je to naopak. Táto Kitscheltova téza nikdy nefungovala veľmi dobre: v Poľsku a Maďarsku boli postkomunistické strany kvôli procesu 'sociáldemokratizácie' skôr nositeľmi sociálne liberálnych hodnôt. Na druhej strane na Balkáne – v Rumunsku a Bulharsku – starosocialistická predstava o plánovitej ekonomike a autoritárske/nacionalistické sklony patrili skôr k sebe. Slovenská politická scéna bola z tohto hľadiska hybridom: SDĽ sa skôr približovala k poľskému/maďarskému vzoru, kým HZDS vykazovalo prvky starosocialistických ekonomických hodnôt spolu s nacionalizmom a autoritárstvom.

Čo je na takýchto úvahách zaujímavé dnes, je identifikácia postoja Smeru. Aj tu vyznieva Smer do určitej miery ako staromódna strana, čo sa týka postkomunistického vývoja, pretože ľavicová ekonomická agenda sa v tejto strane nachádza v blízkosti populistických a nacionalistických prvkov. Sociálne liberálne a progresívne hodnoty na Slovensku obhájila skôr ANO, než Smer, aj keď v určitých otázkach medzi nimi neexistuje podstatný rozdiel (Bútorová 2004: 19). Smer vstúpil dokonca cez volebnú spoluprácu s SNS na pôdu, ktorá by bola pre západnú ľavicu tabu. Akákoľvek spolupráca s extrémnou pravou je pre sociálnodemokratickú stranu nemožná. Je to nemysliteľná vec.

Zmätok ľavicových a pravicových hodnôt a ekonomických prvkov nie je výlučne slovenská záležitosť. Rovnako ju pozorujeme v strane Fidesz v Maďarsku a či v strane Právo a spravodlivosť v Poľsku. Napriek tomu, keď porovnávame ekonomické a hodnotové orientácie slovenských strán, politická scéna na Slovensku vykazuje množstvo paradoxov: SDKÚ – liberálna strana, ktorá sa narodila s ambíciou stať sa širokou kresťansko-demokratickou stranou západného typu; HZDS – ekonomická ľavicová a národne orientovaná konzervatívna strana; ANO – liberálna strana, ktorá funguje na vodcovskom princípe; a Smer – ľavicová, sekulárna a národne orientovaná strana. V takomto chause je profilácia sociálno-demokratickej politiky naozaj len ťažko možná alternatíva.

Typy strán v strednej Európe a na Slovensku

Celkove sa dá povedať, že strany v strednej Európy sú iné ako v západnej Európe, pretože sa formovali 'zhora' – strany založili politici v parlamente – a nie 'zdola', ako organizácie spoločenských skupín, ktoré hľadali reprezentáciu v parlamente, aby sa mohli zúčastniť na procese politického rozhodovania a legislatívne presadiť svoje záujmy (por. Mair 1997). Západoeurópske analýzy straníckych systémov vychádzajú pritom z predpokladu, že strany sú programovo definované. Ale tak to nemusí byť: strany môžu byť tiež vybudované na charizme vodcu, na klientelizme alebo na populizme. Takto chápu situáciu aj voliči: korupcia bola veľkou témou aj vo voľbách v Poľsku a v Bulharsku v roku 2005.

Na rozdiel od Maďarska alebo Česka sú na Slovensku silní lídri a klientelistické siete oveľa výraznejšie ako programová definícia slovenských strán. Ľavica na Slovensku trpela oboma fenoménmi: klientelistické záujmy, ako aj

problematické výbery lídrov oslabili SDĽ (aj keď existencia jedného dominantného a autoritárskeho lídra by tu nikdy nebola problémom), kým Smer má na čele veľmi silného lídra, ale tiež vykazuje značné prvky populizmu (Haughton 2002). Cítiť v ňom aj stopy klientelizmu; stále napríklad chýba vysvetlenie, odkiaľ sa brali peniaze na volebnú kampaň v roku 2002 (por. Týždeň, 24.10.2005, s. 14 – 21).

Teraz sa budem venovať niektorým špecifickým problémom ľavice na Slovensku.

- a) Slovenská pravica, podporovaná pravicovou tlačou, ukazuje určité hegemónistické tendencie. Síce silne kritizuje autoritárske a nacionalistické 'neštandardné' strany, čím tiež implicitne verí, že 'štandardná' stranická súťaž sa odohráva medzi programovými ľavicovými a pravicovými stranami. Súbežne má však vážne výhrady ku každej ľavicovej strane, ktorá na Slovensku kedy existovala, čím spochybňuje legitimitu ľavicových názorov ako takých. V praxi neakceptuje ľavicu ako plnoprávneho partnera v politickom boji. SDĽ bola odpísaná ako strana bývalých komunistov; v SDA boli tiež len bývalí komunisti; Smer bol najprv populistický, potom komunistický. S akou ľavicou sa chce pravica na Slovensku striedať vo vláde? Alebo chce byť nestále vládnuou stranou alebo či koalíciou pravicových strán? Označenie socialistov a sociálnych demokratov ako 'komunistov' je síce stará osvedčená volebná taktika, ale nie je účelná, ak má byť ľavica považovaná za žiaducu súčasť politického života.
- b) Na Slovensku chýba silná ľavicová inteligencia. Pravica, alebo takzvaná pravica, mala od roka 1989 takmer monopol pri tvorbe progresívneho obrazu slovenskej budúcnosti. Ľavičari sa nechali odpísať ako tí, ktorí túžili po minulosti, alebo aspoň tí, ktorí chceli zachrániť výhody minulosti. Je síce pravda, že Smer mal značnú voličskú podporu od mladšej generácie pri posledných voľbách, ale predsa táto strana nebola schopná efektívne využívať intelektuálnu silu mladších stredných vrstiev, teda tých ľudí, ktorí pracujú mimo súkromného sektora. Napríklad mimovládne organizácie – ktoré sú prirodzene ľavicové v západnej Európe – sú na Slovensku skôr spojencami pravicových strán. Čo nevidím v Smere, sú tvorcovia ideí a vízií. Myšlienkové dynamo Smeru predstavuje Fico, ale ten sa kvôli svojmu dosť agresívnemu populizmu zdá byť anti-intelektuálnou silou. Opak je možno pravda: sú náznaky, že Fico má jasnejšiu stratégiu ako iní politickí lídri. Ale nijaká veľmi konštruktívna tvorivosť sa nepremieta smerom k voličom.
- c) Slovenská ľavica bola dlho fragmentovaná a stále zďaleka nie je zjednotená. Tá menšina obyvateľov, ktorá je po spoločenských zmenách totálne bez nádeje, hlasuje v zúfalstve ZRS alebo KSS; širšie vrstvy vidieckeho obyvateľstva, ktoré boli zneistené postkomunistickou transformáciou, volili HZDS, aj keď mnohí z nich sú teraz zmätení deklarovanou pravicovosťou

tejto strany; a SDĽ, napriek tomu, že mala dlho podporu vysokoškolsky vzdelaných zamestnancov (por. Volebný výskum IRI/FOCUS 1998; Názo-ry, ŠÚ SR 1994), nakoniec zanikla kvôli neschopnosti zbaviť sa väzieb s ekonomickými sieťami komunistického obdobia.

- d) Pri tomto pozadí treba pochváliť Smer za úspešný pokus vytvoriť silnú ľavicovú stranu na Slovensku. Ale zdá sa, že stratégia strany nasmerovala skôr na získanie podpory ekonomicky ľavicových voličov v národnej časti politického spektra (to jest HZDS, SNS, ZRS/KSS). Smer zatiaľ zanedbal 'sociálnodemokratické stredné vrstvy' – progresívnych, vzdelaných pracovníkov vo verejnom sektore. Časť tých voličov volila predtým SDĽ, ktorej voliči mali značne vysokú úroveň vzdelávania, a nepatrili – na rozdiel od voličov napríklad SMK, KDH a HZDS – ku vekovo staršej populácii. V roku 2002 možno volili SDKÚ alebo ANO. Dnes je však ANO rozpadnuté a rozhodnutie SDKÚ spolupracovať s HZDS, ako aj rozhodnutie (hoci s menším dopadom) o zlúčení sa s DS, zvyrazňuje pravicovú, a nie liberálnu tvár SDKÚ v hodnotovej a v ekonomickej sfére. Liberálny volič zostáva bez domova. Silná moderná strana, ktorá odmieta rovnako komunistickú minulosť, ako aj katolícku či nacionalistickú minulosť a súčasnosť, ešte na Slovensku nevznikla.

Záver

Aký záver vyplýva z týchto analýz? Žiaden definitívny záver nemožno urobiť: odhad výsledkov slovenských parlamentných volieb v roku 2006 možno ťažšie urobiť ako kedykoľvek predtým. Určitú stabilitu stranícky systém na Slovensku už má: 5 zo 7 strán volených v roku 2002 má relatívnu istotu, že sa vráti do parlamentu. K týmto stranám patria aj mandáty v Európskom parlamente z roku 2004. Napokon tieto strany dostali tiež ďaleko najväčší počet mandátov v krajských voľbách v roku 2005. Konečný výsledok parlamentných volieb však sotva možno odhadnúť, pretože mnohí voliči sú dnes konfrontovaní s protikladnými nátlakmi ('subject to cross-pressures'), ktoré asi vyriešia len veľmi krátko pred vstupom do volebnej miestnosti.

Stranícky systém na Slovensku má ešte niekoľko hlboko zakorenených problémov, ktoré sú tiež problémami ľavice. Chýbajú programové strany. Koľko strán je schopných prežiť zmenu predsedu? KDH to zvládla, rovnako je KDH stále jediná strana na Slovensku, ktorá v očiach západného pozorovateľa vyzerá ako štandardná strana. Záujmy elít a klientelizmus často prevládajú nad racionálnym uvažovaním o záujmoch základne voličskej podpory – interakcia ekonomických záujmov a hodnotových orientácií voličov nenačádza odozvu v stratégiách strán.

Pritom všetkom sú ekonomické ľavicové a pravicové orientácie slovenských voličov stále dosť hmlisté, aj keď hodnotové impulzy pri výbere volebnej strany zostávajú veľmi dôležité. Ale kde sú na Slovensku sociálnodemokratické hodnoty?

Použitá literatúra a pramene:

- Grzymała-Busse, Anna M. (2002), *Redeeming the Communist Past*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bútorová, Zora (2004), 'Ľudia na Slovensku zoči-voči narastajúcej pestrosti svojich životov'. In: Oľga Gyárfášová a Grigorij Mesežnikov (ed.), *Slovensko 'v prievane'*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Hanley, Sean (2004), 'Getting the Right Right: Redefining the Centre-Right in Post-Communist Europe', *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, No. 3, 2004, pp. 9 – 27.
- Haughton, Tim (2002), 'Slovakia's Robert Fico: A Man to be Trusted or Feared?', *RFE/RL East European Perspectives*, Vol. 4, No. 11.
- Haughton, Tim (2004), 'Explaining the Limited Success of the Communist-Successor Left in Slovakia', *Party Politics*, Vol. 10, No. 2.
- Henderson, Karen (2001), 'Euro scepticism or Europhobia: Opposition attitudes to the EU in the Slovak Republic', SEI Working Paper No 50, Brighton: Sussex European Institute.
- Inštitút pre verejné otázky (2005), *Slovensko na prahu volebného roku*, November.
- Kitschelt, Herbert (1992), 'The Formation of Party Systems in East Central Europe'. In: *Politics and Society*, Vol. 20, No. 1, 1992, pp. 7 – 50.
- Vladimír Krivý & Grigorij Mesežnikov (2001), 'Politické strany a ich privrženci'. In: Oľga Gyárfášová, Vladimír Krivý, Marián Velšic *et al.*, *Krajina v pohybe*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, pp. 53 – 146.
- Geoffrey Evans & Stephen Whitefield (1998), 'The Structuring of Political Cleavages in Post-Communist Societies: the Case of the Czech Republic and Slovakia', *Political Studies*, Vol. 46, No. 1, 1998, pp. 115 – 59.
- Deegan Krause, Kevin (2000), 'Public Opinion and Party Choice in Slovakia and the Czech Republic', *Party Politics*, Vol. 6, No. 1, 2000, pp. 23 – 46.
- Mair, Peter (1997), *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Oxford: Clarendon Press.
- Názory (1994), ŠÚ SR, Vol. 5, No. 4, pp. 3 – 11.

Markowski, Radoslaw (1997), 'Political Parties and Ideological Spaces in East Central Europe', *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, No. 3, pp. 221 – 54.

Rybář, Marek (2005), 'Premeny straníckej politiky'. In: Soňa Szomolányi (ed.), *Spoločnosť a politika na Slovensku*, Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 132 – 53.

Szomolányi, Soňa (1999), *Kľukatá cesta Slovenska k demokracii*, Bratislava: Stimul.

Neodborné periodiká:

'Kto ovládne Slovensko?', *Týždeň*, No. 43, 24.10.2005, pp. 14 – 21.

Komentár k príspevku Karen Henderson „Stranícky systém v strednej Európe: je slovenská ľavica výnimkou?“

Daniel Škobla

1. Chcel by som poďakovať

K. Henderson za skvelú prezentáciu a zdôrazniť, že v tomto prípade je úloha „advocatus diaboli“ veľmi ťažká. V tomto príspevku je ťažké nájsť niečo, s čím by som mohol zásadne nesúhlasiť alebo k čomu by som mohol nájsť alternatívny výklad.

K. Henderson sa pozrela na stranícke systémy jednak z hľadiska ich (i) obsahového profilu (teda faktorov súvisiacich s programom strán, ich pravoľavým profilom, volebnou základňou) a (ii) politickej kultúry (tém ako klientelizmus, úloha lídra atď.) Napriek tomu, že otázky politickej kultúry (napr. fenomén klientelizmu) považujem za zvlášť dôležité, touto problematikou sa vo svojom komentári zaoberať nebudem. Myslím si, že táto široká a dôležitá tématika by si vyžadovala oveľa viac priestoru. V svojom komentári sa preto sústredím na načrtnutie trošku komplementárneho obrazu k tým tézám K. Henderson, ktoré sa zaoberajú programovým charakterom strán, ich ideovými zámermi, volebnou základňou. Pozornosť posuniem od charakteru a programových ne/konzistencií strán k vonkajšiemu prostrediu, ktoré tvorí ekonomika štátu a sociálna báza elektorátu – budem sa teda venovať určitým makro-súradniciam problémov ľavice v súčasnosti.

2. Predtým si však dovoľím upozorniť na niektoré terminologické veci, ktoré sú z môjho pohľadu otáznе. Problém terminológie pociťujem ako páľčivý problém sociálno-vedeckého diskurzu na Slovensku. Jedným z jeho črt je podľa môjho názoru zamieňanie populárnych termínov za analytické kategórie. Toto nie je prípad vypuklý v príspevku K. Henderson ale skôr v príspevkoch slovenskej proveniencie:

- termín **nacionalizmus**. Bez operacionalizácie je tento termín vágny a každý si pod ním predstavuje pravdepodobne niečo iné. V mojom ponímaní nacionalizmus (v strednej Európe) nepredstavuje subjektívne postoje a činy založené na viere o výlučnosti etnika a jeho nadradenosti nad ostatnými etnikami. Pokiaľ máme na mysli vulgárne a nadmerné zvýrazňovanie národnej výlučnosti alebo intoleranciu, nepriateľstvo voči iným národným štátom a etnikám, navrhol by som používať iný termín, napríklad šovinizmus. Ja vidím **nacionalizmus** skôr hodnotovo neutrálne, ako termín pre kolektívne zdieľaný systém predstáv-mýtov o národe, jeho histórii, kultúre a jeho budúcnosti, ktorý sa premieta do politickej rétoriky. Takýto systém tvorí štrukturálnu súčasť politik štátu a subjektov, ktoré považujú alebo sú vnímané ako reprezentanti alebo potencionálni reprezentanti štátu. Z tohto pohľadu je nacionalizmus prierezovou črtou všet-

- kých politických subjektov. Prinajmenšom je tomu tak v strednej Európe.
- Vôbec však nerozumiem termínu, ktorý K. Henderson používa v súvislosti s určitými ľavicovými stranami a politikmi – „**populizmus**“. Pokladám ho za nič nevypovedajúci termín. Za populárny termín, ktorý bol na Slovensku nešťastne prenesený do sociálno-vedeckého diskurzu a zachádza s ním ako s analytickou kategóriou. Je to pritom vágna, nič nehovoriaca nálepka, ktorá sa na Slovensku stala synonymom dehonestujúceho označenia. V politologickej literatúre, podľa môjho názoru neexistuje uspokojivá definícia – operacionalizácia – tohto pojmu. Z logiky legitímnosti parlamentnej demokracie a samotnej volebnej súťaže vyplýva, že politici a politické strany by mali komunikovať to, čo si prajú voliči, čo je vo verejnom záujme, na čo je sústreďovaná pozornosť ľudí. Následne na základe svojich reálnych politík, to je do akej miery ľudia myslia, že sa naplnilo to, čo sa očakávalo, uchádzať sa o znovuzvolenie. A obľuba u verejnosti je základný predpoklad úspechu vo voľbách. Reflektovať, artikulovať politickými prostriedkami a politickým slovníkom nespokojnosť ľudí, sľubovať zmenu alebo nápravu je úplne prirodzená súčasť politiky.

Takéto správanie je v rámci zastupiteľskej demokracie a všeobecného volebného práva typické pre všetky politické strany. Nie je dôvod prisudzovať ho iba niektorým z nich. Je typické dokonca aj pre tie strany, ktoré presadzujú záujmy iba úzkej skupiny ľudí, pretože na to aby tak mohli robiť, sa musia najprv obrátiť k širšiemu elektorátu. (Pokiaľ by sme **populizmus** definovali iba ako určitý rétorický štýl, či špecifický anti-intelektualizmus, v slovenskom politickom spektre by sa dali nájsť aj vhodnejší kandidáti na takúto nálepku ako je SMER – napríklad SDKÚ a jej sľubovanie niekoľkonásobných plátov alebo skvelých zajtrajškov a dôchodkov). Týmto apelujem na vyhybanie sa schematickým klasifikáciám.

3. Je problémom programová zmiešanina ideí, hodnôt a ekonomických záujmov, nekonzistencia ľavice?

K. Henderson, na rozdiel od Slovenska, prisudzuje politickým stranám iných európskych a stredoeurópskych krajín atribút jasnejšieho vyhranenia sa na osi ľavica-pravica. Pričom práve tieto systémy s takýmito črtami, ako tvrdí, majú tendenciu byť stabilnejšie. Na rozdiel od toho na Slovensku, z rôznych dôvodov, profily strán nie sú vyšpecifikované, hranice sú oveľa rozmazanejšie, politické programy nekonzistnejšie. (Na Slovensku podľa K. Henderson iba SMK a KDH majú jasne definovaný profil). Z tohto, zdá sa, K. Henderson vyvodzuje aj určitú neschopnosť vytvoriť si stabilný elektorát a tým aj trvalý volebný úspech. Z tohto odvodzuje aj celkovú neštandardnosť/nestabilitu politického systému.

Nenamietam úplne, s týmto sa dá súhlasiť. Ale trochu mi tu vadí normatívny prístup, určitá snaha vidieť ideálnu „konzistenciu“ politických programov, snaha o určité škatulkovanie, systematizovanie. Ako by trochu chaotická realita prekážala sociálnym vedcom v úsilí o systematizáciu. Z tohto

vyplýva aj tendencia pripisovať týmto „chaotickým“ prvkom dôležitejšiu úlohu, akú v skutočnosti majú vo formovaní politického systému.

Ja však namalujem trochu iný obraz. Tvrdím, že tzv. „nekonzistencia“ sú inherentne prítomné v identite strán a v ich programoch všade. Učebnicový príklad môže byť strana zelených: svojou prezieravosťou ku kapitálu a k neoliberalnej globálnej ekonomike patria k ľavici. Avšak ich vlažný až nepriateľský postoj k industrializácii ako nástroja progresu (čo je klasická téma ľavice), ich sympatie k lokalite a lokálnym komunitám a tradícií poukazujú skôr na konzervatívnu agendu. Aj v rámci samotných ekonomických politík, či už fiškálnych alebo monetárnych, zelené strany navrhujú/uplatňujú mix receptov, ktoré by mohli byť nazvané ideovo nekonzistentné. Do akej škatuľky ich teda v pravo-ľavom spektre zaradíme? Pritom nikto, aspoň pokiaľ viem, v Európe nespochybňuje legitimitu zelených politických strán a nikto ich nenazýva neštandardnými.

4. Čo je „problém“ ľavice?

Snažím sa odpovedať na otázku, či SMER-SD napriek vysokým preferenciám má potenciál udržať si túto podporu dlhodobo. (Vychádzam z toho, že sila strany závisí na veľkosti a stabilite jej elektorátu.). Skúsím sa pozrieť na príbeh slovenskej ľavice ako zviazaný s príbehom európskej ľavice. Pozrime sa, čo sa stalo za posledné desaťročia. Po druhej svetovej vojne sa materiálne podmienky v Európe dramaticky zlepšili oproti predvojnovým rokom. V období 1945 až do polovice 70. rokov umiernená ľavica (teda sociálna demokracia) na západe, najmä v škandinávskych krajinách, dosiahla všetko, čo dúfala dosiahnuť – sociálne zodpovedný štát (welfare state) triumfoval. Stalo sa tak bez radikálnej snahy permanentne meniť štruktúru spoločnosti.

Široko sa akceptovala určitá forma štátnych zásahov do ekonomiky, intervencií do ekonomiky ako aj štátneho vlastníctva. Boli to časy, keď na Západe každý bol zástancom Keynesa, sociálnym demokratom, sociálnym kresťanským demokratom alebo prívržencom nejakej modifikácie socializmu. Ak by v rokoch 1945 alebo 1950 niekto vážne vyslovil niektoré z myšlienok a ideí, ktoré dnes tvoria základné vybavenie neoliberalnej ekonomickej rétoriky, vystavil by sa otvorenému posmechu, alebo by ho poslali rovno do blázninca (S.Georgová). Netvrdím, že sociálna–demokracia sa neskôr dostala priam do krízy, ale je zrejmé, že v polovici 70. rokov sa ukončil zlatý vek sociálno-demokratickej politiky. SD strany buď majú slabšiu podporu alebo modifikujú svoju pôvodnú agendu. *Bonmot: Ako som niekde čítal, „úspech Blairovej ľavice spočíva v tom, že všetkých presvedčil, že sa už nejedná o ľavicu“...*

Prečo?

- 1) Tvrdý úder prišiel zo zmeny ekonomickej situácie, celosvetovej recesie a následného rozšírenia vplyvu neo-liberálnych ekonomických doktrín, ktoré kritizovali slabiny tzv. korporatívnych politík 50. a 60. rokov, čiastočne odôvodnene, pretože tieto už (z viacerých dôvodov) prestali byť úspešné.

- 2) Nástup neoliberálnych a globálnych ekonomických politik v 80. rokoch udrel priamo do základov sociálnej demokracie, pretože obmedzil možnosti sociálno-demokratických vlád brániť svoju vlastnú sociálnu základňu – voličov – v rámci jednotlivých štátov. Toto sa dialo fiškálnou politikou, sociálnymi výdavkami a makroekonomickou politikou na podporu plnej zamestnanosti. Dnes prakticky nie je možné realizovať takéto ekonomiky na úrovni jednotlivých štátov.
- 3) Okrem toho, od 70. rokov sa na Západe výrazne mení aj sektorová štruktúra ekonomiky: pokles industrializácie, technologické inovácie a zvýšenie high-tech priemyslu, zmohtnutenie sektoru služieb; oklieštuje tiež sociálnu bázu, elektorát, prirodzené voličstvo soc-demokratov.
- 4) Sociálno-demokratická ľavica na Slovensku, napriek veľmi rozdielnej géneze vzniku (ako uvádza Henderson, strany boli formované zvrchu a nie zospodu), má od začiatku 90. rokov okrem svojich špecifických problémov (delegitimácia ľavice na začiatku 90. rokov, z ktorej sa táto veľmi ťažko spamätáva), rovnaké problémy ako európska ľavica. Rovnako prichádza k reštrukturalizácii ekonomiky a zmene sektorovej štruktúry zamestnanosti. Pozícia práce ako bázy pre kolektívnu akciu (napríklad v stabilnej voľbe sociálnej demokracie) je slabá aj v tom priemysle, ktorý nezanikol a tiež v tom priemysle, s ktorým prišiel zahraničný kapitál. Tlak na de-odborizáciu a individualizáciu pracovných kontraktov (aj robotníckych) je veľmi silný.
- 5) Pozícia stredných tried k ľavici (ako upozorňuje K. Henderson, SMER zanedbáva) nie je nijako jednoduchá. Na západe v 60. a 70. rokoch bol rast životnej úrovne považovaný za kompatibilný s bojom za kolektívnu emancipáciu. V súčasnosti sú tieto dva ciele ponímané ako nekompatibilné. Dnes na západe a aj na Slovensku do hry vstupuje iný fenomén: konzumerizmus, ktorý apeluje na stredné triedy a tvrdí, že trh (a nie politika) je povinný zaistiť maximum možností a tak uspokojiť všetky potreby. Z takejto perspektívy nie je žiadna kolektívna akcia žiadúca a potrebná – individuálne dôchodkové účty a ich súkromný manažment sú skvelou ilustráciou. (Mimochodom, každá demokratická politika môže existovať iba za predpokladu, že mobilizuje ľudí pre kolektívnu akciu, čo je však stále ťažšie.)

Preto súhlasím s K. Henderson v jej poukázaní na to, že ľavica na Slovensku si nevytvorila stabilnú voličskú základňu, že ľudia majú tendenciu presúvať svoje volebné preferencie medzi stranami ale aj smerom zľava doprava: posledné voľby to ukázali v prípade malej odštiepenej SDA, keď jej potencionálni voliči nakoniec volili pravicovú SDKÚ. Chcel som však upozorniť, že nedostatok stabilného a rozsiahleho elektorátu nemusí spočívať výlučne v nedostatku programovej politiky, ideologickej nekonzistentnosti ľavice (ako upozorňuje K. Henderson). Príčina môže spočívať v širších horeuvedených podmienkach – tieto pre slovenskú ľavicu robia problematické konsolidovať stabilnú podporu. Možno práve táto nešikovnosť vysporiadať sa s týmito podmienkami robí situáciu ľavice na Slovensku výnimočnou a zraniteľnou.

Výzkumná sonda do politické existence slovenských exkomunistů.

Strana demokratické levice 1991 – 2004

Lubomír Kopeček

Exkomunistická Strana demokratické levice (SDĽ) byla v 90. letech 20. století nejlivnější slovenskou levicovou stranou. „Historičtí“ sociální demokraté a ortodoxní komunisté jí nedokázali konkurovat. Přesto SDĽ v mnoha ohledech nenaplnila očekávání, která do ní původně vkládali její zakladatelé v roce 1991. Po celá devadesátá léta zůstala výrazně méně významná než nástupnické formace po bývalých komunistických stranách v sousedním Maďarsku a Polsku. Maďarská socialistická strana (MSZP) a polský Svaz demokratické levice (SLD) se staly velkými politickými formacemi a zařadily se mezi klíčové aktéry v politickém spektru. Běžně sbíraly čtvrtinu až třetinu voličských hlasů nebo i více. Slovenská SDĽ nikdy nepřekročila 15 % hranici voličských zisků. Hluboká krize, kterou SDĽ od konce 90. let prodělávala, nakonec vyústila v její marginalizaci po volbách 2002 a v ukončení samostatné existence na konci roku 2004. Příčinám omezeného politického úspěchu a posléze zániku SDĽ se věnuje tento příspěvek. Z rozsahových důvodů bude pozornost zaměřena pouze na několik hlavních příčin.³

Od nadějných začátků k první krizi

Na počátku 90. let se zdálo, že cesta SDĽ se nebude příliš lišit od cesty maďarských a polských exkomunistů. Reformě orientované křídlo Komunistické strany Slovenska (KSS) v čele s předsedou strany Peterem Weisssem prosadilo v průběhu let 1990 až 1991 rezignaci na marxisticko-leninskou identitu strany, oficiální přijetí sociálnědemokratické orientace a změnu názvu na *Stranu demokratické levice* (SDĽ). V prosinci 1991 se sešel první sjezd „nové“ strany, který deklaroval cíl vstoupit do Socialistické internacionály, klíčové organizace sdružující na mezinárodní úrovni socialistické a sociálnědemokratické strany. SDĽ si z původní KSS odnesla nemalý majetek a také organizační struktury pokrývající celé území Slovenska. Výrazně ji to zvýhodnilo před ostatními politickými stranami. Paradoxně i před „obnovenou“ KSS, kterou revitalizovali v roce 1992 ortodoxní komunisté odmítající Weissovu „zradu“ komunistických myšlenek. „Obnovená“ KSS ovšem z majetku bývalé komunistické strany nezískala vůbec nic.

Ve volbách 1992 dosáhla SDĽ výsledku, který považovala za úspěch – 14,7 % hlasů (29 mandátů). Skončila tak druhá za Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara, jež dosáhlo 37,3 % hlasů a volby

³ Tato studie byla zpracována v rámci Výzkumného záměru českého Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (kód MSM0021622407).

vyhrálo. Pro úspěch HZDS, jež vzniklo jako opoziční hnutí v roce 1991 po odvolání Vladimíra Mečiara z postu předsedy vlády, bylo velmi důležité právě jeho obrovské osobní charisma a popularita.

Hlasy ve volbách 1992 získala SDĽ především díky kritice podoby ekonomické transformace. Pojila se s tím samozřejmě i určitá dávka politického populismu, s nímž v té době strana operovala. V souvislosti s volbami 1992 je ale nutné upozornit na jeden aspekt, který byl i do budoucna důležitý. Svou – vůči tehdejší vládní politice – *protestní profilací* měla SDĽ velmi blízko k Mečiarovu HZDS. HZDS tím ovšem představovalo pro SDĽ silnou *konkurenci* a voličstvo obou stran se svými sociálními charakteristikami lišilo jen málo.

Pro názornost podle výzkumu, který dělalo Centrum pro sociální analýzu v lednu 1992 tedy několik měsíců před volbami v případě by 27 % potenciálních voličů HZDS bylo ochotných jako druhou stranu volit SDĽ. Naopak 57 % (!) potenciálních voličů SDĽ by svůj případný druhý hlas dalo HZDS (Aktuálně problémy Česko-Slovenska január 1992. Závěrečná správa zo sociologického prieskumu 1992: 30 a 35).

Expanze HZDS na začátku 90. let tedy pravděpodobně připravila SDĽ o nemalé procento hlasů a omezila do budoucna možnosti jejího voličského růstu. HZDS sice nebylo levicovou formací – představovalo široký centristický subjekt – ale jeho přesah do voličského „loviště“ SDĽ byl zjevný. Projevil se tím fenomén, který exkomunisté v Polsku nebo Maďarsku nezažnamenali – existence silnějšího konkurenta v některých aspektech velmi podobně programově orientovaného, jenž zmenšuje prostor v politickém ve spektru, který by SDĽ mohla obsadit. Důležité rovněž bylo, že do budoucna zůstala otevřená možnost přelévání voličů mezi SDĽ a HZDS.

SDĽ mělo před volbami 1992 s HZDS poměrně dobré vztahy a tato situace trvala i po volbách. SDĽ podporovalo jednobarevnou menšinovou vládu HZDS s tím, že usilovalo o přímý vstup do vlády. Mečiar ale neprojevoval zájem dělit se o moc, i když postavení jeho vlády se stávalo díky slabému parlamentnímu zázemí stále obtížnější. Vztah SDĽ k HZDS se v průběhu roku 1993 zvolna zhoršoval a SDĽ začalo prosazovat předčasné parlamentní volby, přičemž v důsledku svých rostoucích preferencí očekávalo, že by mohlo volebně výrazně posílit. Prezentovalo přitom představu, že stávající Mečiarova vláda zůstane až do konání předčasných voleb u moci.

Tento záměr ale nevyšel. V březnu 1994 ostře kritický projev prezidenta Kováče v parlamentu o stavu země vyvolal pád Mečiarovy vlády. Pod tlakem tehdejší situace vstoupila SDĽ do přechodné vlády vedené dosavadním ministrem zahraničí Jozefem Moravčíkem. Vzhledem k tomu, že HZDS odešlo do opozice, nebylo bez SDĽ možné sestavit vládu s dostatečnou parlamentní podporou. Moravčíkova vláda byla v mnohém zvláštní. Vedle SDĽ a odpadlíků od Mečiarova HZDS a nacionalistické Slovenské národní strany (SNS), v ní zasedlo antikomunistické (!) konzervativně-katolické Křesťansko-demokratické hnutí (KDH). K podobnému *nepřirozenému spojení antikomunistů a exkomunistů a to dokonce na vládní úrovni nikde jinde ve střední*

Evropě nedošlo (srov. Haughton 2004). Tento fakt byl vysvětlitelný Mečiarovým neliberálním stylem vládnutí, který přinesl prolomení politických bariér mezi exkomunisty a antikomunisty, mezi pravíci a levíci.

Současně se začala SDĽ intenzivně připravovat na předčasné parlamentní volby na podzim 1994. V květnu 1994 uzavřela SDĽ dohodu o předvolební koalici s názvem **Společná volba (SV)** se třemi malými levicovými stranami: „historickými“ sociálními demokraty (Sociálnědemokratickou stranou Slovenska – SDSS), Stranou zelených na Slovensku (SZS) a agrárním Hnutím zemědělců Slovenska (HPS). Vedení SDĽ tak realizovalo myšlenku, o níž se snažilo už od roku 1990, tj. vytvořit silný levicový blok, v němž by SDĽ hrála klíčovou roli. Viditelně zde působila inspirace polskou SLD.

Účast ve Společné volbě odmítl jeden malý levicový subjekt – *Sdružení dělníků Slovenska (ZRS)* vedený Jánem Ľuptákem. Ľupták, bývalý poslanec SDĽ, předvolební kampaň ZRS silně zaměřil právě na kritiku „zrady“ SDĽ z důvodu její vládní spolupráce s pravíci. ke kritice využil také nepopulární kroky, které v krátkém období svého působení Moravčíkova vláda udělala v sociálně-ekonomické oblasti. Příznivě se to odrazilo ve volební podpoře ZRS a naopak pro SDĽ se tato konkurence zleva ukázala velmi škodlivá. V parlamentních volbách 1994 SV dostala pouhých 10,4 % hlasů. ZRS naproti tomu výrazně uspěla se 7,34 % hlasů. HZDS pak získalo ve volbách 1992 velmi solidních 35 % hlasů. Část původních voličů SDĽ se přelila k ZRS a částečně i k HZDS a KSS, která se ovšem do parlamentu ve volbách 1992 nedostala (získala pouze 2,7 % hlasů).

Potvrzují to průzkumy veřejného mínění před volbami 1994. Podle agentury Focus se ještě na začátku roku 1994 voličské preference SDĽ blížily k 20 % hranici. V květnu 1994 ale byly už jen asi 13 %. Naopak ZRS by v březnu 1994 podle agentury Focus dalo svůj hlas 4,8 % voličů, v květnu 1994 už 7,1 % voličů. Posilovat začalo i do té doby klesající HZDS. Preference koalice SDĽ – SDSS – SZS – HPS na přelomu června a července 1994 pak dosáhly 14,9 % (výzkum nepracoval s názvem koalice Společná volba).

Předvolební průzkumy také dokumentovaly, že čtvrtina voličů SDĽ by jako případnou druhou stranu volilo ZRS, což nebylo rozhodně bez významu. Z průzkumů navíc vyplynulo, že téměř polovina voličů (46 %) Společné volby nebylo pevně rozhodnutých, že tuto koalici bude skutečně volit. Kromě toho stál za pozornost fakt, který se projevoval už ve volbách 1992, tj. příznivci SDĽ pocítovali větší sympatie k HZDS a SNS než ke KDĽ. Právě s KDĽ ale SDĽ společně zasedala v Moravčíkově vládě. I to mohlo rozhodování voličů SDĽ ovlivnit (Aktuálně problémy Slovenska máj 1994. Správa zo sociologického výskumu 1994: 48 a 58; Bútorová 1994: 143 – 145). Zajímavá je také analýza výsledků voleb v jednotlivých slovenských okresech. Ukázalo se, že tam, kde SV oproti výsledku SDĽ z roku 1992 nejvíce oslabil, výrazně posílily právě ZRS, HZDS a „obnovená“ KSS (Krivý, Fegľová, Balko 1996: 101).

Shrme-li, příčiny neúspěchu SDĽ (SV) ve volbách 1994 tkvěly v kombinaci více faktorů. Především to byla Ľuptáková schopnost využít oslabení

původního populismu SDĽ a přitáhnout k ZRS početnou skupinu nespokojených voličů, kteří doposud podporovali SDĽ. Neblahý vliv zřejmě měl i časově naprosto nevhodný vstup SDĽ do vlády s pravicovými stranami půl roku před volbami a z toho plynoucí převzetí odpovědnosti za nepopulární sociální opatření. V neposlední řadě bylo chybné rozhodnutí SDĽ o vytvoření volební koalice s pro voliče neznámým názvem Společná volba. Jak to po volbách glosovali někteří komentátoři, voliči SDĽ když v seznamu kandidujících stran „neobjevili“ název SDĽ, dali hlas subjektu, jehož levicovost z názvu přímo číselo – Sdružení dělníků Slovenska. Výměna předsedy a zrod vnitřního rozštěpení strany

V SDĽ vyvolal volební výsledek obrovský šok, protože strana počítala s volebním výsledkem okolo 20 % hlasů. V daný moment nicméně Weissovo vedení ještě zůstalo v čele strany. Weiss také dokázal prosadit, že SDĽ nebude participovat na nové vládě, kterou znovu sestavil Vladimír Mečiar. Naopak ZRS do této vlády vstoupilo (třetím koaličním partnerem se stala nacionalistická Slovenská národní strana – SNS).

Parlamentní volby 1994 nicméně otřáslы pozicí Weissova reformního vedení a odstartovaly ve straně úvahy o správnosti kursu nastoupeném na přelomu 80. a 90. let. Nespokojenost členské základny navíc posílily čistky, které nová vládní koalice vedená HZDS záhy po svém nástupu rozběhla ve státní správě. Výrazně se existenčně dotkly části členské základny SDĽ. Řada členů strany zde totiž byla ještě od předlistopadových dob zaměstnána. Nový kabinet Vladimíra Mečiara je ovšem často postavil před těžké rozhodnutí, jestli si vybrat stranickou legitimaci SDĽ nebo zaměstnání. Právě do turbulentních let 1994 – 1995 tak spadá výrazný pokles členské základny SDĽ. Na konci roku 1995 měla SDĽ už jen asi 24 tisíc členů (Ondruchová 2000: 52). Byl to pokles téměř o polovinu ve srovnání se stavem při vzniku SDĽ v prosinci 1991.

Za dozvuk voleb 1994 lze považovat výměnu předsedy strany na sjezdu v dubnu 1996. Novým předsedou se stal Jozef Migaš, který do té doby působil jako velvyslanec na Ukrajině. Nenesl díky tomu žádnou odpovědnost za debakl ve volbách 1994.⁴ Nový předseda záhy po svém zvolení položil důraz na „levicovější“ orientaci SDĽ a na rozšíření vlivu SDĽ mezi dělníky. Mimo jiné se uvedl i výroky o potřebě „oprášit Marxe a přečíst si řádky o rozporu práce a kapitálu, vlastnictví a odcizení“ (Mesežnikov 1997: 31).

Rok 1996 představoval další mezník ve vývoji SDĽ. Výroky nového předsedy strany a části vedení SDĽ signalizovaly, že předchozí orientace na

⁴ Jozef Migaš působil před listopadem 1989 na odboru pro vědu Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska. Po listopadu 1989 pracoval v aparátu strany, kde to dotáhl až na post manažéra Výkonného výboru SDĽ. Mečiarova vláda ho v roce 1993 – tedy v době ještě dobrých vztahů mezi HZDS a SDĽ – vyslala jako diplomata na Ukrajinu. Jeho úspěch při volbě předsedy SDĽ bylo podle některých spekulací možné (údajně) vysvětlit i podporou vlivné finanční skupiny okolo Děvín banky, úzce s SDĽ propojené. Děvín banka byla ovládána ruským kapitálem.

„modernistickou“ sociálnědemokratickou identitu nemusí být trvalé. Šok z neúspěchu ve volbách 1994 vedl k změně atmosféry uvnitř SDĽ a reorientaci části stranických kádřů, kterým se identita strany začala jevit nedostatečně levicová (Kopeček 2002: 116). Vytvořil se tím zárodek sporu dvou křídel ve vedení strany – „modernistického“ a „radikálně-socialistického“. Tento spor o identitu strany začal postupně ohrožovat její jednotu. Spolu s problémy okolo hledání místa ve stranicko-politickém systému, o němž ještě bude řeč, se konflikt „modernistů“ s „radikálními socialisty“ stal faktorem, jenž významně přispěl ke krizi a zániku SDĽ.

Cesta k politické porážce

V parlamentních volbách v září 1998 získala SDĽ 14,6 % hlasů (23 mandátů). Vrátila se tím na úroveň svého nejlepšího výsledku z roku 1992. Před volbami 1998 se SDĽ snažila držet si určitý distanc od ostatní převážně pravicové antimečiarovské opozice. Jedním z důvodů byla snaha neodradit si voliče, na něž by příliš těsné vazby pravici mohly působit negativně. Současně ale byla důležitá atmosféra roku 1998. Vrcholila vyhrocená konfrontace mečiarismus versus antimečiarismus. Celá opozice včetně SDĽ proklamovala cíl obnovy demokratického a právního státu pošlapaného v období Mečiarova vládnutí. Vedení SDĽ to nedovolilo seriózněji uvažovat o spojení s HZDS. Důvody byly rovněž zahraničněpolitické. Mečiar a jeho vládnutí bylo vnímáno ze strany EU mimořádně negativně. I proto si SDĽ, které mimořádně záleželo na zahraničněpolitickém renomé nemohla dovolit spolupráci s ním.

SDĽ tak po volbách vstoupila do vládní koalice vedené Mikulášem Dzurindou, lídrem převážně pravicové Slovenské demokratické koalice (SDK). Jedním ze „zakladatelských“ subjektů SDK opět bylo KDĽ, jejíž předseda Ján Čarnogurský zasedl ve vládě spolu s ministry za SDĽ. Stejně jako Moravčíkova vláda v roce 1994 se tak i Dzurindova vláda vyznačovala velkou heterogenitou. Opět zde vedle exkomunistů zasedli antikomunisté a pravice začala vládnou společně s levicí.

Od počátku svého působení v Dzurindově vládě se ovšem SDĽ dostávala do střetu s ostatními členy koalice. Důvodů bylo více. Jednak se SDĽ snažila posílit svou pozici ve vládní koalici na úkor největšího aktéra koalice – Dzurindovy SDK. Využívala k tomu vnitřních potíží tohoto subjektu, který se postupně rozpadal. Dalším důvodem byly nepopulární sociální opatření, k nimž vláda sáhla. Jednalo se například o deregulaci některých cen (plyn, elektřina atd.). Pro SDĽ, která před volbami 1998 slibovala zvyšování životní úrovně, se tato opatření stala politicky velmi nepřijemná. S ohledem na to, že se stále pokoušela prezentovat jako obhájce zájmů sociálně slabých, na něž opatření nové vlády dopadaly velmi tvrdě, zvolila taktiku kritiky vládní koalice. V tomto směru se uplatňovali především představitelé radikálně-socialistického křídla, kteří se nezdědka distancovali od vládní koalice. Z pohledu veřejnosti to ovšem vyvolávalo dojem určité schizofrenie SDĽ. Strana, která zasedala ve vládní koalici, k ní současně zaujímala pozici, jako by byla v opozici.

Asi nejviditelněji se tento fakt projevil v polovině dubna 2000. Opozice tehdy iniciovala návrh na vyslovení nedůvěry předsedovi vlády Dzurindovi. Poslanecký klub SDĽ se původně dohodl, že odvolání premiéra nepodpoří, tj. buď se zdrží hlasování nebo se ho vůbec nezúčastní. Před hlasováním ale v diskusi vystoupil předseda strany Migaš s projevem, obsahujícím tvrdou kritiku vládní politiky a vyzval přítomné, aby hlasovali pro vyslovení nedůvěry premiérovi. V hlasování o důvěře premiérovy se poslanecký klub SDĽ rozdělil. Spolu s Migašem čtyři další poslanci podpořili Dzurindovo odvolání. Proti hlasovalo šest poslanců SDĽ (včetně bývalého předsedy Weisse). Ostatní poslanci SDĽ se drželi předchozího ujednání a hlasování se nezúčastnili nebo se zdrželi. Předseda vlády sice hlasování o důvěře přežil, nicméně koaliční krize trvala několik týdnů. Tlak na Dzurindu a SDK vyvíjela SDĽ i později, ale úspěšná nebyla.

K Migašovu postupu před hlasováním o důvěře premiérovy zřejmě přispěla kauza generálního ředitele státních Slovenských elektráren Štefana Košovana, který udržoval s předsedou SDĽ úzké vztahy. Košovan byl SDĽ nominován na tento post po volbách 1998. Ve funkci se ale rychle stal předmětem kritiky za prosazování soukromých zájmů v tomto státním podniku. Měl ve své funkci opakovaně zvýhodňovat soukromé firmy, s nimiž byl propojen. Na tomto základě byl krátce před hlasováním o vyslovení nedůvěry premiérovi přes ostrý Migašův nesouhlas odvolán. SDĽ si během svého vládního působení vysloužila pověst silně klientelistické strany, jejíž funkcionáři prosazují soukromé zájmy bez ohledu na zájmy státu. Kauza Košovan patřila k těm nejviditelnějším (Leško 2000: 80 – 88). V praxi tento klientelismus ale musel poškodit image SDĽ u voličů.

Shrneme-li, můžeme konstatovat, že situace po volbách 1998 se pro SDĽ stala nepřijemným analogií předchozího vládního působení SDĽ v Moravčikově vládě v roce 1994. Výrazný rozdíl byl ovšem v tom, že zatímco Moravčíkova vláda existovala pouhý půl roku, působení SDĽ ve vládě se ukázalo dlouhodobou záležitostí. Začalo to silně ovlivňovat nejenom její voličskou podporu, ale také vnitřní integritu.

Druhá krize SDĽ

Významným katalyzátorem vnitřního vývoje SDĽ se stal právě prudký propad voličské podpory, jenž nastal od přelomu let 1999/2000. Podobně jako v roce 1994 v případě ZRS Jána Ľuptáka stál za „tunelováním“ voličstva SDĽ bývalý čelný člen SDĽ – Robert Fico. Fico se v roce 1999 vzdal funkce prvního místopředsedy strany a začal tvrdě kritizovat její vládní působení. Na konci roku 1999 pak založil novou stranu nazvanou *Směr*. Fico koncipoval *Směr* – podobně jako kdysi Ľupták – jako protestní politickou alternativu orientovanou na voliče SDĽ. (Ovšem nejenom na ně voličsky dokázal oslovit i nemalé procento bývalých příznivců SDK.) Voličské preference SDĽ, které se ještě v průběhu roku 1999 pohybovaly v rozmezí 10 – 15 %, v následujících měsících rychle klesaly k 5 %. Naopak podpora *Směru* během roku 2000

vyskočila nad 15 % hranici. Podle sociologických průzkumů až třetina příznivců Směru volila v parlamentních volbách 1998 právě SDĽ (Krivý, Mesežnikov 2001: 82 a 103; Gyárfášová 2003: 114).

V SDĽ vyvolal tento vývoj voličských preferencí rostoucí nervozitu, což vedlo k eskalaci latentních nicméně doposud směrem na veřejnost tlumených vnitrostranických rozporů. Naplno se tím obnažila existence dvou odlišných křídel s rozdílným názorem na to, kam by měla SDĽ směřovat. „Modernistické“ křídlo reprezentovali někteří ministři zasedající za SDĽ v Dzurindově vládě ministrině financí Brigita Schmögnerová, ministr školství Milan Ftáčnik, ministrem obrany Pavol Kanis, a dále bývalý předseda Peter Weiss a někteří známí poslanci jako Ladislav Orosz. K „radikálně-socialistickému“ křídlu mimo předsedy J. Migaše viditelně inklinovala část poslaneckého klubu strany a dva ministři SDĽ ve vládě – ministr zemědělství Pavol Koncoš a ministr práce, sociálních věcí a rodiny Peter Magvaši. „Radikální socialisté“ kladli důraz na „levicovější“ identitu SDĽ a kritizovali „salónní“ levicovost „modernistů“. „Modernisté“ naopak představitelům „radikálně-socialistického“ křídla vytýkali, že svými postoji kompromitují SDĽ a napomáhají rozšiřování představy o klientelismu této strany (viz například kauza Košován). Současně „modernisté“ volali po důsledném prosazování programových hodnot po vzoru západoevropských sociálních demokratů. V podmínkách ekonomicky stále se transformujícího Slovenska to ovšem znělo značně nerealisticky (srov. Handl, Leška 2004). Projevilo se to na výsledku boje obou křídel uvnitř SDĽ.

K otevřenému střetu obou křídel došlo na sjezdu strany v Košicích, který se sešel v červenci a volily se na něm nové orgány strany. Na post předsedy kandidoval proti Migašovi zástupce „modernistického“ křídla Milan Ftáčnik. Pro Migaše hlasovalo 223 delegátů, pro Ftáčnika jen 182 delegátů. Migaš tak byl potvrzen na postu předsedy. Vítězstvím „radikálně-socialistického“ křídla skončila i volba místopředsedů, když byli dva ze tří zvolených místopředsedů stoupenci „radikálně-socialistického“ křídla. Podobně dopadly volby dalších vrcholných orgánů SDĽ. Sjezd tak znamenal důležitý mezník ve vývoji strany. „Modernisté“ byli ve straně odstaveni na vedlejší kolej a potvrdila se převaha „radikálně-socialistického“ křídla.

Trvale nízké voličské preference SDĽ sice v listopadu 2001 vedly na dalším sjezdu k výměně Migaše, kterého členská základna považovala za hlavního viníka krize strany. Migaše, který už na post předsedy nekandidoval, ale nahradil Pavol Koncoš, který patřil k nejvýznamnějším představitelům „radikálně-socialistického“ křídla.⁵ V hlasování porazil své protikandidáty P. Weisse a M. Ftáčnika. (Koncoš získal 256 hlasů, Weiss 90 hlasů a Ftáč-

⁵ Koncoš se v minulosti v SDĽ profiloval jako reprezentant zájmů zemědělských družstevníků. V 70. letech byl předsedou zemědělského družstva, v 80. a na začátku 90. let pak zastával vysokou funkci ve Svazu zemědělských družstev. Jeho výběr s ohledem na tradičně „městské“ voličstvo SDĽ a absenci jakéhokoliv osobního charismatu nemohl voličské straně pomoci.

nik 36 hlasů, další dva uchazeči J. Stank a R. Šipoš získali mizivý počet hlasů). Sjezd tak opět potvrdil převahu „radikálně-socialistického“ křídla ve straně, což se následně promítlo i na vládní úroveň. V lednu 2002 se vedení SDĽ rozhodlo odvolat představitelku „modernistického“ křídla strany Brigitu Schmögnerovu z vládního postu (už dříve z důvodu obvinění z korupce byl nucen rezignovat ministr obrany Pavol Kanis). Následně část představitelů „modernistického“ křídla Weiss, Schmögnerová, Ftáčnik z SDĽ odešla a založila novou politickou formaci – *Sociálně demokratickou alternativu* (SDA). Novou stranu zaregistrovalo ministerstvo vnitřní věci 1. března 2002 a první sněm se sešel v dubnu 2002. Předsedou SDA byl zvolen Milan Ftáčnik.

Secese SDA znamenala pro SDĽ oscilující v té době ve výzkumech voličských preferencí okolo 5 % uzavírací klauzule zřejmě rozhodující úder. Minimalizoval šance strany na získání parlamentního zastoupení po příštích volbách. SDĽ se sice pokusila o jakousi obnovu širší levicové spolupráce, když se dohodla na spolupráci v parlamentních volbách 2002 s „historickými“ sociální demokraty a sociálně-liberální Stranou občanského porozumění (SOP). Výměnou za volební podporu umístila na své kandidátce členy těchto dvou stran, čímž se současně vyhnula nutnosti překonat vyšší 7 % uzavírací klauzule pro volební koalici. Voličská podpora obou těchto subjektů se ovšem už předtím blížila nule. SDĽ získala v zářijových volbách 2002 jen 1,36 % hlasů, což v absolutních číslech znamenalo necelých čtyřicet tisíc hlasů. Pro srovnání Ficův Směr ve volbách 2002 dosáhl 13,46 % hlasů.

Nepříliš úspěšněji než SDĽ se vedlo i „modernistické“ SDA, která získala pouze 1,79 % hlasů. SDA nepomohla ani snaha zvýraznit některé postmateriální prvky své identity, které by oslovily mladé voliče. Ve zvláštním programovém dokumentu – vedle volebního programu – určeném pro mladé se tak objevily body požadující levnější antikoncepci nebo legalizaci marihuany.

Otázkou, která má ovšem spekulativní charakter je, zda by SDA nemohla být ve volbách 2002 voličsky úspěšnější, tj. získat malé parlamentní zastoupení, kdyby k jejímu založení „modernistické“ křídlo přistoupilo ihned po sjezdu v Košicích v roce 2000. Založení SDA jen krátce před volbami totiž od počátku minimalizovalo její vyhlídky na úspěch.

Proces vplynutí SDĽ do Směru po volbách 2002

Zánik SDĽ i SDA splynutím se Směrem, k němuž došlo na konci roku 2004, byl po volbách 2002 sice jen jednou z možných alternativ, ovšem v danou chvíli tou nejracionalnější. V dubnu 2003 sjezd v Lučenci zvolil předsedou dosavadního místopředsedu Ľubomíra Petráka, který byl už po Koncošově rezignaci na funkci ihned po volbách 2002 pověřen přechodným vedením strany. Petrák se zpočátku pokoušel udržet odstup od Ficova Směru. Platformu pro integraci levice se pokoušel najít společně s SDA, SDSS a dokonce s Levicovým blokem Jozefa Kalmana, s nimiž probíhala během roku 2003 intenzivní jednání (Kalman byl v minulosti vysokým představitelem HZDS).

Objevily se i úvahy o zapojení Ľuptákova ZRS, které od voleb 1998 dožívalo na politické periferii. V praxi ovšem sloučení těchto subjektů neskýtalo žádnou záruku, že to změní jejich marginální postavení. Jediným relevantním subjektem, který projevoval ochotu za určitých podmínek vzít část stranické elity SDĽ „na palubu“ byl právě Směr.

Pro Směr sloučení či přesněji pohlcení SDĽ skýtalo přínos v podobě získání propracovaných územních organizačních struktur, silného zastoupení na regionální a obecní úrovni a nemalého majetku. Podle výroční zprávy za rok 2003 vlastnila SDĽ majetek v účetní hodnotě téměř padesát miliónů korun. S ohledem na to, že většina tohoto majetku byly nemovitosti s často výrazně vyšší tržní hodnotou jednalo se pro finančně nezajištěný Směr o velký přínos. Pro Směr navíc mělo spojení výhodu i v tom, že to umožňovalo vnějškové posílení nově deklarované sociálnědemokratické image.

Průlom ve vztahu SDĽ a Směr byl oficiálně demonstrován volbami do Evropského parlamentu v červnu 2004. Na volitelném místě na kandidátce Směru byl umístěn i místopředseda SDĽ Vladimír Maňka. Bez ohledu na stále opatrná veřejná vyjádření předsedy Petráka ohledne perspektivy další vzájemné spolupráce to znamenalo kvalitativní zlom. Větší vliv zde neměl ani nakonec slabší výsledek Směru (16,89 % hlasů) než se obecně očekávalo. Evropské volby uvnitř SDĽ definitivně legitimizovaly dosud tlumenou diskusi o spojení se Směrem.

V září 2004 oficiálně zahájená jednání o sloučení dostala rychlý spád. Už 4. prosince 2004 sjezd SDĽ odhlasoval zánik strany k 31. prosinci 2004. Klíčovým ospravedlňujícím argumentem se stalo sjednocení levice v tváři v tvář radikálním reformám prováděných (druhou) Dzurindovou pravostředovou vládou. Dobře to demonstrovaly slova předsedy Petráka na tomto posledním sjezdu SDĽ: „*Není jisté, že vyhrájeme, ale jestli to neuděláme prohrájeme všichni*“ (Sme/Smena 6. 12. 2004, s. 1). 11. prosince 2004 sloučení odsouhlasil sněm Směru. SDĽ tím zmizela z politické scény.

SDĽ si dokázala vyjednat poměrně výhodné podmínky sloučení. Majetek SDĽ sice přešel do vlastnictví Směru ovšem s tím, že v dvouletém přechodném období si narychlo vytvořené občanské sdružení Levicový dům, jehož orgány byly tvořeny reprezentanty zaniklé SDĽ, ponechalo právo veta při prodeji nemovitostí. Představitelé bývalé SDĽ dále získali nárok na zastoupení ve strukturách Směru. Europoslanec Vladimír Maňka se stal místopředsedou Směru a předseda Ľubomír Petrák a ústřední tajemník Ján Richter se stali členy předsednictva Směru. Rovněž SDĽ měla obsadit post místopředsedy v každé okresní a krajské organizaci Směru, což ovšem ne vždy v praxi došlo naplnění. Členská základna SDĽ nepřecházela automaticky, ale členové se museli individuálně přeregistrovat. Fico při sloučení deklaroval, že nemá zájem o vstup „zkompromitovaných“ bývalých vedoucích představitelů SDĽ a to včetně bývalých předsedů Pavola Koncoše a Jozefa Migaše.

Už před zánikem SDĽ rozhodla o ukončení své existence i SDA. 27. listopadu 2004 její druhý řádný sněm schválil sloučení se Směrem. Argumenta-

ce k důvodům zániku byla prakticky analogická jako u SDĽ. Jak to vyjádřil Milan Ftáčnik, je zapotřebí podpořit „*formování silné a hodnotově vyprofilované sociálnědemokratické strany*“ (Pravda 27. 11. 2004, s. 2). Podle Ftáčnikovy představy měli členové SDA napomoci „sociáldemokratizační“ proměně Směru zevnitř. Podmínky vplynutí SDA do Směru byly méně výhodné než v případě SDĽ. Zanikající SDA nezískala nárok na zastoupení v orgánech Směru. Celkově menší zájem Směru o SDA než tomu bylo v případě SDĽ demonstrovala skutečnost, že žádný čelný představitel Ficovy strany se „ukončujícího“ sněmu SDA nezúčastnil. Členové SDA – v době zániku jich bylo asi osm set – dostali stejně jako členové SDĽ (a SDSS) sedmiměsíční lhůtu na individuální vstup do Směru. Robert Fico přitom k špičkám „modernistické“ SDA Peteru Weissovy a Milanu Ftáčnikovy zaujal stejný postoj jako k bývalým „radikálně-socialistickým“ představitelům SDĽ. Dal jasně najevo, že o jejich angažmá ve Směru nemá zájem.

Shrnutí

Jak demonstroval tento příspěvek, kořeny problémů slovenské SDĽ lze najít už na počátku její existence. Zaprvé to byla omezená ochota značné části členské základny i funkcionářů původní KSS vnitřně se ztotožnit s tak razantní proměnou identity strany, k jaké se rozhodlo Weissovo vedení na začátku 90. let. Naplno se to začalo projevovat od okamžiku, kdy se dostavil první velký politický neúspěch – fiasko ve volbách 1994. Pozici reformního vedení SDĽ to reálně významně oslabilo.

Za druhé stojí za pozornost určité zpoždění, které nabrala reforma slovenské komunistické strany ve srovnání s nástupnickými komunistickými stranami v sousedním Polsku a Maďarsku. V Polsku i v Maďarsku existovalo ve vedení komunistické strany před rokem 1989 vlivné reformní křídlo, které s transformací strany už před koncem komunistického režimu kalkulovalo. V Komunistické straně Slovenska ale před rokem 1989 chyběly podmínky pro „přípravu půdy“ k reformě strany. Strnulost československého komunistického režimu a odpor vedení komunistické strany to vylučovalo. Došlo proto k určitému časovému zpoždění transformace slovenských komunistů ve srovnání s polskou a maďarskou situací. Weissovo vedení SDĽ po pádu komunistického režimu nějakou dobu trvalo než připravilo a rozběhlo reformu strany. Dobře je to vidět na založení SDĽ až v roce 1991 ve srovnání s časově dřívějším podobným krokem exkomunistů v Maďarsku (říjen 1989) a Polsku (leden 1990). Tento zdánlivě málo podstatný fakt měl ve skutečnosti velký význam pro pozici SDĽ ve vznikajícím slovenském stranickém systému. V Polsku a Maďarsku díky rychlé adaptaci na nové podmínky nepřipustili exkomunisté úspěch konkurentů, kteří se zaměřovali na podobnou politickou agendu. Naopak na Slovensku značnou část politického prostoru, který by SDĽ mohla potenciálně obsadit, „zabralo“ HZDS (Hloušek, Kopeček 2002: 27; srov. Rybář 2004). SDĽ se díky tomu stala „pouze“ středně velkou politickou stranou. Ve vládách, na nichž participovala, nemě-

la dominující roli. V kabinetu Jozefa Moravčíka i Mikuláše Dzurindy obsadila nejvýše dvě důležitá ministerstva a nikdy post premiéra. Podobně v době svého „pobytu“ v opozici nikdy nedokázala hrát roli lídra opozice. V polských i maďarských podmínkách exkomunisté, pokud byli u vládní moci, vždy byli klíčovou vládní silou. Podobně, když působili v opozici, dokázali hrát roli hlavního vládního oponenta.

Za třetí spor mečiarismus versus antimečiarismus donutil SDL k opakovanému uzavírání *spojenectví s přirozenými protivníky* z pravé části politického spektra proti HZDS. Důsledkem se stal vznik konkurenčních politických formací zakládaných nespokojenými členy strany – Sdružení dělníků Slovenska Jána Ľuptáka a Směru Roberta Fica. Zklamaný elektorát SDL tyto formace ochotně podpořil. V době, kdy potom význam konfliktu mečiarismus versus antimečiarismus už klesal (zhruba od roku 2000), už bylo pro revitalizaci SDL příliš pozdě.

Za čtvrté vedlejším produktem kolísavé voličské přízně se stalo silné vnitřní pnutí v SDL. Posílilo jej už naznačené omezené vnitřní ztotožnění části členské základny SDL s její „sociáldemokratizovanou“ identitou. Důsledkem byla výměna původního reformního vedení, zformování dvou stranických křídel a nakonec rozštěpení strany, což ji definitivně pohřbilo.

Použitá literatura a prameny:

Aktuálne problémy Česko-Slovenska január 1992. Závěrečná správa zo sociologického prieskumu (1992). Bratislava: Centrum pre sociálnu analýzu.

Aktuálne problémy Slovenska máj 1994. Správa zo sociologického výskumu (1994). Bratislava: Focus.

Bútorová, Zora (1994): Občan jako respondent a volič: zamyslenie sa nad predvolebnými výskumami, in: Szomolányi, Soňa (ed.): Slovensko: voľby 1994. Bratislava: Slovenské združenie pre politické vedy, s. 133 – 160.

Gyárfášová, Oľga (2003): Volebné správania, in: Mesežnikov Grigorij, Gyárfášová, Oľga, Kollár, Miroslav (eds.): Slovenské voľby '02. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 107 – 128.

Handl, Vladimír, Leška, Vladimír (2005): Between Emulation and Adjustment: External Influences of Programmatic Change in the Slovak SDL. Journal of Communist Studies and Transition Politics, Vol. 21, No. 1, pp. 105 – 122.

Haughton, Tim (2004): Explaining the Limited Success of the Communist Successor Left in Slovakia: The Case of Party of the Democratic Left (SDL). Party Politics, Vol. 10, No. 2, pp. 177 – 191.

Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír (2002): Nástupnické komunistické strany a jejich typologizace, in: Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír (eds.): Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 10 – 39.

Kopeček, Lubomír (2002): Strana demokratické levice 1989 – 2002: úspěch či neúspěch slovenských postkomunistů?, in: Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír (eds.): Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 100 – 137.

Kopeček, Lubomír (2002): Strana demokratické levice 1989 – 2002: úspěch či neúspěch slovenských postkomunistů?, in: Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír (eds.): Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 100 – 137.

Krivý, Vladimír, Mesežnikov Grigorij (2001): Politické strany a ich přívrženci, in: Gyárfášová, Oľga, Krivý, Vladimír, Velšic, Marián et al.: Krajina v pohybe. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 53 – 146.

Leško, Marián (2000): Masky a tváre novej elity. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Mesežnikov, Grigorij (1997): Vnútropolitický vývoj a politická scéna, in: Bútorá, Martin (ed.): Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 15 – 37.

Ondruchová, Mária (2000): Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Rybář, Marek (2004): Stranícka politika a meniace sa vzorce straníckej súťaže, in: Mesežnikov Grigorij, Gyárfášová, Oľga (eds.): Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 25 – 48.

Neodborná periodika:

denník Pravda, roč. 2004

denník Sme/Smena, roč. 2004

Komentár k príspevku Lubomíra Kopečka: „Výskumná sonda do politickej existencie slovenských exkomunistů: Strana demokratické ľavice 1991 – 2004“

Darina Malová

Predložená práca kolegu Lubomíra Kopečka sa venuje analýze vývoja Strany demokratickej ľavice v rokoch 1991 – 2004 a zameriava sa na určenie hlavných príčin „obmedzeného politického úspechu a potom zániku SDĽ“. Existuje viacero analýz, ktoré sa snažia preskúmať a vysvetliť absenciu silnej a vplyvnej sociálno-demokratickej strany na Slovensku vo všeobecnosti alebo konkrétnejšie volebný neúspech nekomunistickej ľavice v roku 2002. Táto situácia na Slovensku vzbudzuje záujem analytikov a politikov najmä v porovnaní s okolitými krajinami v strednej Európe, kde sú v súčasnosti pri moci silné ľavicové strany, ktoré buď vznikli transformáciou bývalých komunistických strán (Maďarsko a Poľsko) alebo pôsobia ako obnovená sociálna demokracia (Česko). Už toto zjednodušené porovnanie napovedá, že pri štúdiu politického vývinu ľavice na Slovensku možno klásť dve navzájom prepojené otázky. Po prvé, prečo sa nepodarilo úspešne zavŕšiť transformáciu postkomunistickej Strany demokratickej ľavice (SDĽ)? Po druhé, prečo po páde komunizmu nevznikla vplyvná sociálna demokracia nadväzujúca na tradície a myšlienky tohto politického prúdu?

Vo svojej reakcii na príspevok pána Kopečka najprv zhrniem názory rozličných autorov na príčiny tohto stavu vo východnej Európe vo všeobecnosti a zvlášť na Slovensku. Potom polemicky rozviniem svoju vlastnú interpretáciu, ktorá sa usiluje nájsť základný spúšťací moment, od ktorého sa odvinul nasledujúci vývoj postkomunistickej SDĽ. Napokon položím otázku, či poznanie príčin, resp. identifikovanie faktorov, ktoré určujú vývoj SDĽ, môže pomôcť pri predvídaní ďalšieho vývinu ľavicových strán na Slovensku, ktorý v súčasnosti reprezentuje strana Smer – sociálna demokracia.

I.

Rozličné práce, ktoré sa venovali výskumu ľavicových strán v strednej a východnej Európe, možno rozdeliť na dve základné skupiny. Prvá identifikovala ako základné vysvetľujúce faktory externé podmienky, ktoré určili a určujú existujúci stav ľavice v jednotlivých krajinách. Sem patria výskumy, ktoré sa orientujú na štúdium historických okolností, ako je **stupeň sociálneho a ekonomického vývoja** a odvodzujú vývoj nekomunistickej ľavice po páde komunizmu od existencie a sily sociálno-demokratických a socialistických strán pred nástupom komunistického režimu. Čím nižšie štádium industrializácie v konkrétnej krajine, tým menej pôvodných sociálno-demokratických a socialistických tradícií (Dauderstädt 1999: 22).

Medzi vonkajšie podmienky možno zaradiť aj **typ komunistického režimu**, ktorý taktiež ovplyvnil reformu bývalých komunistických strán a ich posun k sociálnej demokracii a postavenie v demokratickom režime prostredníctvom štruktúrovania straníckej súťaže. Čím represívnejší a dogmatickejší bol komunistický systém (nepripúšťal súťaž elit v strane a obmedzoval „prirodzenú“ artikuláciu záujmov) – a ak sa takýto režim opieral o racionálny byrokratický aparát –, tým úspešnejší boli „starí“ komunisti pri adaptácii na nové podmienky politickej súťaže, čo sa najmarkantnejšie prejavilo v Českej republike. (Kitschelt a iní, 1999)

Spôsob prechodu k demokracii, podľa toho, či ho iniciovala vládnuca komunistická strana, ako to bolo v Poľsku alebo v Maďarsku, taktiež podmienil vývoj postkomunistických politických strán (Orenstein 1998, Gryzmała-Busse 2002, Weiss 2003, Haughton 2004). Na základe bližšieho štúdia možno predpokladať, že čím aktívnejšia a iniciatívnejšia bola komunistická strana pri prechode k demokracii ešte pred pádom systému, tým boli väčšie šance na transformáciu strany na sociálnu demokraciu alebo socialistickú stranu. Úspech Bulharskej socialistickej strany možno tiež pochopiť na základe rýchleho vnútrostraníckeho puču a nástupu nového vedenia ihneď po páde Berlínskeho múru, ešte pred mobilizáciou verejnosti a opozičných síl.

Niektoré analýzy spájajú fungovanie jednotlivých politických strán s **typom straníckej súťaže**. Vývoj ľavicových strán v postkomunistických krajinách často závisel od etnickej rozmanitosti krajiny a národných politických hnutí, ktoré mali negatívny účinok na hnutie (Dauderstädt 1999: 21). V prípade Slovenska sa často hovorí o tom, že stranícku súťaž a aj pôsobenie ľavicových strán do veľkej miery podmienil vznik HZDS. Konkrétne ide o „deformujúcu úlohu“ Mečiarovho hnutia vo vzťahu k SDL, keďže veľká časť jej pôvodných stúpcov a potenciálnych voličov v roku 1992 a neskôr podporila HZDS (Haughton 2004).

V druhej skupine, ktorá rámčuje skúmanie vývoja ľavicových strán, sa viac prihliada na vnútorné, presnejšie vnútrostranícke súvislosti, ktoré ovplyvnili osudy ľavice v strednej a východnej Európe. V rámci tejto skupiny sa **spolupráca ľavicových strán s odborovými zväzmi** identifikuje ako dôležitý faktor, ktorý vysvetľuje rozdiely medzi pôsobením v jednotlivých krajinách v Strednej Európe (dva autori – Orenstein 1998, Weiss 2003). Na Slovensku na rozdiel od okolitých krajín a sociálnodemokratických tradícií odbory odmietli spojenectvo s konkrétnou politickou stranou najmä kvôli rozličnej politickej orientácii svojich členov.

Termín strategické chyby, omyly sa používa pri aplikovaní teórie racionálnej voľby, keď politická analýza venuje pozornosť aj aktérom a nielen objektívnym podmienkam a kontextu. Práve Herbert Kitschelt (1994) vo svojom skúmaní transformácie európskej sociálnej demokracie zamerával pozornosť na tzv. vnútrostranícke premenné a na rozhodnutia aktérov. Zdôvodňuje tento prístup tým, že „ľudia tvoria históriu ... a politické strany sú viac než len

pasívnym odrazom kolektívnych požiadaviek a preferencií vychádzajúcich z predpolitickej sféry sociálnych vzťahov”. Podľa neho stratégie politikov a vnútro- a medzistranícka súťaž primárne determinujú volebné úspechy ich strán. Uplatňujúc tento pohľad T. Haughton tvrdí, že podpora SDĽ pre predčasné voľby v roku 1994 bola tým kľúčovým, strategicky chybným, rozhodnutím alebo bodom, z ktorého už niet návratu a vážne poškodila dovtedy relatívne úspešne sa transformujúcu SDĽ. Vedenie SDĽ vraj nesprávne zhodnotilo výskumy verejnej mienky a navyše predpokladalo, že stúpajúca podpora pre ľavicu v strednej Európe jej zabezpečí podobnú podporu aj doma, a vraj preto trvalo na pôvodne dohodnutom termíne volieb.

Medzi ne možno zaradiť spoluprácu s odbormi, strategické rozhodnutia politikov (vrátane vzniku nového štátu) a vnútrostranícky vývoj.

Medzi tzv. vnútorné faktory vývoja ľavice možno zaradiť aj vzťahy medzi vedením strany a členstvom, inými slovami budovanie jednej z kľúčových väzieb straníckej organizácie. Pokiaľ ide o vývoj SDĽ, tak sa často zdôrazňuje rozpor medzi intelektuálnym vedením, ktoré bolo proreformne orientované a medzi zdedenou členskou základňou, ktorá mala bližšie k rétorike a hodnotám minulého režimu ako k realizovaným ekonomickým reformám. V tejto súvislosti možno podčiarknuť, že keď sa z modernizujúcich lídrov stali ministri, tak sa vo vlastnej strane dostali ešte do väčšej izolácie a takmer úplne stratili kontrolu nad organizáciou strany. Práve to viedlo k rozdeleniu SDĽ; jej bývalí lídri prišli k záveru, že bez založenia novej strany nemajú žiadnu možnosť pôsobiť vnútri SDĽ.

II.

V mojich predchádzajúcich analýzach som prišla k záveru, že existuje v súčasnej politológii šesť rozličných prístupov, ktoré sa snažia vysvetliť zánik SDĽ poukázaním na odlišné príčiny. Po prvé, sú to historické príčiny, medzi ktoré sa najčastejšie radia sociálnoekonomické podmienky Slovenska a národná otázka, ktorá dominovala v politickom diskurze po páde komunizmu. Po druhé, často sa ukazuje na to, že typ komunistického režimu sa na Slovensku líšil, preto vývoj bývalej komunistickej strany bol značne rozdielny. Za tretiu príčinu sa niekedy označuje spôsob prechodu k demokracii. Niektorí autori zase podčiarkujú stranícku súťaž na Slovensku a špeciálne deformujúcu úlohu HZDS, čo možno označiť ako štvrtú príčinu zániku SDĽ. Piaty dôvod, ktorým možno vysvetliť neúspech SDĽ, je slabé spojenectvo ľavicových strán s odborovým hnutím na Slovensku. Napokon sa často hovorí o strategických chybách vedenia SDĽ, ktoré viedli k jej rozdeleniu a napokon zániku, čiže spojeniu so Smerom-SD, ktorý de facto znamenal ukončenie pôsobenia tejto strany.

Najmä v minulosti som vychádzala z presvedčenia, že tzv. externé faktory mali význam predovšetkým v období formovania nového štátu a straníckeho systému a postupnou konsolidáciou tento význam klesá. Väčšiu úlohu v pôsobení na úspešnosť politických strán vo všeobecnosti

a ľavicových zvlášť teda mali práve vnútrostranícke faktory. Inými slovami na vývoj a postavenie ľavicových strán na Slovensku, konkrétne SDĽ, je účinnejšie a jednoduchšie vysvetliť cez analýzu pôsobenia politických lídrov, programov a vybraných stratégií. V tejto súvislosti je dôležité aj zhodnotiť otvárajúce sa možnosti na predčasné vypísanie volieb. Skok z opozičnej do vládnej politiky sa môže z dlhodobého hľadiska stať veľmi riskantným. Úspešné pôsobenie ľavicových strán však predpokladá aj dôslednú analýzu ideových a politických orientácií obyvateľstva, lebo napriek mnohým údajom a analýzám sociológov, že podpora pre ľavicové strany je na Slovensku rovnako veľká ako v okolitých krajinách, iné zistenia hovoria o tom, že profilovanie, sebaidentifikácia voličov na pravo-ľavej osi je stále značne nerozhodná a voliči majú tendenciu uprednostňovať politický stred. Posledným rozhodujúcim momentom sa tak môže stať artikulácia primeraných volebných tém a ich prezentácia vo volebnej kampani tak, aby mobilizovali čo najväčšiu časť voličov.

V mojich aktuálnych poznámkach chcem použiť v konfrontácii s predloženým príspevkom kolegu Kopečka metodologický prístup využívaný predovšetkým v sociológii histórie a politickej ekonómii, ktorú môžeme po slovensky pomenovať ako „závislosť na ceste“ (*path dependence*). Vývoj SDĽ a najmä vysvetlenie jej zániku podľa mňa možno veľmi plodne interpretovať prostredníctvom uvedeného prístupu, ktorý vychádza z premisy, že sa nám v histórii podarí nájsť istý moment zvratu, zlomu histórie, ktorý je však svojou povahou iba hračkou dejín, čiže náhodou, udalosťou, ktorú nebolo možno predvídať a zároveň táto udalosť zmenila predchádzajúci vývoj. Podľa môjho názoru, ak by sa do vedenia ešte nereformovanej strany neboli dostali Peter Weiss a Pavol Kanis, tak by sa vývoj tejto strany uberal iným smerom. Skôr by sa dalo predpokladať, že vývoj na Slovensku by sa viac podobal vývoju v Čechách, kde sa komunistická strana nereformovala, minimálne nezmenila svoj názov.

III.

Na základe zvoleného prístupu sa pokúsím ukázať, že všetky štyri hlavné príčiny, ktoré identifikoval vo svojej práci kolega Kopeček, sú vlastne dôsledkom „kritického momentu“, neočakávaného pádu komunizmu a neschopnosti starého vedenia, mnohých vyšších funkcionárov Komunistickej strany Slovenska prevziať zodpovednosť za vedenie strany v nových podmienkach, čo umožnilo, aby sa do vedenia strany dostali dvaja ľudia, ktorí ani neboli oficiálnymi delegátmi mimoriadneho zjazdu KSS. Mojou základnou kritickou výhradou, pokiaľ ide o prístup pána Kopečka, je aj jeho historické rámcovanie vývoja SDĽ, ktorú rámcuje zmenou názvu. Domnievam sa, že ak sa nezameriame v našich analýzach práve na vývoj KSS a jej transformácie na SDĽ, tak nepochopíme ani nasledovný vývin Strany demokratickej ľavice. Analýza príčin zániku tejto strany nemôže ignorovať proces jej premeny zo strany komunistickej na strany sociálno-demokratického typu.

L. Kopeček teda identifikuje štyri hlavné príčiny. Ako prvú uvádza neochotu alebo neschopnosť značnej časti členskej základne a aj funkcionárov pôvodnej KSS stotožniť sa s razantnou premenou identity strany, ktorú nastolilo vedenie, čo sa potom naplno prejavilo po roku 1994. Myslím, že nejasné reakcie členov na nové a mladé vedenie, ktoré možno skôr pokladať za dôsledok zmeny vedenia, ako za príčinu samotnú. Predsa štyri roky členovia strany a jej funkcionári akceptovali nový politický smer, ktorý udávalo reformné vedenie. Pri analýze vývoja vidíme, že problém bol skôr v tom, že tento politický smer bol nesprávny aj z hľadiska volebnej základne a voličských preferencií, ale aj z hľadiska programu strany. Skôr išlo o to, že sa strana začala meniť neskoro, až po páde komunizmu a nové vedenie nemalo podporu v straníckych organizáciách. Zodpovedné sú za to obe krídla: noví, pretože nechápali výzvu času a starí, lebo sa báli zodpovednosti, preto takpovediac zaliezli do závetria a zaujali vyčkávacie stanovisko. Práve tento prúd sa objavil v roku 1994, teda potom, ako utíchli prejavy relatívne silného antikomunizmu vo verejnosti a politickej elity. Často sa hovorí aj o tom, že nové vedenie pre starú gardu „zachránilo“ predovšetkým majetok strany, jej nehnuteľnosti. Možno teda predpokladať, že v období 1989 – 1994 funkcionári, členovia a časť vedenia strany zmenu identity akceptovali, lebo to bolo pre nich výhodné? Na precízne a hlboké pochopenie vývoja SDĽ a obnovenia KSS treba hlbšiu komparatívnu analýzu, porovnanie vývoja KSČM v Čechách a v iných post-komunistických krajinách.

Ako druhú hlavnú príčinu predložený príspevok pána Kopečka uvádza oneskorenie, pokiaľ ide o časovanie reformy strany. Podľa môjho názoru, zase ide len o dôsledok rozhodnutia, ktoré do vedenia KSS vynieslo ľudí, ktorí by sa bez náhodnej účasti na zjazde nemohli dostať do vedenia. Teoreticky sa transformácia mohla načasovať skôr len v tom prípade, ak by k politickým a ideologickým zmenám režimu prišlo skôr, ešte pred pádom politického režimu a následným personálnym Reformou KSS nebola možná skôr. V rámci jednotného Československa za komunizmu neprichádzalo do úvahy, aby sa na Slovensku strana reformovala a v Čechách nie. Aj pracovníci ÚML ÚV KSS, ktorí sa ešte pred pádom režimu začali zaujímať o procesy, iniciované príchodom Gorbačova do funkcie generálneho tajomníka KSSZ, záviseli od vedenia KSČ v Prahe, ktoré jednoznačne nepripúšťalo reformu strany.

Čiže, keď už prišiel krach komunizmu, tak nové vedenie malo nesprávny odhad situácie počas komunizmu totiž väčšina populácie zažila ekonomický rast a sociálny rozvoj, čiže tu bola prirodzená podpora pre tradičnú komunistickú stranu. Možno to dokumentovať aj súčasným pôsobením obnovenej KSS v parlamente a v regiónoch Slovenska. Pokiaľ ide o personálne rozhodnutie lídrov SDĽ, tak skôr išlo o problém, že sa noví lídri alebo reformátori mali pridať k sociálnej demokracii a nie snažiť sa o reformu KSS. Historický prístup k analýze vývoja SDĽ ma vedie k záveru, že reforma strany prišla prískoro. Vývin KSČM ako strany, ktorá sa nezmenila na stranu sociálnodemokratického typu, alebo sa minimálne nedištancovala od tradičnej

komunistickej ideológii a zachovala si svoj pôvodný názov, predstavovala v roku 1989 jednu z potenciálnych vývojových ciest aj vtedajšej KSS, ktorá sa však vydala iným smerom, a to vďaka náhodnému výberu lídrov, ktorí zvolili inú cestu, čiže transformáciu KSS na SDĽ. Ako sa ukázalo, tento smer bol neskôr odmietnutý časťou členov a funkcionárov SDĽ.

L. Kopeček ako tretiu príčinu zániku SDĽ označil spor anti-mečiarizmu a mečiarizmu, ktorý donútil SDĽ k uzavretiu spojenectva s prirodzenými protivníkmi KDĽ. Implikuje to, že vedenie strany sa dopúšťalo jednej strategickej chyby za druhou; s tým možno súhlasiť, ale autor nepomenoval, čo bolo tou základnou príčinou, ktorá viedla k tejto ceste, smerom ku krachu SDĽ. Teda znovu sa nám ponúka otázka, čo bolo tým „critical juncture“, krízovým momentom, ktorý posadil SDĽ na cestu k neúspechu a zániku?

Ako poslednú príčinu kolega Kopeček uvádza vnútorné pnutie v SDĽ medzi reformátormi a prívržencami starého jadra. Znovu možno namietat', že ide len o dôsledok predchádzajúcich stratégií a nie samostatnú príčinu, ktorá viedla k rozpadu. Opakujem teda otázku, kedy prišlo k tomu prelomovému momentu, ktorý naštartoval rozpad ľavice. Ak nedokážeme odpovedať na túto otázku, tak nemožno dôsledne odpovedať na otázku tejto konferencie – vývoj a perspektívy sociálnej demokracie na Slovensku.

Záver

Spôsob pádu komunizmu a prechodu k novému režimu a jeho nesprávne vyhodnotenie je tou udalosťou, ktorá ďalej ovplyvnila vývoj ľavice na Slovensku. Strana na asi nemala reformovať po páde, ak áno, tak len postupne a pomaly, aby netratila svojich členov a voličov, najmä, keď prirodzená voličská základňa už v roku 1991 zaznamenala pokles životnej úrovne. Nikto sa však vtedy nechcel identifikovať s tými, čo zmenou režimu stratili. Ja viem, že pre intelektuálov je to naozaj problematické, v súčasnosti to však môže byť aj problém pre stranu Smer a šance ľavice na Slovensku. Potom možno uvažovať o politikách strany SDĽ, ktoré boli typu ani – ani. Ani ryba a ani rak. Ani tradične sociálnodemokratické a ani liberálne. Čiže to nebola tretia cesta, čo je blud, obrátiť pozornosť na novú analýzu, ktorá vychádza z empirickej analýzy 6 SD a identifikovala tri typy strán, alebo vzorov, modelov sociálnodemokratických politík pokiaľ ide o zamestnanosť, rozpočtovú a sociálnu politiku: tradičný, moderný a liberálny. Strany si vyberajú medzi znížením daní, ozdravením verejných financií a redistribúciou cez sociálne transfery.

Použitá literatúra a pramene:

- Michael Dauderstädt & André Gerrits & Gyorgy G. Márkus, (1999), *Troubled Transition: Social Democracy in East Central Europe*. Friedrich Ebert Stiftung. Bonn – Amsterdam.
- Gryzmała-Busse, Anna M. (2002), *Redeeming the Communist Past: The Regeneration of Communist Parties in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haughton, Tim (2004), *Explaining the Limited Success of the Communist-Successor Left in Slovakia: the Case of the Party of the Democratic Left (SDL)*.
- Kitschelt, Herbert (1994), *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Krivý, Vladimír (2001), 'Vývin ľavo-pravého začlenenia', in: Oľga Gyárfášová, Vladimír Krivý, Marián Veľšic et al., *Krajina v pohybe: správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, s. 147 – 74. Bratislava: IVO.
- Krivý, Vladimír a Mesežnikov, Grigorij (2001), 'Politické strany a ich prívrženci', in Oľga Gyárfášová, Vladimír Krivý, Marián Veľšic et al., *Krajina v pohybe: správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, s. 53 – 146. Bratislava: IVO.
- Orenstein, Mitchell (1998), 'A Genealogy of Communist Successor Parties in East-Central Europe and the Determinants of their Success', *East European Politics and Societies*, 12: 472 – 99.
- Púchyová, Alexandra (2001), *Sociálna demokracia v strednej Európe po roku 1989*. Diplomová práca. Bratislava: FiFUK.
- Weiss, Peter (2003), *K príčinám krízy slovenskej nekomunistickej ľavice*. *Politologická revue*, roč. IX, č.2, s.154 – 163.

Diskusia po príspevkoch Karen Henderson a Lubomíra Kopečka

4. november 2005

Eduard Chmelár (vysokoškolský pedagóg, Univerzita Konštantína filozofa, Nitra)

Rád by so sa vyjadril k otázke, či v roku 1989 alebo na začiatku 90. rokov existovala nejaká alternatíva. Pamätám si ešte na jednu alternatívu. Pokiaľ viem, Fedor Gál presviedčal Petra Weissa, aby namiesto reformovania komunistickej strany, ak to myslia úprimne s reformou ľavice, založil úplne novú sociálnodemokratickú stranu. Nevieť prečo by to mal byť neperspektívny nápad, ak samozrejme nehovoríme o majetku, lebo z dnešného uhla pohľadu reformovať komunistickú stranu mi pripomína kvadratúru kruhu. Nič na tom nemení ani fakt, ako povedala pani doc. Malová, že štyri roky členovia strany tento smer akceptovali. No akceptovali ho iba dovtedy, dokiaľ bol mocensky, z hľadiska percent, využiteľný a dokiaľ Peter Weiss plnil tú úlohu, že pre bývalých členov KSS zachránil to, čo sa zachrániť dalo. V okamihu, ako sa mu prestalo dariť, tak samozrejme všetko to, čo v nich bolo, sa vyplavilo na povrch. V tomto smere som vždy tvrdil, že bývalé Weissovo vedenie SDĽ veľmi tragickým spôsobom podcenilo štruktúry, ktoré sa významne podopísali pod to, čo sa tam dialo

Pán Kopeček vo svojom príspevku vymenoval niekoľko medzníkov SDĽ, ale žiadalo by sa pomenovať ten rozhodujúci medzník, kedy sa to všetko lámalo. Podľa môjho názoru rozhodujúci okamih nastal v roku 1994. Od neho sa odvinulo aj všetko ostatné. Rok 1998 bol už iba trápny intermezzom. Po voľbách v roku 1998, keď som povedal, že tento výsledok je dosiahnutý nie vďaka ale napriek politike SDĽ, ma ľavičiarci vo Zvolene vypískali. Vtedy síce všetci oslavovali, ale som presvedčený, že už od roku 1994 boli naštartované mechanizmy, ktoré rozhodli o tom, že projekt reformy SDĽ bude neúspešný.

Ďalší moment, ktorý treba brať do úvahy, je spôsob, akým bol postupne po roku 1994 zanedbávaný odborný káder SDĽ, ktorým bola SDĽ-ka kedysi povestná. Všimnime si len poslanecký klub v období rokov 1994 – 1998: čo poslanec, to osobnosť. Každý jeden bol schopný vstúpiť do diskusie a obhajovať svoj názor. To, čo sa tam dostalo neskôr, všetci poznáme. Okrem straty odborného kádra nastala radikálna zmena vo vzťahu ku maďarským voličom. Ešte v polovici 90. rokov Rudolf Chmel považoval SDĽ za stranu, ktorá robí najrozumnejšiu národnostnú politiku. V tom období bola SDĽ najväčším konkurentom maďarských strán na juhu. Dnes sa nám to javí ako science-fiction.

V okamihu toho osudového stretu „Migašovcov“ a „Weissovcov“ neboli naplnené všetky atribúty, aby sme to zjednodušovali iba na problém „radi-

kálnych socialistov“ vs. „modernistov“. Modernisti by sa mali vyznačovať koncepcným myslením. „Weissovci“ však stále ťažili iba z intelektuálneho potenciálu druhej polovice 80. rokov. Neboli pripravení na to, aby zvládli stret s „Migašovcami“ po ideologickej stránke. Od tejto skupiny sa však odlišovali najmä silnou antikorupčnou agendou

A na záver mi dovoľte ešte jednu poznámku: napokon Smer sa v 1999 roku nevyčlenil iba voči „Migašovcom“ ale voči SDĽ ako celku. Smer do roku 2002 plnil, podobne ako predtým SDĽ, funkciu jazýčka na váhach. Oni nemuseli fakticky nič robiť, im stačilo pokračovať v línii SDĽ, aj keď z ideologického hľadiska trochu nejasnej. Dnes je Smer v úplne inej pozícii. Osobne som presvedčený, že Smer po voľbách v roku 2006 neprežije prvý mocenský otras ako jednotná strana, pretože nemá stabilnú štruktúru. Ak Róbert Fico nedávno hovoril, že nech nikto nepochybuje, že Smer bol od začiatku sociálnodemokratický, tak ja si to pamätám trochu inak.

Juraj Marušiak (politológ, Ústav politických vied SAV)

Chcel by som zareagovať na to, čo povedala Karen Hendersonová. Pessimizmus, že jediná strana, ktorá tu pripomína štandardnú politickú stranu je iba KDH, nie je namieste. Existuje tu totiž ešte jeden subjekt, ktorý zvládol výmenu predsedu a je ním Komunistická strana Slovenska. Takže tu máme aspoň dve štandardné strany. (*smiech...*)Čo sa týka situácie ľavice, je potrebné zájsť ešte hlbšie pred rok 1989. Veľmi rozhodoval aj charakter normalizačného režimu, charakter komunistického režimu a vôbec charakter slovenskej spoločnosti ešte pred obdobia nástupu komunizmu. Pokiaľ v Čechách a v Poľsku občianska spoločnosť existovala v období disentu a vďaka tomu u nich isté tradície nikdy nevyzli a po revolúcii mali na čo nadviazať, v slovenskej spoločnosti, tým, že bola predovšetkým rurálna a mala slabozvoľnú tradíciu občianskej spoločnosti, bol stále prítomný prvok etatizmu. Stretávame sa s ním aj v politike SDĽ a je prítomný aj v politike Smeru a nepredpokladá nejakú kooperáciu so štruktúrami občianskej spoločnosti, alebo inak povedané, s tretím sektorom. Tento etatizmus prirodzeným spôsobom spájal postkomunistickú ľavicu so SNS a to isté s ňou spája aj Smer. Smer je vo svojej identite hlboko ukotvený v národnom štáte a ani vo svojom programe nemá prvky, ktoré by reagovali na globalizačné výzvy.

Čo sa pravice týka, považujem to za úplne prirodzené, že sa snaží diskreditovať ľavicu. V podstate ľavica si pravicu musí „vychovať“. Zatiaľ tu boli skôr opačné procesy. Ďalej by som chcel zareagovať na príspevok kolegu Kopečka: štiepenie „radikálni socialisti“ vs. „reformisti“. Chcel by som poukázať na to, že medzi radikálnymi socialistami v západnej Európe a tým, čo sa takto označovalo v populárnom mediálnom diskurze o SDĽ, je nebotýčny rozdiel jednak v spôsobe myslenia a aj v programovej agende. „Radikáli“ z SDĽ apelovali skôr na minulosť, kým radikálni socialisti sú orientovaní smerom do budúcnosti.

Teraz jedna poznámka k transformácii SDĽ. Podľa môjho názoru sa opäť musíme pozrieť do histórie. Slovenskí komunisti boli a sú omnoho mladší ako

ich českí kolegovia. Komunistickú stranu tu po roku 1948 vlastne museli tvoriť na zelenej lúke. Do strany brali mladých schopných ľudí, ktorí chceli robiť kariéru. Až tak im nezáležalo na tom, či pochádzali z rodín predvojnových demokratov, evanjelikov alebo nebodaj bývalých príslušníkov Hlinkovej Gardy. Proste zobrali tam čokoľvek bez ohľadu na nejakú ideologickú orientáciu, kým v Čechách komunistická strana mala svoju minulosť a členstvo v tejto strane bolo aj záležitosťou istej rodinnej tradície.

Ešte jedna poznámka k tomu, čo spája komunistov s nacionalistami. Slovenská ľavica, aj tá nekomunistická, svoju legitimitu do značnej miery odvodzovala od reformného a národno-emancipačného procesu v 60. rokoch. Svoj príspevok by som uzavrel konštatovaním, že podobne ako Edo Chmelár, aj ja zostávam dosť pesimistický, čo sa týka budúcnosti slovenskej ľavice a obávam sa, že ľavica bude tápať ešte veľmi dlho.

Lubomír Kopeček (politológ, Masarykova univerzita, Brno)

Najprv k tomu, čo hovorila pani doc. Malová, kde je vlastne ten medzník, kde sa takpovediac začal „lámať chleba“, t.j. kde sa dá nájsť kľúčový bod, ktorý to všetko nejakým spôsobom nasmeroval. Podľa mňa takýto bod jednoducho nie je, ono je ich viacero. Možno, pokiaľ sa pozeráme do histórie, vzhľadom na to, čo hovoril Juraj Marušiak, môžeme ísť do roku 1968 ako do okamžiku, kedy sa určitým spôsobom uzavrela možnosť, vzniku nejakého veľkého reformného krídla v komunistickej strane. Takže, podľa mňa, sa naozaj nedá určiť zlomový bod, ktorý by určil prehistóriu SDĽ.

Druhá vec: myslím si, že rozhodnutie zostať na báze transformovanej komunistickej strany bolo v podstate tým najlepším možným. Z hľadiska toho, ako vyznel môj príspevok, to nemusí vyzerať úplne logicky. Na druhej strane je tu celkom zaujímavá poľská skúsenosť. Na spomínanom zasadnutí Poľskej zjednotenej robotníckej strany v januári 1990, ktoré ukončilo jej existenciu, došlo k fenoménu, ktorý je určitou analógiou toho, čo by sa mohlo stať v slovenských pomeroch. Tam sa vtedy vytvorila skupina sociálnodemokraticky orientovaných ľudí, ktorí tvrdili, že so starou stranou v čele s Tadeuszom Fiszbachom nechcú mať nič spoločné a zo zjazdu odišli. Založili si vlastnú sociálnodemokratickú stranu a prešla k ním aj väčšina poslaneckého klubu. Do roka, ako sa konali voľby, tá strana zanikla. Nemala prakticky žiadny majetok, žiadnu organizačnú štruktúru v regiónoch a v daný okamih sa nemala vôbec o čo oprieť. Preto si myslím, že rozhodnutie reformovať KSS na jeho pôde bolo to najlepšie možné. To, že sa to neskôr vyvíjalo trochu iným spôsobom, ovplyvnilo viacero faktorov.

Martin Kugla (bývalý predseda Sociálnodemokratickej mládeže Slovenska)

Nevnímal by som to ako problém jednotlivých medzníkov, ale skôr ako problém elít a rozhodovacích procesov v konkrétnych situáciách. Ak vo všeobecnosti môžeme skonštatovať, že elity na Slovensku nie sú veľmi vyspelé, tak

ľavicové elity ťahajú ešte za kratší koniec. Medzníky chápem tak, že zlé rozhodnutia v istých okamihoch vyplývali z nevypelosti elít. To je kontinuálny problém, ktorý sa neustále „vlečie“ s SDĽ, SDSS a je to aj problém Smeru. Najväčšiu obavu mám z toho, že ak sa Smer dostane do vlády, nebude schopný vládnuť, pretože nemá dostatočný odborný potenciál. Nebude schopný zvládať výzvy, ktoré pred nich prídu. Odborný program Smeru je, ak to tak môžem povedať, dosť „smiešny“. Pomerne veľmi málo vieme, ako fungujú odborníci Smeru, ak vôbec nejakí existujú. Väčšinou ich vnímame ako zástupcov rôznych klientelistických skupín.

Radovan Geist (šéfredaktor týždenníka SLOVO)

Pri hodnotení konfliktu v SDĽ v rokoch 2001 – 2002 sa dosť preceňuje programový rozmer tohto sporu. Veľkú úlohu tam zohrávali osobné mocenské ambície ľudí, ktorí v ňom boli zaangažovaní. Plus emócie. Ľudia v SDĽ spolu komunikovali a spolupracovali veľmi dlhú dobu, a to tam zohralo určitú rolu. Niekedy človek nadobúda dojem, že v prípade niektorých osôb ideologická interpretácia bola len určitá konceptualizácia konfliktu, ktorý pramenil niekde úplne inde.

Druhá poznámka: Dosť skepticky sa tu diskutovalo o smerovaní Smeru, či to bude štandardná sociálnodemokratická strana. Problém Smeru však v súčasnosti spočíva v tom, že dnes nevieme, čo je to štandardná sociálnodemokratická strana. Sociálna demokracia aj na európskej úrovni hľadá svoj program a očividne tie recepty, ktoré tu boli doteraz, už nefungujú. V EÚ sa vyvinulo niekoľko smerov, ktorými sa ľavicové strany uberajú, avšak ani jeden sa neukázal ako nejaký zásadne úspešný. Pred pár rokmi bol v móde labouristický koncept „tretej cesty“, dnes sú „in“ systémy zo severnej Európy. Keď sa budovala sociálna demokracia v Portugalsku a Španielsku situácia bola celkom iná, a preto tam mohli pomerne rýchlo vzniknúť štandardné sociálnodemokratické strany. Na Slovensku je situácia zasa úplne iná a neexistuje ani jasný vzor zvonka.

Grigorij Mesežnikov (politológ, riaditeľ Inštitútu pre verejné otázky)

Pre nedostatok času sa obmedzím iba na pár poznámok. K tomu, čo hovorila Karen Henderson o straníckom systéme na Slovensku: hlavnou deliacou čiarou medzi politickými stranami na Slovensku bola línia medzi demokratickými a autoritárskymi stranami. Toto bol základný konflikt, ktorý predurčil interakcie medzi jednotlivými politickými subjektami. Čo je veľmi dôležité, a to práve vyplýva z tohto delenia, mocensky sa pravica nevymedzovala voči ľavici, ale stredo-pravé strany sa vymedzovali voči autoritárskym stranám, buď samostatne alebo spolu s ľavicou, ako to bolo v 94. a 98. roku. Späťne teraz môžeme o roku 2002 povedať, že tam bol istý prvok toho, že pravica sa vymedzila voči ľavici. No treba podotknúť, a to súhlasím s tým čo povedal pán Chmelár, že ani v roku 2002 ešte nebolo vôbec jasné, či Smer je strana ľavicová. Vtedy tomu ešte nezodpovedal ani názov. To treba mať na zreteli, keď hovoríme o tom aké politické spojenectvá sa uzatvárali.

V stručnom ale veľmi obsažnom príspevku Karen Henderson považujem za absolútne kľúčové to, ako opísala Smer z hľadiska jeho tzv. ekonomickej a hodnotovej ľavicovosti. Peter Weiss s tým asi nebude súhlasiť, lebo kedy si HZDS definoval ako vulgárnu pravicu, ale myslím si, že keby sme dnes takto analyzovali HZDS v rokoch 1991 – 1998, tak dospejeme k podobnému výsledku. To je aj vysvetlenie prečo HZDS získala vo voľbách 35 – 37 percent hlasov. Pred svojimi voličmi toto hnutie vystupovalo so svojou ekonomicky ľavicovou tvárou. V politike HZDS by sme našli isté prvky ľavicovosti. Volič vnímal hnutie ako ľavicovú stranu, ale zároveň z hľadiska hodnotového HZDS nebolo ľavicový subjekt.

Bol tam tradicionalizmus, nacionalizmus, izolacionizmus, autoritárstvo, čiže všetko to, čo pre ľavicovú stranu nie je typické. Karen použila túto schému na Smer. To, čo teraz poviem, treba brať ako obrazný výrok: Smer je dnes druhé HZDS. Smer je svojím ekonomickým zameraním jednoznačne ľavicový subjekt, ale zároveň z hľadiska hodnotového to nie je ľavicová strana. Karen tu uviedla niekoľko príkladov, ktoré by som mohol rozviesť. Sú to symbolické faktory. Napríklad to, že predseda ako právnik obhajuje skína, je pre ľavicového politika niečo nepredstaviteľné. Ďalej ako Smer pracuje s tzv. „rómskou témou“, ako sa predstavitelia Smeru vyjadrujú k maďarskej národnostnej menšine, ako narába s trestom smrti ako aj ďalšími návrhmi, ktoré majú konotáciu istej represie. To, že na regionálnej úrovni sa spája s SNS, a aké má medzinárodné kontakty – návšteva Líbye a Bieloruska. Čiže Smer má síce ekonomickú ľavicovú tvár, ale nie hodnotovú ľavicovú tvár. Z hľadiska profilácie a vierohodnosti tejto strany, ktorá sa hlási k sociálnej demokracii, je to veľmi dôležité. Vierohodnosť tejto strany, ako ľavicovej, sa môže znižovať.

Ešte dve stručné poznámky na margo vystúpení ďalších účastníkov diskusie. Chápem istú metodologickú skepsu pána Škoblu, pokiaľ ide o pojmy nacionalizmus a populizmus. Beriem túto jeho výzvu, že tieto pojmy treba operacionalizovať. Nemám však pocit, že pri hodnotení činnosti politických strán a hodnotení použitia nacionalizmu alebo populizmu politickými stranami dochádza nevyhnutne k tomu, že „populárne termíny sa menia na analytické sociálno-vedné kategórie“, pretože existujú stovky publikácií o nacionalizme ako aj o populizme. V tomto prípade si myslím, že Karen Henderson bola dosť presná.

Druhá poznámka je na margo diskusie Lubomíra Kopečka a Dariny Malovej. Samozrejme, isté prvky kriticismu kolegyne Malovej sú mi blízke. Avšak analýza ex-post vyžaduje identifikáciu problému. Čiže z tohto pohľadu bol postup pána Kopečka v poriadku. Príčiny, ktoré uviedol sú objektívne faktormi, ktoré SDĽ oslabili. Inak sa plne stotožňujem s jej pátosom. Myslím si, že SDĽ mala v 98. roku inú možnosť, jedine keby začala spolupracovať s HZDS, čo bolo nepredstaviteľné po skúsenostiach z rokov 1994 – 1998.

K tým príčinám, ktoré SDĽ oslabili a ktoré tu nezazneli, by som dodal ešte dve: nedostatočná saturácia mocenských ambícií najpopulárnejšieho pred-

stavitel'a SDĽ po voľbách 1998. Róbert Fico, ktorý získal najviac preferenčných hlasov, nezískal prakticky nijaké mocenské postavenie. Z pohľadu SDĽ to voči nemu bolo veľmi neprezieravé, a myslím si, že situácia na ľavej strane politického spektra by dnes vyzerala inak.

Úplne na záver: skupina, na čele ktorej bol Peter Weiss, sa spamätala veľmi neskoro. Konflikt, ktorý sa v SDĽ rozpútal, sa dal riešiť odtrhnutím oveľa skôr a moderná ľavica mohla mať svojho autentického zástupcu.

Peter Weiss (vysokoškolský pedagóg, bývalý predseda SDĽ)

Chcel by som oceniť hlboký analytický pohľad a zmysel pre skratku, ktorý bol prítomný v prezentácii Karen Henderson. Možno prospelo to, že sa na Slovensko pozerá zvonku a nie je priamo v rôznych konfliktoch, ktoré tu prebiehajú.

Osudy Strany demokratickej ľavice a osudy poľského Zväzu demokratickej ľavice (SLD), sú v mnohom podobné. SLD sa však transformovala na tri krát – najprv vzniklo SDPR, potom spojenectvo mnohých strán – SLD, a napokon sa zväz rozpustil a vznikla úplne nová strana, ktorá sa vzdala komunistického majetku, a potom, keď mali 42 percent, tam prišli staré štruktúry zo stredných článkov a ukázali, že to vedia. Strana nakoniec zahynula na klientelizmus, korupciu a vlastnú hlúposť. Mnohé z toho bolo prítomné aj vo vývoji SDĽ.

Treba hovoriť o tom, čo priniesli klientelistické aféry v SDĽ. Neboli väčšie ani obľudnejšie ako tie, čo sa dejú na politickej scéne v súčasnosti. Avšak ľavicový volič ich vnímal oveľa citlivejšie ako pravicový volič. Ani médiá neboli na strane SDĽ, a tak napr. z kauzy generálneho riaditeľa Slovenských elektrární vznikla obrovská strata preferencií, ktorá by pri lepšom taktickom postupe nemusela byť. Charakter režimu samozrejme tiež ovplyvnil to, ako sa vyvíjala postkomunistická ľavica na Slovensku. Starý režim v Československu musela vyhnúť ulica, ale bol rozdiel medzi tým, ako vyzerali vnútorné pomery v KSČM a v KSS. Nehovorím, že tu bol silný reformný prúd, ale opýtajte sa profesora Wiatra na jeho názor. V roku 1982 ako riaditeľ ústavu marxizmu-leninizmu navštívil Prahu a Bratislavu. Inšpiráciou pre vznik SDĽ neboli iba Poliaci a Maďari, ale predovšetkým Talianska komunistická strana, ktorá sa nezašpinila stalinistickými zločinmi a prišla k tomu istému záveru, že sa treba transformovať.

My sme išli na transformáciu a neprijali sme to, čo ponúkal Jano Budaj (nebol to Fedor Gál ako hovoril kolega Chmelár): „rozpustite sa“, kvôli tomu, že sme zväžili volebný výsledok, ktorí mali sociálni demokrati a Strana demokratického socializmu v roku 1990 a videli sme, že pokus transformovať komunistickú stranu sa nedeje iba na Slovensku a chceli sme využiť istý ľudský a intelektuálny potenciál na to, aby sme sformovali stranu sociálnodemokratického typu. Možností sme pritom mali viacero. Málo sa hovorí o tom, že mimoriadny zjazd KSS mohol dať budovaniu postkomunistickej ľavice úplne iný priebeh, keby sa odsúhlasil návrh, aby sa dal paušálne par-

don všetkým odsúdeným v čistkách po roku 1968. Dubček mohol byť úplne inde, ako napokon bol. S Borisom Zalom sme mali uzavretú koalíciu a Willy Brandt podľahol ilúzii, že Dubček sám získa neviem koľko percent. A namiesto 19-percentného spoločného zisku mali sociálni demokrati 4 percentá a my 14,7 percenta a v parlamente bol úplne iný pomer síl.

O tomto všetkom by sme mohli hovoriť, ale ja by som chcel ešte zdôrazniť to, čo hovorila Karen Henderson: v istej chvíli SDĽ prestala venovať dostatočnú pozornosť rozvoju intelektuálneho zázemia, nie len v zmysle prípravy na praktické vládnutie, ale aj teoretického rozpracovania otázok. Ľavica ťahala za kratší koniec, čo sa týka štruktúry think-tankov. Prakticky všetky mali konzervatívnu alebo liberálnu orientáciu. Až do vstupu do EÚ boli všetky financované zvonku. Nám sa nepodarilo tento náskok vymazať. Okrem toho tu boli záujmové konflikty, nie len nejaké personálne spory: bol tu spor o to, či udržať Československo, alebo nie. SDĽ hrozil vnútorný rozkol. Bol tu spor ako sa postaviť k mečiarovskej privatizácii, lebo v SDĽ boli ľudia, ktorí sa chceli na tomto procese podieľať a SDĽ znovu hrozil rozkol. Niektoré rozhodnutia sa prijímali pod tlakom týchto okolností.

Tieto skúsenosti SDĽ by mal Smer využiť a my túto konferenciu zasa na to, aby sme sa pozreli do budúcnosti.

Kai-Olaf Lang (politológ, Stiftung Politik und Wissenschaft)

Veľmi sa mi páčilo to, čo povedala Karen Henderson. Ale predsa len si myslím, že v jej príspevku zaznelo viacero tvrdení, ktoré trochu relativizujú to, čo sama povedala. Je tam niekoľko vecí, ktoré nie sú úplne špecifické len pre Slovensko. Napríklad Karen povedala, že neexistuje model sociálno-ekonomickej reformy na Slovensku. Myslím si, že taký model neexistuje nikde, v strednej ale ani v západnej Európe. Keď sa pozrieme do susedných krajín, trochu sa to teraz začína s Gyurcsánym v Maďarsku – Program 100 krokov, trochu s Paroubkom, ale to nie je program, ale skôr volebná kampaň. Slovenským špecifikom nie je ani to, že chýba silná ľavicová inteligencia. Najlepší volebný výsledok ľavicovej strany v strednej Európe vôbec zaznamenala poľská SLD v roku 2001, keď získala 41 percent. S výnimkou postáv Rakowského a Wiatra v tejto strane žiadna takáto inteligencia neexistuje. Ja si mimochodom myslím, že fakt, že chýba ľavicová inteligencia, je skôr výhodou než problémom ľavicovej politiky (smiech...)

Diskutovalo sa tu aj o otázke: čo je ľavicovosť? Karen Henderson povedala, že Smer sa teraz sústredil na ekonomickú dimenziu. Bodaj by to tak bolo! Bodaj by to tak bolo! Nevidím žiadnu koherentnú víziu. Posolstvo voľieb v Poľsku a Nemecku je také, že voľby sa vyhrávajú práve cez ekonomické a sociálne témy. Myslím si, že by to bola taktická chyba, keby sa teraz Smer sústreďoval na hodnotové témy, to však neznamená, že nemusí dodržiavať určité štandardy, ak chce byť sociálnodemokratickou stranou.

Hovorilo sa tu aj o zlomovom bode, ktorý vysvetľuje slabosť ľavice na Slovensku. Myslím si, že by sme skôr mali hovoriť o štruktúrálnych faktoroch.

Páčilo sa mi, čo tu hovoril kolega Kopeček. Faktor HZDS je totiž veľmi dôležitý. Malá komparatívna úvaha: v strednej Európe sú iba dve krajiny, kde je pomerne slabá ľavica, a to v Slovinsku a na Slovensku. Prečo je to tak? V oboch krajinách v úplne iných kontextoch vznikli politické subjekty čiastočne na základe komunistických strán alebo aspoň ich frakcií, ale netransformovali sa do postkomunistických ľavicových subjektov. Napríklad pragmatický manažment na Slovensku sa pridal na stranu HZDS alebo mládežnícka organizácia Komunistickej strany v Slovinsku si založila vlastnú liberálnu stranu, na čele ktorej stál roky Janez Drnovšek. Touto skutočnosťou tu bol určitý segment elektorátu zablokovaný. To je dosť podstatný faktor.

Posledná vec: šanca nepostkomunistickej ľavice. Všade v strednej Európe sú jej šance veľmi zlé. Existujú iba tri krajiny, kde takéto strany vôbec sedia v parlamente. V Estónsku a Slovinsku sa postupom času premenili na strany liberálno-konzervatívne. Jediná krajina je Česká republika, ale tam je to spojené s nástupom Miloša Zemana na začiatku 90. rokov.

László Öllős (politológ, Fórum inštitút)

Bez hodnotovej analýzy stavu slovenskej ľavice nemôže byť analýza úplná. Bez toho, že by sme premysleli normatívne základy, na ktorých stoja jednotlivé politické strany, analýza nemôže byť úplná.

Druhá poznámka je štrukturálna. Karen Henderson spomínala nedokonalosti modelu Herberta Kitchelta v našich podmienkach. Do určitej miery má pravdu. Nie je však možné tvrdiť, že každá jedna postkomunistická strana a každá jedna pravicová strana sa správa ako v tom pôvodnom Kitcheltovom modeli z 92. roku. Avšak logika tejto úvahy sa dá efektívne použiť na prípad Slovenska. Konkrétne: hlavným pravidlom politického štiepenia strán je vzťah k transformácii. SDĽ sa vmanévrovala do takej pozície, kde nebola ani výrazne prottransformačná, ani výrazne antittransformačná. To, prečo sa tak stalo, má viacero dôvodov a väčšinu z nich sme tu dnes počuli.

Boris Zala (poslanec NR SR, Smer – Sociálna demokracia)

Pani kolegyňa Malová si kladla otázku, či tu bola nejaká tradícia sociálnej demokracie. Tradícia tu existuje už od roku 1920, keď sociálna demokracia s 39 percentami na Slovensku zvíťazila v prvých voľbách. Potom síce klesla na 13 percent, ale ako štátotvorná strana bola, s výnimkou troch rokov, vždy súčasťou československej vlády.

Poznámka k SDĽ. Tu sa s istou samozrejmosťou hovorí, že reforma, ktorá v KSS prebehla, ju okamžite premenila na sociálnodemokratickú. Nepremenovala. SDĽ sa až do roku 1993 hlásila k niečomu, čo nazývala modernou ľavicou, ale bol to predovšetkým koncept talianskej novej ľavice. Peter Weiss tu spomenul aj vývoj Sociálnodemokratickej strany. Na takejto konferencii by mala byť aj ona predmetom našej pozornosti. Fungovala tu reálna sociálna demokracia, ktorá mala veľký problém s tým, že predovšetkým pod českým tlakom rozviazala veľmi nádejnú koalíciu v roku 1992.

Kardinálny problém SDĽ a Smeru je nepochybne problematika „programovej chudoby“. Ale pod programovou chudobou nemám na mysli, že by v týchto stranách neexistovalo niekoľko praktických alebo pragmatických riešení. Mám na mysli to, že sa začal proces, v ktorom sa SDĽ, a postupne akýkoľvek ľavicový program, dostal pod taktovku neoliberalnej konzervatívnej koncepcie ekonomickej reformy. Podľahla tomu aj SDĽ, keď nastúpila do vlády. Jediný kto vo vláde staval istú alternatívu voči Miklošovým predstavám, bol minister práce a sociálnych vecí. Nikto iný. V Smere máme dostatočné množstvo kvalitných odborníkov, to však ešte neznamená, že to už vyústilo do jednotného sociálnodemokratického programu. To je otvorená otázka. Smer za posledné tri roky usporiadal takmer sto rôznych seminárov a konferencií na odborné témy. Dostať toto všetko do jednej koncepcie, ktorá by mala sociálnodemokratický charakter, to je ten rozhodujúci moment.

Svoj vstup do diskusie by som zakončil reakciou na to, čo tu povedal Edo Chmelár. Správne vyjadril obavu, že v Smere bude pokračovať kryštalizácia. Či jej výsledkom bude rozpad a členenia, to je ťažko predvídateľné, lebo to závisí od sily jednotlivých skupín, ktoré v strane pôsobia. Z hľadiska vládnej politiky však program, ktorý bude Smer realizovať, bude mať veľmi blízko k tomu, čo sme v istej fáze nazvali treťou cestou.

Karen Henderson (politologička, University of Leicester)

Najprv poznámka k môjmu advokátovi diaboli: mám tiež veľké výhrady k používaniu slova populizmus. Často som mala pocit, že všetci kritizovali Smer za to, že ako jediná strana mala hlboký záujem o to, čo vlastne voliči chcú a čo je v podstate aj správne. Používala som tento výraz vo vzťahu k Smeru, pretože som mala pocit, že to ide príliš ďaleko. Strana nemusí iba sledovať to, čo chcú voliči, ale musí ich aj viesť.

Neviem, či sme sa s Darinou Malovou nepochopili. Nemám nič proti tomu, že Smer oslovuje voličov, ktorí sú v ekonomickej núdzi, to je v poriadku. Nechcela by som však aby Smer bol stranou, ktorá má silnú podporu iba v mestách, ako je to v prípade DS či SDKÚ. Smer by nemal oslovovať iba intelektuálov na úkor bežných ľudí. Strana môže osloviť obe tieto voličské skupiny, tak ako to napr. dokáže Labour Party. Pre silnú sociálnodemokratickú stranu je to potrebné.

Nesúhlasím s názorom Grigorija Mesežnikova, že Smer je druhé HZDS. Je síce ľavicové a má čiastočne neprijateľné názory na národnostné menšiny, ale ako tu bolo povedané, hlavná deliaca línia v slovenskej politike je demokracia vs. autoritárstvo. A práve kvôli tomu nie je Smer ako HZDS, pretože verím, že Smer by sa vo vláde správal ako demokratická strana, a to je kľúčové.

2. časť

Analýza vývoja a perspektív strany Smer-SD v rokoch 1999 – 2005

„Sociáldemokratizácia“ strany Smer – sociálna demokracia v horizonte volieb 2006⁶

Tim Haughton

Kam smeruje strana Smer? Smer je dlhodobá strana s najvyššou voličskou podporou. Ostatné prieskumy verejnej mienky nasvedčujú, že strana má podporu takmer tretiny voličskej základne. Od svojho vzniku však strana Smer ako taká prešla viacerými vývojovými fázami. Pri zlúčení so zvyškom SDĽ a malou SDSS koncom roku 2004 došlo k zmene názvu strany na Smer – sociálna demokracia. Nakoľko však korešponduje zmena názvu strany so zmenou hodnôt, ideológie a programu strany? Je to len nová prezývka (*sobriquet*), ktorá je výhodná v momentálnej politickej situácii alebo ide o nový názov, ktorý zosobňuje skutočné presvedčenie o správnosti sociálno-demokratických hodnôt? V prípade, že došlo k takejto zmene, kto alebo čo ju zapríčinilo? Hlavným argumentom tohto príspevku je, že v strane naozaj došlo k významným zmenám. Dodatok „sociálna demokracia“ v jej názve je dôsledkom posunu strany k sociálnej demokracii, ale príčiny posunu naznačujú, že sociálno-demokratické hodnoty nie sú hlboko zakorenené u vedúcich osobností strany. Možno dokonca tvrdiť, že pretrvávajúca dominancia Roberta Fica naznačuje, že korene sociálnej demokracie v Smere sú len tak hlboké, ako Ficove osobné presvedčenie o nich.

Pred vlastnou analýzou „sociáldemokratizácie“ Smeru je potrebné zdôrazniť, že sociálna demokracia ako taká je ideológiou vo vývoji. Každá strana, ktorá má ambíciu vývoja k sociálnej demokracii, je konfrontovaná skutočnosťou, že sociálna demokracia sa vyvíja rôznymi smermi. V rôznych krajinách existujú rôzne modely (napr. švédsky, britský, nemecký a „Polderov“ model). Medzi ostatné pokusy oživiť sociálnu demokraciu patria „flexicurity“ progresívnej politiky, čiže známa tretia cesta. Od neskorých 90-tych rokov, keď bola tretia cesta na svojom vrchole, sú sociálni demokrati na ústupe, v neposlednom rade v dôsledku straty pozície vo vládach vo viacerých európskych krajinách. Sociálna demokracia má pred sebou kľúčovú otázku: ako brániť sociálno-demokratické hodnoty v 21. storočí, v ére globálnej konkurencie, keď ľudia v Indii alebo v Číne zarábajú iba jeden dolár za deň? Sociálna demokracia hľadá alternatívu. To znamená, že sociálna demokracia je pohyblivý cieľ. Pred piatimi rokmi bola tretia cesta (Third Way) alebo Nový stred (Neue Mitte) módnou verziou sociálnej demokracie. O týchto variantoch sa však v Labour Party v Británii alebo v SPD v Nemecku už nehovorí. Britský minister David Miliband nedávno povedal, že tretia cesta je dobrým výťahom k moci, ale nie je dobrým plánom na vládnutie. Tretia cesta je totiž príliš nejasná. Napriek všetkému však môžeme povedať, že sociálni demokrati v Európe sa snažia nájsť recept na to, aby tradičné hodnoty mohli prekvitať aj v modernom svete.

⁶ Chcel by som sa poďakovať Jane Shepperd (Žemlovej) za jej pomoc.

Do akej miery sa už Smer zmenil?

Smer v každom prípade prešiel od svojho vzniku viacerými zmenami. Ale do akej miery sa už Smer zmenil? Monika Beňová (2005) ako aj Boris Zala (2005) priznali, že Smer ešte nie je sociálno-demokratickou stranou, ale je na ceste k tomuto cieľu. Oficiálny vývoj strany od jej vzniku je: 1. Smer , 2. Smer – tretia cesta a 3. Smer – sociálna demokracia. Podľa zdrojov strany sa Smer od svojho vzniku v roku 1999 definoval ako strana *pragmatická* a *racionálna* (Smer, 2001), čo je ozvenou citátu z prejavu jej lídra v novembri 1999, ktorý predstavil argumenty pre založenie novej strany (Fico, 2000). Programové tézy strany Smer hlásajú poriadok, spravodlivosť a stabilitu. Strana prešla zmenami v roku 2001, keď k jej názvu bolo pridané „tretia cesta“. Na kongrese v decembri 2001 bol tento posun vysvetlený tým, že strana „sa rozhodla razantne ale premyslene ponúknuť obyvateľom Slovenska alternatívu“ (Smer, 2001). Táto alternatíva bola teraz nájdená. V decembri 2004, za účelom zdôraznenia zlúčenia Smeru s ľavicovými a ľavicovo orientovanými stranami, bol jej názov zmenený na Smer – sociálna demokracia. Táto zmena sa tiež prejavila v zmene loga strany a novom obrázku ruže. Toto pripomína rozhodnutie britskej Labour Party v 80-tych rokoch, ktorá tiež prijala ružu ako symbol ideologického posunu v strane.

Ak sa zameriame na jazyk, program a štýl strany, taktiež badať zmenu. Po svojom vzniku strana hlásala, že „krízové stavy v štáte a v jeho ekonomickej, právnej a spoločenskej oblasti nepovažuje ani za ľavicové ani za pravicové“. Smer skutočne odmietal „ideologizovanie vecí“. Ešte v roku 2001 Fico volal po „pragmatických riešeniach, ktoré nie sú ideologicky zafarbené“ (Pravda, 8. 2. 2001). Teraz však používa iný jazyk, predovšetkým slovník sociálnej demokracie. Na každej zo 40 tlačových konferencií medzi januárom a októbrom 2005 Fico používal heslá sociálnej demokracie. Manifest Smeru v EP napríklad „zdôraznil, že vstup do EÚ môže pomôcť Slovensku stať sa sociálne trhovou ekonomikou s dôrazom na sociálnu spravodlivosť a vytváranie pracovných príležitostí, čo sú podľa dokumentu úspechy európskej sociálnej demokracie“ (Malová et al, 2005:134).

V obsahu programu strany skutočne došlo k značnej zmene. Strana sa rozhodne postavila za zastavenie nedávnych zdravotníckych reforiem a zvrátenie vládnej reformy vysokoškolského vzdelávania. Fico a niekoľko vedúcich politikov tvrdí, že strana je proti reforme školstva, dôchodkového poistenia a daňovej reforme súčasnej vlády. Strana sa stala odporcom vlády. Problém je v tom, že strana používa slovník sociálnej demokracie na kritiku vlády, ale pritom neponúka detailné programové návrhy. Ba čo viac, pri analýze materiálov publikovaných začiatkom novembra 2005 na webovej stránke Smeru vyšlo najavo, že programové tézy a programové dokumenty sú tie isté ako pred tromi rokmi. Vzhľadom na vágnosť jazyka to však nie je prekvapivé. Treba však poznamenať, že na stránke je zverejnená podrobná kritika fiškálnej politiky vlády od tieňového ministra financií Igora Šulaja.

Vyhlasenia k problematike etnických menšín, predovšetkým Rómov, sa však zmenili. Napríklad návrhy z januára 2000 pozbaviť sociálnych dávok tých občanov, ktorí vycestovali do zahraničia s úmyslom požiadať o politický azyl, boli jasnou snahou využiť proti rómske nálady (Slovak Spectator, 24.-30. január 2005). V roku 2001 Fico kritizoval veľké počty Rómov, „ktorí nechceli nič iné, len polihovať v posteli a žiť zo sociálnych dávok“ (RFE/RL Newline, 10. máj 2001). Rozhodnutie zlúčiť sa na regionálnej úrovni so SNS do ad hoc koalície však naznačuje, kde sú hranice zmien v Smere. V posledných rokoch Fico prestal provokovať s populistickými vyhláseniami.

Rétorika a štýl politiky Smeru (alebo presnejšie, rétorika a štýl jeho lídra) sa však nezmenili. Pred voľbami v roku 2002 billboard hlásal „Ako sa kradlo za Mečiara, tak sa kradne za Dzurindu“. Fico naďalej útočí na vládu za všetko, čo robí a obviňuje ju, že je v rukách finančných skupín zainteresovaných na javoch popísaných v správach SIS. Do určitej miery je táto jeho rétorika súčasťou jeho apelu. Kľúčová téma strany ako aj jej predsedu od jej vzniku je kompetentnosť. Preto je dôležité poukazovať na nedostatok kompetentnosti vlády.

Kedy sa zmenila, resp. kedy sa začala strana meniť?

Za účelom zistenia, prečo sa strana zmenila, je užitočné zistiť, kedy sa strana zmenila, resp. začala meniť. Existujú tri možnosti: 1. od svojho vzniku, 2. od volieb 2002 alebo 3. od zjednotenia s ľavicovými stranami. Strana sa nepochybné menila od svojho vzniku. Domnievam sa, že je to prirodzený vývoj (Čaplovič, 2002). Rétoriku „nových tvárí“ a „novej generácie“, ktorú Fico používal, keď stranu založil, nemožno aplikovať do nekonečna. Ani Fico, ani Beňová, ani Kaliňák či Paška nie sú už nové tváre. Zjednotenie s ľavicovými stranami koncom roku 2004 nemalo veľký vplyv na zmeny, ale jedno je isté: od tohto momentu začal Fico používať názov „Smer – sociálna demokracia“. Významné je však, že na sneme v decembri 2004 Fico povedal, že už po programovej konferencii v roku 2002 začal otvorene priznávať stredno-ľavicovú orientáciu Smeru. Preto tvrdím, že kľúčovým je rok 2002.

Od volieb 2002 sa politika na Slovensku zmenila. Dominantné otázky v rokoch 1998 – 2002, ako napr. návrat Mečiara alebo vstup do EÚ, už nie sú hlavnými politickými témami. Každá strana prešla zmenami. Pozrime sa na SDKÚ. Vo voľbách v roku 2002 sa program tejto strany sústredil na vstup do NATO a EÚ, ale po voľbách sa jej agendou stal neoliberalizmus. Hlavné témy kampane Smeru v 2002 boli poriadok, slabosť Dzurindu a Mečiara a osobnosť Fica (Haughton, 2003: 76 – 79).

Róbert Kaliňák napríklad tvrdil, že Smer bol vždy stredofavou stranou, ktorá sa však nemohla k tejto orientácii naplno prihlásiť pre špecifické slovenské podmienky (Učeň, 2004: 68). Vďaka výsledku parlamentných volieb a vládneho programu sa volebný trh na Slovensku zmenil. Existuje veľa pravicových subjektov a (stredo-)pravicová vláda. Voľby 2002 boli katastrofou pre slovenskú ľavicu (Haughton, 2003). SDĽ získala len 1,36% a SDA iba trošku viacej (1,79%). Na volebnom trhu vznikol priestor. Hypotetickou otázkou

je, kam by smeroval Smer, ak by voľby dopadli ináč? Je sociálno-demokratický trend v strane Smer len výsledkom náhody? Počas svojho prejavu na sneme strany v decembri 2004 Fico tvrdil, že strana má stredo-ľavé stanovisko „bez ohľadu na to, či bude alebo nebude súčasťou vlády“. Tvrdil, že problém bol v tom, že počas prvej Dzuridovej vlády ministri zo SDĽ (Schmögnerová, Ftáčnik, a.i.) zdiskreditovali sociálno-demokratické myšlienky. Ďalej pokračoval, že „práve vďaka Smeru zanedbané, zdiskreditované a zohavené hodnoty solidarity, sociálnej spravodlivosti a rovnosti príležitostí znovu ožívajú“ (Fico, 2004). Vo Ficových vyhláseniach je pravdou to, že sociálno-demokratická rétorika nebola veľmi úspešná v dobe, keď ministri SDĽ boli súčasťou vlády, ale tvrdenie, že takýto jazyk nemal šancu, je nepravdivé. Koncoš a iní členovia jej strany predsa kritizovali politiku Schmögnerovej preto, lebo nebola dostatočne ľavicová.

Význam volieb 2002 pre Smer vzrástol aj vďaka jednej z opakujúcich sa tém: opozícia voči vláde. Smer bol proti návratu Mečiarovej vlády, proti prvej Dzurindovej vláde a proti súčasnej vláde. Hoci je pravdou, že opozičná strana by mala byť odporcom vlády, nie je jasné, či je strana Smer proti súčasnej vláde kvôli svojej ideológii alebo len preto, že je opozičnou stranou.

Prečo sa Smer mení?

Akú rolu hrajú medzinárodné faktory? Na jednej strane je isté, že medzinárodné faktory hrajú určitú úlohu. Medzinárodný imidž je pre stranu dôležitý. Pred voľbami v roku 2002 vyjadrili zahraniční analytici pochybnosti o Ficovi a jeho strane a kládli si otázku, či mu možno dôverovať alebo sa ho treba strániť (e.g. Haughton, 2002). Takéto pochybnosti pretrvávali aj v medzinárodných zoskupeniach ľavicovo-orientovaných strán. Smer vyjadril veľký záujem o členstvo v strane Európskych socialistov (PES). PES sa zo začiatku zdráhala a spoliehala sa na názory zahraničných expertov na slovenskú vnútornú politiku. Podstatou ich obáv bola politika strany Smer voči národnostným menšinám. Aj keď pravidelné kontakty neboli nadviazané, tlak zo strany PES ako aj Socialistickej internacionály mal výrazný vplyv na zmenu jazyka strany Smer. Politika „cukru a biča“ (Malová a Rybář, 2003) bola nepochybne úspešná v snahách o získanie členstva v PES. Od dosiahnutia tohto cieľa však nebadateľný priamy vplyv PES na Smer, aj keď posilnenie osobných vzťahov malo nepriamy vplyv.

Fico sa nechal príležitostne inšpirovať politickými lídrami v zahraničí. K zmene názvu strany na Smer – tretia cesta došlo v decembri 2001, krátko po tom, čo jej predseda navštívil Londýn. Povšimnutia hodné je však, že počas jeho stretnutia s niekoľkými britskými politológmi rozprával jeden a pol hodiny, pričom ani jediný krát nespomenul tretiu cestu. Toto môže byť dôkazom toho, že si šetřil sily na novú etapu alebo je to znak vplyvu myšlienok tretej cesty či Ficovho dominantného postavenia v strane.

V posledných mesiacoch strana Smer prízvukovala svoje kontakty s českou sociálnou demokraciou. Stretávajú sa často: v Strážnici v októbri si vedú-

ci politici oboch strán zahrli futbal, zarečnili a sľúbili, že si budú navzájom pomáhať. Fico a Paroubek spoločne prehlásili, že „česká a slovenská ľavica sa bude vzájomne podporovať vo volebnej kampani, aby v strednej Európe v súboji s pravitou obránili európsky model sociálneho štátu“. Fico opakovane vyzdvihuje český model: je „dôkazom nad dôkazy, že existuje aj iný model riadenia štátu a spoločnosti, ako nám stále hovorí slovenská krajne pravicová vláda“ (Pravda, 2. 10. 2005). Zdrojom inšpirácie českého modelu nie je tak veľmi jeho detailný obsah ako skutočnosť, že v susednej krajine s historicky silným putom ku Slovensku sa sociálnej demokracii dobre darí.

Kevin Deegan-Krause (2005) tvrdí, že apel každej strany má tri komponenty: populistický, programový a klientelistický; každý na inom stupni a v inom rozsahu. V prípade Smeru môžeme konštatovať dve veci. Po prvé, je rozdiel medzi stranou vo vláde a stranou v opozícii. Strana v opozícii má viac voľnosti pre používanie populistickej rétoriky, pretože nie je vo vláde a nemusí veci implementovať. Druhým aspektom je doba existencie strany. Frances Millard (2004) tvrdí, že v post-komunistickej Európe prežijú len strany, ktoré majú programový apel. Preto sa možno na vývoj strany Smer pozrieť z tohto uhla. Na jednej strane strana nemusela vypracovať detailnú ideológiu, lebo je v opozícii. Na strane druhej si je však vedomá toho, že vágne sľuby jej nepostačia na prežitie. Pevný základ pozostávajúci z kľúčových hodnôt a zásad je potrebný na zabezpečenie lojálnej voličskej základne a stranických kolegov.

Faktor Fico

Jadrom transformácie strany je sám Fico. Je jej zakladateľom a lídrom, ako aj zdrojom podpory. Aký je jeho vplyv a postavenie v strane? Oslabuje sa jeho pozícia? Fico stále robí dojem dominantného lídra. Vedúci politici strany nechcú poskytnúť politológom príklady Ficovej prehry v straníckej debatae či diskusii. Toto môže byť znakom Ficovej dominancie alebo zdráhania sa zo strany vedúcich predstaviteľov strany vyjadriť sa k tejto téme. Aj keď Fico nebol autorom volebného manifestu do EP, neexistujú dôkazy, ktoré by naznačovali, že nesúhlasil s jeho obsahom. Jedinou možnosťou náznaku nesúhlasu jej lídra je interpretácia skutočnosti, že manifest bol odstránený z webovej stránky ihneď po voľbách.

Fico je naďalej centrálnou zložkou strany. V slovenskej politike nie je nezvyčajné, aby zakladateľ a líder strany bol dominantnou osobnosťou (Haughton, 2004). Posun strany k sociálno-demokratickému stanovisku je v súlade s východiskovou pozíciou jej lídra. Bol predsa hviezdou SDL. Ak by bol získal vedúcu pozíciu v SDL alebo v parlamente v roku 1998 – tak ako ostatní významnejší politici tejto strany – nemusel v konečnom dôsledku opustiť SDL. Otázka, ktorú si musíme položiť, a nad ktorej odpoveďou môžeme len špekulovať, je: kam by smeroval Smer, ak by Fico zajtra opustil politiku?

Záver

Smer niekam smeruje. Lakmusovým testom bude vývoj po voľbách 2006. Do akej miery možno očakávať odklon od sociálno-demokratických tendencií v prípade koalíčných rokovaní, resp. vzniku koalíčnej vlády? Fico tvrdí, že jeho strana by v každom prípade bránila princíp bezplatného vysokoškolského vzdelania. Čoho by sa však bol ochotný vzdať? Je ambicióznym mužom, ktorý chce byť premiérom. Do akej miery je za týmto účelom ochotný upustiť od cieľov svojej strany? Nakoľko sú ostatní vedúci politici strany ako aj voliči ochotní tolerovať odklon od sociálno-demokratického stanoviska? Počas koalíčných rokovaní sú kompromisy nevyhnutné, ale zato sa netreba vzdať všetkého. Ako hlboko sú v strane zakorenené sociálno-demokratické hodnoty? Toto nás privádza späť k zásadnej otázke o strane Smer – sociálna demokracia: Akú silnú pozíciu v strane Smer má Fico?

Použitá literatúra a pramene:

Beňová, Monika (2005) rozhovor s autorom v Bruseli, 18. októbra.

Čaplovič, Dušan (2002), 'Smer chce byť stranou tretej cesty', Slovo, č. 8, 20 – 26 februára (web edition).

Deegan-Krause, Kevin (2005), 'Societal cleavages and New Parties in Central and Eastern Europe', príspevok na konferencii VII World Congress of the International Council for Central and East European Studies, Berlin, 25 – 30 July.

Fico, Robert (2000), 'Rationale for a New Political Party'. In Kieran Williams (ed.), *Slovakia after Communism and Mečiarism*, London: SSEES Occasional Papers.

Fico, Robert (2004), Prejav na 5. slávnostnom sneme Smeru 11. decembra.

Haughton, Tim (2002), 'Slovakia's Robert Fico: A Man to be Trusted or Feared?', Radio Free Europe/Radio Liberty *East European Perspectives*, 4, 11, 29 May 2002 (posted at <http://www.rferl.org/reports/eeepreport/2002/05/11-290502.asp>).

Haughton, Tim (2003), '„We'll Finish What We've Started": The 2002 Slovak Parliamentary Elections', *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 19/4, (2003), s.65 – 90.

Haughton, Tim (2004), 'Strana vo verejnej funkcii, strana v ústrednej kancelárii a centrum moci v politických stranách na Slovensku'. In Olga Gyár-

- fášová and Grigorij Mesežnikov (eds), *Vládna strana na Slovensku: skúsenosti a perspektívy*, Bratislava: IVO, s. 89 – 100.
- Malová, Darina, Erik Láštík and Marek Rybář (2005), *Slovensko ako nový členský štát Európskej únie: Výzva z periferie?* (Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung).
- Malová, Darina a Marek Rybář (2003), „The European Union’s policies towards Slovakia: carrots and sticks of political conditionality“. In Jacques Rupnik and Jan Zielonka (eds.), *The road to the European Union: Volume 1 the Czech and Slovak Republics*, Manchester: Manchester University Press
- Millard, Frances (2004), *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*, Basingstoke: Palgrave.
- Smer (2001), Dokument na rokovanie II. slávnostného snemu SMER-u 16. december 2001, Bratislava.
- Učeň, Peter (2004), ‘Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike’. In Oľga Gyárfášová and Grigorij Mesežnikov (eds), *Vládna strana na Slovensku: skúsenosti a perspektívy*, Bratislava: IVO, s. 49 – 76.
- Zala, Boris (2005), večerná prednáška na konferencii 4. novembra.

Komentár k príspevku Tima Haughtona: „Sociáldemokratizácia‘ strany Smer – sociálna demokracia v horizonte volieb 2006“

Peter Učen

Na úplnom začiatku tohto seminára položila Karen Henderson otázku, prečo sme na Slovensku dosiaľ nemali sociálnodemokratickú vládu. Pokúsim sa na túto otázku odpovedať spôsobom, ktorý je relevantný pre tému, o ktorej som bol vyzvaný hovoriť, to jest pre „sociáldemokratizáciu“ Smeru. Doposiaľ sme nemali sociálnodemokratickú vládu, lebo neexistovala veľká umiernená ľavicová strana, na ktorej by sa takáto vláda dala postaviť⁷. Dnes je tu perspektíva, že môže vzniknúť vláda okolo veľkej nepravícovej strany Smer. Sociálnodemokratický charakter tejto vlády sa môže naplniť, len ak sa Smer stane veľkou a (svojím apelom) umiernenou ľavicovou stranou (čo je moja nenáročná definícia sociálnej demokracie).

Vo svojom príspevku sa pokúsim opísať cestu strany Smer k sociálnej demokracii spôsobom trochu odlišným od toho, ktorý použil môj predrečník Tim Haughton. V závere sa pokúsim zosumarizovať prekážky, s ktorými sa Smer na tejto ceste môže stretnúť.

Cesta Smeru, lepšie povedané Róberta Fica, k sociálnej demokracii sa začala koncom deväťdesiatych rokov tým, že Fico sociálnu demokraciu odvrhol ako nudný a neperspektívny koncept z hľadiska apelu na voličov a prístupu k moci. Bola to dozaista reakcia na pomery v SDĽ a koalícii, ale v pozadí bola potreba efektívnejšieho mobilizačného nástroja v podmienkach súperenia nepríliš fungujúcej a obľúbenej pravo-ľavej vlády s diskreditovanou mečiarovskou opozíciou.

Už ako koaličný politik a člen SDĽ prišiel Fico s prvotným antiestablišmentovým apelom formulovaným v generačných termínoch (potreba výmeny politických generácií, nástup nových tvárí). Čoskoro bol tento apel zovšeobecnený na všetkých etablovaných aktérov (a idey) „bez ohľadu na vek“. Fico prezentoval typický komplexný antiestablišmentový postoj, v ktorom spochybňoval *kompetentnosť* elit vládnuť ako aj ich *morálnu spôsobilosť* k tejto činnosti. Veľké množstvo legislatívnych návrhov na riešenie páľčivých problé-

⁷ Okrem toho slovenská ľavica nemala šancu sa vyhraňovať proti pravici a stať sa alternatívou k nej. Zo známych dôvodov tu existoval alternatívny a úspešnejší spôsob mobilizácie odporu proti dominantným „pravícovým“ aktérom a ideám. Opozíciou voči federálnemu centru, jeho koncepcii štátoprávneho usporiadania a prechodu k trhovej ekonomike sa stal nacionálny populizmus, presnejšie povedané HZDS. Umiernená, k sociálnej demokracii inklínujúca ľavica sa následkom toho lokalizovala v *strede* politického spektra, vyhrajúc sa rovnako voči nacionálnemu populizmu ako ku pravici (buď v spojení s ňou alebo formou nepresvedčivej „nezávislej opozičnej politiky“).

mov slovenskej spoločnosti vyprodukovaných R. Ficom malo demaskovať vládnu neschopnosť establišmentu. Odmietanie týchto návrhov vládou a Fico-va kritika partikularizmu (korupcie) mali zvýrazniť ich morálnu nespôsobilosť.

Toto bolo v zhode s klasickou populistickou kritikou establišmentu, podľa ktorej vinu za problémy ľudí nesú tradiční politici, ktorí tieto problémy nielen spôsobili (egoizmom a zanedbaním starostí ľudu), ale navyše ani pre ne neposkytujú riešenia. V lepšom prípade je dôvodom ich neschopnosť, v tom horšom (a pravdepodobnejšom) ich nezájumem.

Fico prišiel s klasickou populistickou ponukou na výmenu elít za tie, ktorým na problémoch ľudu záleží. Prezentoval tiež kult riešení založených na zdravom rozume a ochote, ktoré kontrastoval s postojom tradičných elít založenom na „budovaní ideologických konštrukcií“, v ktorých „reálne problémy ľudí“ nemali mesto. Toto bol nový neideologický populistický apel, ktorý sa od „starého“ nacionálneho populizmu mečiarovskej proveniencie odlišoval tým, že svoj *démós* nedefinoval pomocou *ethnos*-u a značne rozšíril triedu elít, ktoré údajne zradili ľud⁸.

Treba však povedať, že v pozadí centristického neideologického populizmu raného Smeru bola vždy prítomná sociálnokritická dimenzia. Tento anti-establišmentový apel by asi nebol taký účinný, keby Fico nemal za sebou históriu v SDĽ, a keby pre mnohých aj v neideologickej verzii Smeru nezosobňoval ideu ľavice (SDĽ), aká mala byť, ale nebola⁹.

Ak by som silou-mocou chcel použiť bonmot, povedal by som, že napriek tomu, že Fico klasickú ľavicu odvrhol, nikdy od nej úplne neodišiel. S tým je spojené aj osvojenie si pojmu tretej cesty, ktorý väčšina ľudí poznala len z blairovskej, ľavicovej verzie, i keď treba dodať, že v mnohých prípadoch žonglovanie s treťou cestou bolo pre Fica len prostriedkom ako podať verejnosti fakt, že o žiadne ideologické definovanie sa nemal záujem¹⁰.

Smer bol projektom, ktorého cieľom bola účasť na vláde. Toto predpokladalo značný volebný zisk a koaličný potenciál. Zdá sa však, že „pragmatický“ antiestablišmentový apel nebol v podmienkach, keď ešte Slovensko nebolo členom EÚ, schopný priniesť Smeru taký volebný zisk, ktorý by pravicu neumožnil postaviť koalíciu bez Smeru aj HZDS, ako sa to v realite stalo.

⁸ V mečiarovskom populizme hrali omnoho väčšiu rolu vonkajší nepriatelia slovenského národa. Spomedzi domácich aktérov sa kritika sústreďovala na „protislovenskú“ skupinu medzi slovenskou elitou.

⁹ „SDĽ a Smer majú stále veľmi veľa spoločného. My sa však na rozdiel od SDĽ nemusíme zamýšľať, či to, čo robíme a navrhujeme, je alebo nie je v súlade s ľavicovou ideológiou“ (R. Fico, Sme, 26. máj 2000).

¹⁰ Na ilustráciu tohto tvrdenia je užitočné pripomenúť si zopár citátov: „Pod treťou cestou rozumieme politické strany, ktoré nebudú prinášať riešenia len preto, lebo sú napravo alebo naľavo. Strana tretej cesty sa orientuje na najakútnejšie témy“ (R. Fico v Pravde, 8. február 2001). „Smer ako strana tretej cesty nevznikla transformáciou z klasického ľavicového hnutia. Ako racionálne strana volajúca po návrate k zdravému rozumu sa takto formoval od úplného začiatku...“ (R. Fico v Pravde, 26. september 2002).

Centristicko-populistické mobilizačné stratégie sú väčšinou krátkodobé a spúšťačom ich konca je ich vlastný úspech. V prípade Smeru relatívny neúspech vo voľbách 2002 spôsobil, že tu vznikla potreba v projekte pokračovať a nejakým spôsobom ho inštitucionalizovať. Lídri si asi uvedomili obmedzenosť neideologického apelu a strana Smer definovala svoju pozíciu ako „sociálna alternatíva k súčasnej *pravicovej vláde*“. Strana značne zosilnila kritiku vládnutia pravicovej koalície, avšak napriek tomu zostala *hybridom*, ktorý sa najmä vyjadreniami svojho lídra R. Fica pokúšal kombinovať „novú“ kritiku orientovanú na sociálne témy (a formulovanú čoraz viac v „ideologickej“ terminológii tradičnej ľavice) so „starou“ populistickou propagandou z „pragmatického“ obdobia ¹¹.

Smer si radikálnou kritikou sociálneho dopadu reforiem zabezpečil významný nárast voľičskej podpory, avšak zároveň značne zmenšil svoj koalíčný potenciál. Prispela k tomu aj populistická kritika etablovaných elit, obsahom ktorej boli napríklad obvinenia zo spájania sa SDKÚ a HZDS, v konšpirácii výsledkom ktorej nemôže byť iné, ako ďalšie ohrozenie záujmov obyčajných ľudí ¹².

Nápor Smeru motivoval SDKÚ v čele nepopulárnej vlády k prebiehajúcemu pokusu o zásadnú rekonfiguráciu hlavnej konfliktnej línie v slovenskej politike do formy „všetci (vrátane HZDS) proti antireformnému Smeru“. Radikalizmus politiky R. Fica zvyšuje šance na úspech tejto redefinície konfliktu, i keď tieto stále ostávajú limitované. Avšak aj koalíčný potenciál Smeru ostáva obmedzený. Pravdepodobnosť vzniku sociálnodemokratickej vlády je tak tiež malá. I keby sa Smeru samotnému podarilo presvedčivo „sociáldemokratizovať“, každá koalícia, ktorá sa okolo neho vyvinie, bude ideologicky zmiešaná ¹³. Komplexný systém výmen, ústupkov a kompenzácií, ktorý by takúto podporu držal v chode, by nemusel byť žiadnou zárukou pre priechodnosť mnohých predstáv Smeru, a to najmä v oblasti trhu práce, zdaňovania a sociálneho zabezpečenia.

Pokiaľ sa týka nedávneho príkonu Smeru k sociálnej demokracii, tento zanechal dojem racionálneho rozhodnutia v prospech budúcej udržateľnosti strany. Existuje široko rozšírený názor, že sociálnodemokratické hodnoty sú v strane nedostatočne zakorenené.

¹¹ V strane existovalo neoficiálne rozdelenie rolí, čo sa týkalo jednotlivých druhov argumentov. Predseda Fico sa staral o antiestablišmentový apel aj sociálnu kritiku. Niektorí ďalší lídri sa k nemu pripojili v kritike reforiem, avšak v strane bola aj skupina pragmatikov, ktorí si počínali dosť zdržanlivo v prípade oboch typov apelov.

¹² Napríklad R. Fico v rozhovore pre denník Pravda tvrdil, že Smer sa musí všetkými prostriedkami usilovať o predčasné voľby, aby zabránil konšpirácii zbohatlíkov z HZDS a SDKÚ, ktorí sa so zlým úmyslom spájajú proti ľudu (Pravda, 4. február 2004).

¹³ Smer by sa tiež mohol vydať cestou menšinovej vlády, idea ktorej v regióne získava popularitu (PiS v Poľsku, Paroubek v Čechách), avšak aj v tomto prípade by potreba zabezpečiť si tichú podporu na presadenie programových priorít kládla veľké nároky na výber partnerov a ťažko by žičila sociálnodemokratickým sektorovým politikám.

Opísaná cesta Smeru k sociálnej demokracii je v každom prípade nezvyklá a podľa mojich znalostí zrod sociálnodemokratickej strany takto ešte nikde neprebehol. Znamená to však, že je táto cesta neprierodná? Pre toto tvrdenie nemáme jednoznačné argumenty¹⁴. Každopádne je na tejto ceste mnoho prekážok, z ktorých najzávažnejšie sú 1) problém dôveryhodnosti úmyslov, 2) (ne)stabilita podpory súvisiaca s jej rôznorodosťou, 3) rozdielnosť motivácií účastníkov participujúcich v projekte Smeru, 4) obmedzený koaličný potenciál, a 5) potenciálne problémy s manažmentom očakávaní voličov.

Už v zakladateľskej skupine Smeru boli rozdielne motivácie pre participáciu v projekte. Po náraste podpory, nabalení sa oportunistov a začlenení menších sociálnodemokratických formácií do štruktúry členstva vzrástla pravdepodobnosť fragmentácie nafúknutého poslaneckého klubu Smeru po budúcich voľbách. Zdrojom konfliktov jednotlivých skupín v strane sa môže stať spomínaných päť problémov.

Nechcem za každú cenu insinuovať konflikt starých pragmatikov s novými sociálnymi demokratmi v Smere, ale mnohí z posledne menovaných vstupovali do strany s verejne deklarovaným cieľom dohliadnuť ne to, aby sa Smer *skutočne* stal sociálnodemokratickou stranou. Toto naznačuje značne inštrumentálny prístup k strane v oboch skupinách. Kým starí pragmatici sú k sociálnej demokracii poháňaní nutnosťou nejakým spôsobom zavrieť projekt, do ktorého tak veľa investovali, noví sociálni demokrati vidia Smer ako príležitosť, keď všetky ostatné cesty zlyhali.

Táto rôznorodosť očakávaní a motivácií môže po získaní moci vyústiť do sporov ohľadom toho, ako, v mene čoho a v spojení s kým by sa táto mala používať.

¹⁴ Zatiaľ najsilnejším argumentom v prospech názoru, že Smer zájde po ceste sociáldemokratizácie ďaleko, je fakt, že strane nič iné neostáva.

Na náročnom teréne – vyhlídky sociálnodemokratickej ľavice na Slovensku

Kai-Olaf Lang

Na Slovensku v 90. rokoch na rozdiel od takmer všetkých krajín strednej a východnej Európy a najmä na rozdiel od susedných višegrádskejších krajín – Poľska, Českej republiky a Maďarska – nevznikla žiadna silná sociálnodemokratická strana. Strana demokratickej ľavice (SDL), ktorá nastúpila ako reformný projekt postkomunistickej ľavice, sa uzavrela do nekonečného vnútrostraníckeho sporu medzi reformátormi a „štruktúrnymi konzervatívami“. Sociálnodemokratickej strane Slovenska (SDSS), ktorá sa vyvinula bez organizačných koreňov v bývalej štátnej komunistickej strane, chýbala pribojnosť a zostala na okraji politického spektra. Osud sociálnodemokratického projektu na Slovensku spečatil vzostup Smeru Róberta Fica, ktorý sa najprv prezentoval ako neideologická strana, no neskôr v stále väčšom meradle ako ľavicovo-centristické zoskupenie, a oživenie radikálnej alternatívy na ľavom okraji politického spektra v podobe Komunistickej strany Slovenska (KSS).

Obe sociálnodemokratické strany – SDL a od nej odštiepená SDA, ktoré kandidovali v parlamentných voľbách 2002, spolu získali 3,1% percenta hlasov. Obe strany (ako aj SDSS) rezignovali a na konci roka 2004 sa zlúčili so Smerom. Zámerom Ficovho Smeru, ktorý sa odvtedy nazýva Smer – sociálna demokracia, je teda zaplniť vákuum, ktoré vzniklo na ľavom strede slovenského straníckeho systému. Posilnený o členov a funkcionárov z SDL, SDS a SDSS a zakotvený v medzinárodných štruktúrach sociálnodemokratickej ľavice si Smer viac-menej jednoznačne stanovil nový cieľ: skôr či neskôr sa stane novou sociálnou demokraciou pod Tatrami. V nasledujúcom texte ide o predstavenie zvláštností a charakteristík politického terénu a straníckej súťaže. Na základe toho budeme uvažovať o vyhlídkach a príležitostiach sociálnodemokratickej politiky a o oživení ľavice na Slovensku.

Nejde teda o otázku, či má strana, konkrétne Smer, v úmysle sa „sociálnodemokratizovať“, ale o to, čo by strana, ktorá sa pre takýto proces už definitívne rozhodla, mala alebo nemala robiť, aby mohla – berúc do úvahy špecifickú „politickú atmosféru“ na Slovensku – úspešne tvoriť sociálnodemokratickú politiku.

Základné prvky straníckej politiky na Slovensku

Politický vývoj v 90. rokoch, vzostup Vladimíra Mečiara, boj o demokraciu a orientáciu na západ, skrátka „jedinečná slovenská cesta“ v prvom desaťročí po demokratickom prevrate roku 1989 boli podnetom intenzívnej diskusie o spoločensko-politických rámcových podmienkach straníckej politiky, štruktúre politického priestoru, dynamike straníckeho súboja a vývoji i charakte-

ristických znakoch jednotlivých politických subjektov na Slovensku. Išlo tu na jednej strane o vznik sociálno-štrukturálnych, sociálno-ekonomických a sociálno-kultúrnych špecifík, ktoré vyvolali „oneskorenú modernizáciu“ a mali dopad na slovenský politický terén (Szomolányi, 1999). Na druhej strane išlo o konštatovanie vzniku dvoch navzájom oddelenejších, miestami dokonca protichodných politických pod oblastí, ktoré sa vždy skladali z rozdielnych typov strán:

- z populisticko-radikálnych zoskupení, resp. strán, ktorých ideologický profil je nezlučiteľný s veľkými západnými straníckymi rodinami (tzv. neštandardné strany ako HZDS, ZRS, SNS) neštandardní (Mesežnikov, 1999: 37 – 49) a
- z umiernených strán, ktoré sa bez problémov začlenili do etablovaných medzinárodných straníckych aliancií (kresťanskí demokrati [KDH], liberáli [DU] či sociálni demokrati [SDĽ, SDSS]).

Toto v každom prípade užitočné, hoci v detailoch otázne analytické rozdelenie sa stalo najneskôr koncom 90. rokov bezpredmetným – alebo muselo byť minimálne zrevidované. Vtedy sa prostredníctvom vzniku nových strán ako napríklad SOP alebo Smer obe sféry slovenskej politiky premiešali, resp. vznikli noví aktéri na pomedzí štandardnej a neštandardnej oblasti. Delenie na štandardnú a neštandardnú oblasť skomplikovalo analytické pochopenie štruktúry straníckeho systému. Takmer nebolo možné uskutočniť systematizáciu, vychádzajúcu z určenia istej nedokonalaj bipolarity, poprípade z prelomu na konci 90. rokov (Kopeček, 2003: 153 – 226)

Mimo takýchto dočasných a neistých pokusov o opísanie straníckej štruktúry je však možné urobiť významné výpovede o zhodných vlastnostiach slovenskej straníckej politiky za posledných 15 rokov – vlastnostiach, ktoré sú skutočne silné a pravdepodobne sa presadia aj v blízkej budúcnosti. To platí ako pre štrukturálno-organizačné, tak aj pre obsahovo-programové otázky.

1. *Personalizácia.* Na Slovensku vyhrávajú voľby osobnosti, nie strany. Vedúce politické osobnosti majú často neobyčajný význam, pričom ich pozícia v rámci straníckej hierarchie je často mimoriadne silná. Pre mnohé z úspešných strán posledných 15 rokov boli charakteristickí stranícki lídri s „jasnými kontúrami“, ktorí dominovali v relatívne centralistických organizačných štruktúrach strán a rozhodujúcim spôsobom formovali imidž strany navonok. Vzorovým príkladom takéhoto lídra je Vladimír Mečiar a HZDS. Ako dôkaz však môžu slúžiť aj politické one-man-show (ktoré boli v podobnom štýle aspoň založené a v počiatočnej fáze tak fungovali) Smeru s Róbertom Ficom, SOP s Rudolfom Schusterom či ANO s Pavlom Ruskom. Vedúce postavy nemusia byť nevyhnutne „charizmatické“, no bezpodmienečne musia byť „ľudové“. Je možné vysloviť domnienku, že veľkosť Slovenska personalizácii do veľkej miery prospieva. Okrem cent-

rálnych komunikačných kanálov prostredníctvom elektronických médií ju umožňuje aj priamy, osobný kontakt medzi politikmi a občanmi.

2. *Slabé programy.* Strany s komplexným, diferencovaným a koherentným programom sú na Slovensku výnimkou. Okrem kresťanskodemokratického KDH a komunistickej KSS (a v minulosti do určitej miery aj SDL príp. SDSS) disponujú takmer všetky ostatné strany vysokou mierou programovej a ideologickej ambivalentnosti a vágnosti alebo (ako v prípade maďarskej SMK s jej prevažne etnickým programom) obsahovej jednostrannosti.
3. *Slabé masovointegračné strany.* Vzhľadom na organizačno-funkcionálnu dimenziu slovenskej straníckej politiky sa vnucuje dojem, že v krajine sa nevyskytuje typ klasickej ľudovej alebo masovo integračnej strany. Zoskupenie ako HZDS by síce mohlo najviac zodpovedať takejto charakteristike, ak by malo (prinajmenšom v 90. rokoch) značnú členskú základňu, širokú vrstvu funkcionárov na rôznych úrovniach a relatívne široký okruh voličov. V prípade SMK a KDH to neplatí (majú síce – podľa vlastných údajov – relatívne vysoký počet členov, no na základe svojho zamerania na maďarské, resp. katolícke prostredie žiadnu skutočnú schopnosť „catch-all“). Naproti tomu dominujú „štíhle“, „profesionálne volebné strany“ (Panebianco, 1988) s nižším počtom členov, ktoré sú v menšej miere viazané na program alebo sociálne skupiny.
4. *Slabé vzťahy medzi stranami a voličmi.* Volebná lojalita slovenských voličov voči svojim stranám je slabá. Už i tak slabé väzby občanov na ich strany sa pod vplyvom zmien na „strane ponuky“, rýchleho a častého zakladania nových strán príp. štiepenia pôvodných zoskupení ešte viac uvoľnili. Odhliadnuc od KDH, SMK a možno KSS neexistuje zoskupenie s početným „electorate of belonging“.

Všetko toto sú vlastnosti slovenskej straníckej politiky, no nie sú to špecifiká, ktoré by odlišovali situáciu na Slovensku od iných krajín. Naopak: personalizácia, programová neurčitosť, ústup masovo-integračných strán či oslabenie väzieb strana-volič sú javy, ktoré je možné pozorovať vo všetkých krajinách východnej a strednej Európy a ktoré sa v inom prostredí dokonca vyskytujú aj v západnej Európe. Preto tento stav vypovedá menej o zvláštnostiach slovenskej straníckej politiky, než o jej podobnosti so spoločným vývojom v strednej Európe.

Slovenské špecifiká

Toto všetko však nenaznačuje, že neexistujú slovenské špecifiká: celý rad štrukturálnych faktorov, ktoré nielen ovplyvňujú stranícke dianie a politický život, ale ho aj komplikujú – a s tým treba v dohľadnej dobe počítať. V tejto súvislosti sú obzvlášť dôležité tri základné paradoxy alebo diskrepancie:

1. Najostrejšia politicko-spoločenská zlomová línia na Slovensku s najvyšším straníckopolitickým významom sa tiahne medzi slovenskou väčšinou a maďarskou menšinou (Krivý, Feglová, Balko, 1996). Ďalšia polarizácia

- prebieha medzi urbánno-centrálным a vidiecko-periférnym Slovenskom, ktorá korešponduje s protikladnosťou dvoch sociálnoštruktúrnych zväzkov – zoskupením formálne vzdelanejších, lepšie zarábajúcich a „otvorených svetu“ na jednej strane a menej vzdelaných, materiálne nepriviligovaných na strane druhej. Rozdelenie politických sfér na štandardnú a neštandardnú oblasť na sociálnoštruktúrnej úrovni v 90. rokoch zodpovedalo vzájomnému vzdaľovaniu sa urbánno-centrálnych a rurálno-periférnych voličov. Táto polarizácia na „A-Slovensko“ reálnych a potenciálnych víťazov transformácie a „B-Slovensko“ transformačne a reformne porazených vo veľkej miere formovala stranícku štruktúru. Pri tomto procese bola dôležitá skutočnosť, že tieto sociálno-priestorové a sociálno-ekonomické rozdelenia boli nabité a napokon prekryté „národno-vlasteneckým diskurzom“: zároveň sa predstaviteľom národno-populistického tábora podarilo nielen prostredníctvom sociálno-paternalistickej rétoriky a sčasti klientelistickej praxe dosiahnuť „úplnú zvrchovanosť“ v oblasti „druhého Slovenska“, čím absorbovali tú časť spoločnosti a voličov, ktorá je potenciálne naklonená ľavicovej politike. Je dôležité, že od konca 90. rokov (vo voľbách v roku 1998 a ešte výraznejšie vo voľbách v roku 2002) došlo na volebnej úrovni k zmiešaniu urbánno-rurálnych protikladov, z čoho však nemohla profitovať štandardná ľavica (Krivý, 2002: 87 – 111).
2. Stále častejšie sa objavovali obdobia nedostatku hodnôt medzi väčšinou slovenských občanov a dominujúcou, resp. vládnuou politickou vrstvou. Ciele a plány reformných síl, ktoré sa po novembri 1989 usilovali o výkonnú moc, zjavne nezodpovedali očakávaniam slovenskej spoločnosti. Slováci sa síce v roku 1992 ani 1994 masovo neobrátili k HZDS, no minimálne v počiatočnej fáze umožnili Mečiarovi a jeho spoločníkom permissívny konsenzus, ktorý je možné prinajmenšom sčasti interpretovať ako pokus zredukovať nedostatok hodnôt. Práve vzhľadom na trhovú a reformne orientovanú a konajúcu vládnu vrstvu, rozhodujúcu o sociálnych a hospodársko-politických otázkach, bola viditeľná značná diskrepancia. Prinajmenšom ešte začiatkom tohto storočia bolo u mnohých Slovákov možné konštatovať výrazný sklon k paternalizmu a egalitarizmu (Krivý, 2001: 297 – 349, 300ff.) Takéto hodnotové postoje a kontrast neoliberalne zameraného smerovania vlády ponúkajú sociálne orientovanej politike nové príležitosti.
 3. Politickú kultúru na Slovensku charakterizuje pozoruhodná koexistencia pokusov o antagonizáciu a úsilia o konsenzus. Stále znovu sa objavujú tendencie k politickej vyhranenosti, konfrontatívnej politiky či jednoducho stigmatizácie politických odporcov. Ukazujú sa aj prvky orientácie na kompromisy a predovšetkým reálpolitického pragmatizmu, zbaveného verbálnej agresivity a orientovaného na moc. Typickým príkladom toho je „promiskuita“ (G. Mesežnikov) politických strán pri voľbe partnerov. Koalície a aliancie, ktoré politici a analytici považujú za „neprijateľné“ či „nereálne“, sú náhle reálne. Uvedme príklad odtabuizovania spolupráce s HZDS premiérom Dzurindom či početné „nekonvenčné“ koalície na lokálnej či regionálnej úrovni.

Ľavica na Slovensku: ponaučenia po 15 rokoch

Všetky tieto determinanty a štrukturálne rámcové podmienky majú dopad na všetky politické strany. Čo to znamená pre strategické plány a postavenie ľavicovo-orientovaných, sociálnodemokratických strán na Slovensku na začiatku 21. storočia? Najvýznamnejšie sú vplyvy na štýl, program a okruh adresátov sociálnodemokratickej politiky.

- Čo sa týka štýlu, ponaučenie z posledného jeden a pol desaťročia je jednoznačné: úspešná stranická politika na Slovensku musí byť priama, jednoduchá, cielená a ofenzívna. Potrebuje jasný jazyk, výraznú vedúcu osobnosť a čo najmenšiu mieru „útočnosti“. Aj sociálnodemokratická politika musí v tejto súvislosti brať do úvahy existujúce parametre, hodnotové postoje a dispozície väčšej časti svojich potenciálnych voličov – ak nechce prenechať pole radikálom. Nádejnou stratégiou slovenskej ľavice pre mobilizáciu by mohol byť akýsi „populizmus s ľudskou tvárou“ – vyostrený a odhodlaný, no ani deštruktívny, ani militantný.
- V slovenskej straníckej politike je očividný nedostatok strategického myslenia a zásadných obsahových diskusií. Táto programová nedostatočnosť je šancou pre tie zoskupenia a aktéry, ktorí sú v situácii ako prví rozvinúť programové ponuky. Úspešná strana ľavého stredy by preto mala predložiť niečo ako „projekt“, pozitívnu víziu dlhodobého spoločensko-politického vývoja na Slovensku. Tento „projekt“ by bolo potrebné v zhustenej podobe¹⁵ priamo preniesť do politického diskurzu a konkretizovať prostredníctvom objektívnych diskusií a stanovenia hlavných bodov. Takáto komplexná stratégia si napokon vyžaduje reideologizáciu, ktorá zaradí „víziu“ do širšieho svetonázorového kontextu – a nie deideologizáciu. Reideologizácia nie je v žiadnom prípade myslená ako stanovenie pevnej osnovy programových zásad. Ide skôr o vykryštalizovanie hodnotového kánonu, ktorý je možné dynamicky pripôsobiť meniacim sa potrebám a zvláštnostiam slovenskej spoločnosti.

S ohľadom na konkrétne obsahové akcenty by mal takýto „projekt“ obsahovať minimálne päť prvkov:

- Politickú ekonómiu ľavice (prispôsobenú slovenským podmienkam), ktorá určite musí zdôrazňovať istú mieru „sociálnych“ a mala by dávať odpoveď na to, akým spôsobom je predovšetkým v európskom spoločenstve možné využiť politickú tvorivú silu globalizácie.
- Hlavnú myšlienku štátu a jeho úlohy v hospodárstve a spoločnosti. Práve na Slovensku bola táto diskusia dlho zatienená diskusiou o národe. Zdô-

¹⁵ Ako príklad môže slúžiť myšlienka „sociálneho Poľska“, ktorú zverejnila sociálno-konzervatívna strana „Právo a spravodlivosť“, alebo ktoré – menej úspešne – no aspoň čiastočne prezentovali úvahy maďarskej MSZP pri „národnom strede“ (nemzeti közép) alebo „demokratickom strede“ [„demokratikus közép“].

rozňovanie štátu by súčasne malo – tradične blízko sociálnodemokratickému mysleniu – predstavovať zvýšenie hodnoty štátnoobčianskeho princípu v porovnaní s princípom národa.

- V tejto súvislosti by novej definícii sociálneho štátu musela pripadnúť centrálna rola. Ľavica v strednej a východnej Európe (podobne ako kresťanská demokracia, sociálni konzervatívci či liberáli) diskusiu o postkomunistickom sociálnom štáte buď zmeškala, alebo – pod hrozbou ekonomických reštrikcií obdobia transformácie – vedome odložila. Odhad pre to vznikol okrem iného v rastúcej popularite populistických zoskupení. Ide o to, komunikovať, ako je v modernom sociálnom štáte – v podmienkach globalizácie a obmedzených zdrojov – možné dosiahnuť sociálnu inklúziu a súdržnosť.
- Sociálnodemokratická strana by sa musela usilovať priniesť nový „ľavicový republikanizmus“. To v neposlednom rade znamená podporovať orientáciu na verejné blaho prostredníctvom neštátnych, štátno-občianskych iniciatív. Imperatív „opätovného zaangažovania štátu“ je potrebné doplniť maximou „zaangažovania občanov“.
- Pri tom nemožno upustiť od „hodnôt“, pretože pragmatická záujmová politika je nedostatočná pre následnú mobilizáciu. Sociálnodemokratická politika musí zároveň objasniť svoju definíciu všeobjímajúceho hodnotového konsenzu, a to, kde vidí na jeho základe svoje „zvláštne“ kvality. Takáto hodnotová politika však nemá na výber, musí počítať so špecifikami ako spoločenské očakávania a orientácia. V prostredí strednej a východnej Európy, ako aj v krajine ako Slovensko platí: sociálnodemokratická politika nesmie byť modernejšia, než spoločnosti a voliči, ktorých má zasiahnuť.

Tým je zodpovedaná otázka adresáta. Najprv je potrebné stanoviť úroveň náročnosti: tá by nemala byť nižšia, než vybudovanie silnej, potenciálne väčšinovej sociálnodemokratickej ľudovej strany. Takmer vo všetkých členských štátoch EÚ podobné strany existujú. Kto chce vybudovať veľkú, integratívnu stranu, nesmie vopred odradiť či vylúčiť žiadnu spoločenskú skupinu. Sociálnodemokratická politika je v princípe politikou otvorených dverí pre všetky spoločenské vrstvy a segmenty. Koketovanie s hungaroskepticizmom preto nie je na mieste, rovnako ako vylúčenie širokých vrstiev, blízkeho katolíckej cirkvi, vo forme neuváženeho antiklerikalizmu. Odhliadnuc od tejto základnej otvorenosti by ambiciózna sociálnodemokratická strana mala stanoviť strategické ťažiská alebo cieľové skupiny, ktoré sú navzájom previazané spoločným nadradeným cieľom, o ktorého naplnenie majú záujem, hoci z rôznych uhlov pohľadu. Takýmto primárnym cieľom by mohlo byť prekorenie rozdelenia na Slovensko A a Slovensko B, na naplnení ktorého by mali záujem

- tradiční „reformne porazení“ (ktorí sa obrátili chrbtom k sociálnej demokracii a sympatizujú napríklad s KSS, alebo sú „apolitickí“);

- reformní vítězi, kteří nechcú žít v krajine, charakterizovanej chýbajúcou solidaritou a spoločenskou nerovnováhou;
- „malí ľudia“, ktorí nie sú – ako reformne porazení – marginalizovaní, ale ktorí sa usilujú o zmenu svojich spoločenských šancí alebo zaistenie svojej životnej situácie, alebo chcú zabrániť odsunutiu na okraj spoločnosti.

Ak to všetko zhrnieme, koktail novej slovenskej sociálnej demokracie môže vyzerať nasledovne: menej mierneho populizmu, viac strategického myslenia, konkrétny projekt a ambiciózný integračný cieľ. Tak či tak sa ľavica na Slovensku bude v budúcnosti pohybovať na náročnom teréne.

Použitá literatúra a pramene:

Kopeček, Lubomír (2003), Stranický systém Slovenska, in: Petr Fiala, Ryszard Herbut u.a.: *Středoevropské systémy politických stran*. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko, Brno, s. 153 – 226.

Krivý, Vladimír (2002), Results of the 2002 Parliamentary Elections, in: Grigorij Mesežnikov, Miroslav Kollár, Tom Nicholson, (ed.): *Slovakia 2002. A Global Report on the State of Society*, s. 87 – 111.

Krivý, Vladimír (2001), Hodnotové a politické profily, in: Oľga Gyárfášová, Vladimír Krivý, Marián Veľšic et.al.: *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, Bratislava 2001, s. 297 – 349 a s. 300ff.

Vladimír Krivý & Viera Feglová & Daniel Balko (1996), *Slovensko a jeho regióny: Sociokultúrne súvislosti volebného správania*, Bratislava 1996.

Mesežnikov, Grigorij (1999), Voľby 1998 a vývoj systému politických strán, in: Martin Bútorá, Grigorij Mesežnikov, Zora Bútorová (ed.): *Slovenské voľby 98, Kto? Prečo? Ako?*, Bratislava 1999, s. 37 – 49.

Panebianco, Angelo (1998), *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge.

Szomolányi, Soňa (1999), *Kľukatá cesta Slovenska k demokracii*, Bratislava: Stimul.

Komentár k príspevku Kaia Olafa Langeho: „ Na náročnom teréne – vyhlíadky sociálnodemokratickej ľavice na Slovensku“

Ľubomír Tokár

Mojou úlohou bolo postaviť sa kriticky k predloženému textu ako advocatus diaboli a vypichnúť jeho slabé stránky. V nasledujúcom texte preto budem dodržiavať štruktúru textu, ktorý mám kriticky zhodnotiť a doplniť. Autorov text je rozdelený na tri časti. V komentári k prvej sa obmedzujem na stručnú klasifikáciu parlamentných politických strán v SR, v druhej dopĺňam autorovu schému o ďalší prvok, ktorý v texte ďalej rozvážam a v tretej časti, ktorá sa venuje komentáru k tretej časti pôvodného textu, uvádzam svoje chápanie situácie a zaujímam vlastný postoj k navrhovanému riešeniu.

I. Základné črty politického života v SR

Kai Olaf Lang svoju analýzu začína deskripciou základných črt politického života v SR všeobecne a stranického života konkrétne. Súhlasím s prvým bodom, označujúcim vysokú mieru personalizácie politiky v SR a vnímanie politiky predovšetkým cez politických lídrov ako aj s absenciou masových politických strán, v akom sú známe v západnej časti európskeho kontinentu. Pokiaľ ide o „slabé“ volebné programy strán, je možné rozlíšiť politické strany SR podľa prístupu, akým komunikujú svoje záujmy voličom podľa odlišných druhov „politického marketingu“, teda spôsobom, aký si volia na komunikáciu s voličom.

- A) strany, orientované na produkt: KDH, KSS, SNS
- B) strany, orientované na predaj: SDKÚ, HZDS-ĽS, SMK
- C) strany, orientované na marketing: SMER-SD, ANO

II. Štrukturálne faktory v pozadí

V druhej časti svojho príspevku Kai Olaf Lang označuje niekoľko štrukturálnych faktorov, ktoré vplyvajú na podobu a kvalitu politického života v SR. Identifikuje tri takéto faktory:

Po prvé, ide o priepasť v hodnotách medzi politickými elitami na jednej strane a zvyškom populácie na strane druhej. Druhým faktorom je neustála dichotomizácia politického života na dve kategórie – v súčasnosti je to okrem etnického konfliktu medzi slovenskými a maďarskými občanmi SR aj konflikt medzi dvoma variantmi modernizácie SR na Slovensko A a Slovensko B. Za tretí štrukturálny faktor považuje autor pre Slovensko charakteristickú zmes polarizácie a konsenzu. Túto analýzu by som chcel doplniť o ďalší štrukturálny faktor, ktorý považujem z hľadiska jeho vplyvu na formu politickej súťaže za kľúčový.

Na úvod chcem doplniť autorovu prvú tézu. K hodnotovej priepasti medzi elitami a spoločnosťou chcem pridať logický dopad tohto napätia – vznik

a rozširovanie apatie medzi občanmi, pokiaľ ide o možnosť ovplyvniť politický vývoj osobnou účasťou na politických procesoch. Ak sa zanedbávanie spoločnosti (ide v tomto prípade vôbec o elektorát?) stane trvalým, môže to narušiť samotnú podstatu zastupiteľskej demokracie a viesť k mobilizácii inými kanálmi agregovania neuspokojených záujmov – mimo politiky alebo cez doposiaľ politicky marginálne skupiny. Zatiaľ sa táto tendencia dá sledovať na oficiálnych číslach, ukazujúcich klesajúcu účasť na príležitostiach občanov k politickej participácii, a to na všetkých úrovniach – obecnej, VÚC, národnej a európskej.

Moja základná téza, ktorá predstavuje štvrtý štruktúrálny faktor, znie takto: slovenská domáca politika sa odohráva v prostredí, ktoré je vychýlené vpravo. Ide o fenomén, ktorý nie je ojedinelý pre SR, ale ktorý sa dá nájsť vo všetkých krajinách, ktoré patrili medzi satelitné štáty ZSSR. Ide o štáty strednej a východnej Európy, ktoré začiatkom 90. rokov nastúpili na cestu dvojitej tranzície – politickej a ekonomickej, pričom oba procesy prebiehali paralelne. V politickej oblasti šlo o prechod od politických systémov jednej strany k pluralitným stranickým systémom v rámci demokratického politického režimu a v ekonomickej oblasti šlo o prechod od centrálne plánovanej (socialistickej) ekonomiky k trhovo orientovanej (kapitalistickej) ekonomike.

V ekonomickej oblasti šlo o realizáciu parciálnych reforiem ako zmena vlastníckych vzťahov (privatizácia), liberalizácia dovtedy regulovaných cien, uvoľnenie výmenného kurzu meny či flexibilita trhu práce. V regióne strednej Európy sa reformný proces 90. rokov spája napr. s menami renomovaných ekonómov ako V. Klaus alebo L. Balcerowicz.

Pokiaľ ide o politické dôsledky realizovaných ekonomických zmien, transformácie v ekonomickej oblasti posilnili tie politické elity, ktoré ich realizovali, a to bez rozdielu ich ideologického zafarbenia. Zásadné rozdiely medzi jednotlivými krajinami boli v tempe nastúpených procesov, nie v ich smerovaní. Rozdiely medzi štátmi v rámci širokej a vnútri heterogénnej skupiny „tranzitívnych“ alebo „postkomunistických“ štátov boli prevažne vo všeobecnej politicko-ekonomickej orientácii mocenských elít, ktoré riadili adaptačné procesy. Nezvratný posun k trhovo orientovanej ekonomike sa lišil odpoveďou elít na otázku miery zapojenia krajiny do medzinárodnej deľby práce. Na jednej strane stáli krajiny, ktoré sa liberalizovali v medzinárodnom meradle, na druhej tie, ktoré sa snažili o „národný“ kapitalizmus.

Politické strany v jednotlivých krajinách sa mohli profilovať podľa toho, či boli naklonené záujmom kapitálu pozitívne alebo negatívne. To sa týkalo ako strán vládnych, tak aj opozičných, ktoré vzhľadom na to, že vedome alebo nevedome prebrali agendu, výhodnú aj pre zahraničie, našli takto prístup k ideovým a materiálnym zdrojom zahraničnej pomoci. Stačilo niekoľko politických cyklov (v závislosti od konštelácie a stability politických systémov týchto krajín), aby došlo k výmene politických elít takým spôsobom, že sa stali viac „nápomocnými“ záujmom globálneho alebo nadnárodného kapitálu. Strany, takto odstavené od moci, ak si chceli zachovať šancu na to, aby

moc opätovne získali, sa na túto situáciu adaptovali (ak boli schopné reflexie). Ináč im hrozila politická marginalizácia.

V geopolitickom priestore strednej a východnej Európy, kam patrí aj SR, sa takéto externé tlaky zhmotnili v druhej polovici 90. rokov v podobe prístupového procesu do EÚ, ktorá sa stala vonkajšou kotvou politického a ekonomického smerovania krajín v tranzícii, pre ktoré bola prvoradým cieľom úspešná integrácia do EÚ. K tomu bolo potrebné splniť katalóg podmienok, stanovených v Kodani v roku 1993 a ktoré obsahovali (okrem iných) aj politické a ekonomické kritériá. Proces vnútornej harmonizácie politických a ekonomických systémov kandidátskych krajín bol úniou pozorne sledovaný, vyhodnocovaný a politicky hodnotený.

Pretože EÚ je medzinárodnou organizáciou západných liberálnych demokracií a trhových ekonomík, je viac než samozrejmé, že konštitutívne idey, na ktorých sú založené členské štáty EÚ ako aj EÚ samotná, sa dostali medzi kritériá, vyžadované pre vstup do tejto organizácie. Samotný proces plnenia prístupových kritérií však nebol politicky neutrálnym. Požiadavka v ekonomickej oblasti znela tak, že kandidátske krajiny by mali byť fungujúcimi trhovými ekonomikami, schopnými obstáť konkurenčnému tlaku v únii.

Takto artikulované požiadavky posilnili tie spoločenské a politické sily, ktoré vyznávali liberálne hodnoty v ekonomickej oblasti, alebo na druhej strane nútili strany s inou hodnotovou orientáciou, aby robili kompromisy v mene vyššieho politického cieľa, ktorým bolo završenie procesu integrácie.

Toto vysvetľuje (odhliadnuc od nedemokratického rozmeru „mečiarizmu“) podporu pre SDKÚ, následný vznik „päťkoalície“, ako aj politické pôsobenie SDL v tejto koalícii (s nešťastnými dôsledkami na preferencie a súdržnosť strany a jej ďalšiu politickú existenciu). Na krátke porovnanie: v ČR boli v tomto čase pri moci ako ODS, tak aj ČSSD (oddelené aj spoločne), s tým rozdielom, že ich podieľanie sa na moci v tomto kľúčovom období sa prejavilo v tom, že neniesli stigmu vylúčených alebo nekompetentných. Došlo tu k akumulácii know-how v oblasti vládnutia.

Politický manévrovací priestor je teda zúžený zvonku – dominujúcim kapitalistickým ekonomickým systémom na globálnej úrovni, ako aj inštitucionalizáciou hodnôt a princípov trhovej ekonomiky na regionálnej úrovni (EÚ). Na druhej strane je priestor obmedzený tiež zvnútra jednotlivých krajín – existenciou strán, dovoľávajúcich sa podpory síl zvonku a premenou povahy štátu, jeho ekonomickej základne a občianskej spoločnosti.

V takomto prostredí operujú súčasné politické strany. Niet pochybností o tom, že prostredie nepreferuje rovnako všetky existujúce politické sily. Naopak, má tendenciu diskriminovať v prospech tých, ktorých orientácia je v súlade s ideami, ktoré sú dominujúce v ekonomickej základni, ako aj inštitucionalizované v nadstavbe.

Vznik nových strán a možnosti ich uplatenia sú limitované veľkosťou priestoru, ktorý je dostupný. Vo väčšine krajín ide len o okraj politického spektra, ktorý sa dostáva do politiky v dôsledku apatie občanov z politického main-

streamu, pričom takíto občania sú mobilizovateľní radikálnymi heslami a navrhovanými neortodoxnými riešeniami okrajových skupín. Reálne možnosti vplývať na politiku sú však u takýchto strán minimálne (vyššie u pravicových radikálnych skupín než u ľavicových).

Etablované strany sa líšia v prvom rade tým, že nemôžu používať také spektrum dostupných politík, ako tomu bolo v minulosti. V prostredí, formovanom pravicovými ekonomickými tézami a inštitucionalizovanými pravicovými hodnotami sú to ľavicové strany, ktoré musia robiť kompromisy a revidovať svoje programy alebo zanevrieť na ich časti pri výkone praktickej politiky.

Pozícia jednotlivých krajín sa líši aj v inom ohľade, a to tým, či v nich existuje etablovaná ľavicová politická strana alebo nie. Slovensko je v tomto ohľade príkladom, kde ľavicová strana existuje „an sich“, ale nie „für sich“. Inými slovami, konfigurácia politického spektra v podobe, v akej existuje od posledných parlamentných volieb zo septembra 2002, priam predurčuje alebo volá po vzniku ľavicovej strany ako protiváhy „pretlaku“ politických strán vpravo a v dôsledku neprítomnosti slovenských „klasických“ ľavicových strán. To je rozmer strany „an sich“. Smer nie je tradičnou ľavicovou stranou – od jej založenia až do volieb sa jej najvýraznejší mediálny predstaviteľ a predseda Róbert Fico snažil o pragmatické poňatie strany a o lavírovanie medzi pravým a ľavým pólom (alebo skôr medzi osobami Mečiara a Dzurindu).

Po voľbách v roku 2002 sa stala táto strana v dôsledku politického zisku a ocitnutiu sa v opozícii proti „pravicovej“ koalícii prirodzeným vodcom a integrátorom ľavice. To naštartovalo proces sociálnodemokratizácie, ktorý by malo viesť k ľavicovosti „für sich“. A dá sa to aj badať v rétorike jej členov. Otáznym ostáva miera presvedčenia alebo, inými slovami, internalizácie hodnôt sociálnej demokracie u jej členov.

III. Implikácie pre politickú stratégiu ľavice

Kai Olaf Lang ponúka v tretej časti svojho príspevku svoje odporúčania pre úspešnú politiku s dôrazom na ľavú stranu politického spektra. Snaží sa aj o načrtnutie obsahu pre ľavicový projekt, ktorý by mohol mať úspech.

Autor označuje za sľubnú mobilizačnú stratégiu v podmienkach SR „populizmus s ľudskou tvárou“. V podmienkach SR je predvolebný populizmus obľúbenou a osvedčenou metódou, najmä v už spomínaných podmienkach personalizovanej politiky v SR (M. Dzurinda a voľby 1998, R. Fico a voľby 2002). Sporná je však dlhodobá hodnota, pretože ide o už svojou povahou krátkodobú a povrchnú metódu; je teda viac než nepravdepodobné, aby sa na báze populizmu, a to či už s ľudskou tvárou alebo bez nej, dala vybudovať trvalá sociálna základňa pre politickú podporu (ľavicovej) politickej strany. Je to stratégia, ako si získať moc, nie však stratégia, ako si ju udržať alebo, prinajmenšom, stabilizovať.; Vzhľadom na prvé z vyššie uvedených štrukturálnych obmedzení je však dosť možné, že populizmus bude jedinou

možnou mobilizačnou stratégiou pre odcudzené a apatické masy – to však nemení nič na tom, že ide len o krátkodobú (a krátkozrakú) stratégiu.

Autor správne identifikuje absenciu strategického a dlhodobého myslenia, aj keď nie je jasné, či sa tento stav týka len ľavice alebo politickej scény SR všeobecne. Vezmime do úvahy, že sa táto téza týka len ľavice. Tu platí, že ide o sféru politicky aktívneho obyvateľstva. Netrúfnem si posúdiť celkový stav politického myslenia na Slovensku v súčasnosti, ale pokúsím sa poukázať na relatívnu slabinu ľavicového myslenia oproti pravicovému. Pokiaľ ide o občiansku spoločnosť s jej mnohorakými a mnohopočetnými združeniami, nedá sa zrejme hovoriť o prevahe jedného politického postoja. Situácia sa stáva jasnejšou v tom výseku občianskej spoločnosti, ktorý je zameraný priamo na ovplyvňovanie politiky a na dodávanie ideí politikom – o rôzne analytické centrá alebo think-tanky. Tu je badateľná prevaha ako kvalitatívna, tak aj kvantitatívna a organizačná, a to na strane pravicových (všeobecnejšie: súčasnej vláde naklonených) think-tankov. Nie je nič smutnejšie, ako sledovať diskusiu ministra financií so svojim tieňovým náprotivkom a počúvať oprávnené argumenty o tom, aby kolega z opozície podporil svoje tvrdenia aspoň jedným (!) nezávislým ekonómom/analytikom.

Ľavica v SR v tomto ohľade zaspala a deficit verejne dostupného kvalitného „ľavicového myslenia“ je bolestivo citeľný. Absencia takejto, z občianskej spoločnosti vyvierajúcej podpory sa prejavuje v typicky reaktívnom konaní ľavicových politikov. Skrátka, s témami prichádza pravica, a to priamo alebo cez jej blízke inštitúty a médiá, kým ľavica sa pravidelne ocitá v úlohe pozorovateľa. Nedostatočná prítomnosť ľavice v médiách a politických inštitútoch (Gramscioho slovami – nedostatok organických intelektuálov) sa prejavuje v tom, že ľavica nemá potenciál formovať politický diškurz v SR, čím sa de facto zmieruje so svojou druhoradou pozíciou.

S diagnózou, poukazujúcou na nedostatočne rozvinuté politické myslenie a jeho snahu o praktickú aplikáciu súhlasím, práve tak ako súhlasím s liekom – formulovaním politického projektu pre ľavicu, aj keď si myslím, že možnosti úspechu takéhoto projektu sú značne obmedzené. Tento ľavicový projekt vnímam optikou Antonia Gramscioho a považujem ho za snahu o vytvorenie alternatívneho historického bloku, teda inej konštelácie spoločenských síl, ktorá je postavená na odpore proti existujúcemu historického bloku s hegemoniou pravicovo orientovaných síl. Podľa Gramscioho je možné základ takejto alternatívy vybudovať v občianskej spoločnosti. Za podmienok, keď je hegemonia súčasného (pravicového) historického bloku relatívne stabilizovaná (zvonku aj zvnútra), je podľa Gramscioho možné jedine použitie tzv. stratégie pozičnej vojny, teda pomalej a dlhodobej snahy o postupné ale kumulatívne hromadenie výhod na svojej strane a čakanie na „dozretie“ doby. Ide o stratégiu, ktorú Gramsci kladie do priameho kontrastu so „stratégiou bleskovej vojny“ (v jeho kontexte snahy o revolúciu) v tomto prípade o okamžité, no z dlhodobého hľadiska nič neriešiace víťazstvo ľavice vo voľbách. V takomto poňatí ide by šlo o zanevrenie na cieľ „populizmu s ľudskou tvá-

rou“ a naopak o koncentrovanie sa na dlhodobý rozmer politického boja a o získanie pôdy v občianskej spoločnosti, o prinášanie a otváranie tém ľavicovými politikmi (alebo „organickými intelektuálmi“) s cieľom vytvorenia sociálneho základu pre alternatívnu hegemoniu „ľavicového“ typu a na nej organizovanej spoločnosti.

V konečnom dôsledku toto bol postup, ktorý predpokladal Gramsci, ktorý však žil v prvej polovici 20. storočia a vo svojej tvorbe reflektoval dobu, v ktorej žil. Šlo mu o analýzu predpokladov vytvorenia „moderného“ vládára v podobe masovej politickej strany typu „catch-all party“. So všeobecnou premenou politického života, oslabovaním väzieb na politické strany a poklesom aktívneho členstva politických strán sú perspektívy vytvorenia „ďalšej“ masovej politickej strany málo perspektívne. Obzvlášť na Slovensku s tendenciou k neustálej fragmentácii politickej scény, a to prakticky naprieč celým spektrom.

Moje výhrady, smerujúce proti realizovateľnosti autorom navrhovaného postupu sú dvojaké: na jednej strane ide o existenciu vnútornej hegemonie pravice, podporovanej aj zvonku, na druhej strane je to existencia podobnej hegemonie globálne, a teda len obmedzená možnosť prijímania alebo preberania ideí zvonku, ktoré by sa dali použiť pri konštrukcii novej ľavicovej alternatívy.

Záver

Predložený text, voči ktorému nemám zásadné výhrady, som sa snažil doplniť a posilniť o ďalší štrukturálny faktor s vysokou explanačnou schopnosťou, ako aj o jeho následnú aplikáciu na stratégiu, ktorú Kai Olaf Lang navrhuje ako možnosť revitalizácie ľavice v SR. Môj záver je viac pesimistický. Nemyslím si, že v prostredí štruktúrovanom ako zvnútra, tak aj okolo pravicových ideí, ktoré sú navyše stabilne inštitucionalizované, je priestor pre ľavicovú politiku príliš široký. Proces vytvárania alternatívy proti hegemonickým pravicovým ideám musí byť postupný a nie zameraný výsostne na najbližšie parlamentné voľby. Pre trvalú udržateľnosť takéhoto projektu je potrebné vybudovať sociálny základ a oporu v občianskej spoločnosti.

Dôvody, ktoré poukazujú skôr na skepsu v otázke realizovateľnosti alternatívneho ľavicového projektu, sa dajú nájsť na dvoch úrovniach – domácej a zahraničnej (alebo vnútornej a vonkajšej). Na domácej, ako už bolo naznačené vyššie, sú šance na vytvorenie koherentného konglomerátu spoločenských síl okolo jednej politickej strany málo pravdepodobné.

Množstvo parciálnych združení, ktoré by sa dali označiť za viac či menej ľavicové, nie sú a ani nechcú byť stotožňované s konkrétnou politickou stranou, pretože sa snažia byť politicky neutrálnymi alebo priamo apolitické. Udržiavajú si vzdialenosť ako od pravicových strán, tak aj od ľavicových. Ide o ten istý problém, ktorému čelia sily alterglobalizácie na globálnej úrovni. Tiež ich spája odpor proti vládnucej podobe globalizácie, nie je to však dostatočné puto, aby sa spojili do podoby kolektívneho aktéra. Ostávajú fragmen-

tovanými a teda odovzdávajú výhodu do rúk etablovaných a relatívne súdržných síl, ktoré proti nim stoja.

Na regionálnej úrovni je to veľmi podobné – aj keď politické strany v SR majú svoj medzinárodný rozmer cez frakcie, prítomné v Európskom parlamente, táto ideologická podobnosť sa neprejavuje do automatického preberania tém, ktoré sú artikulované ľavicou na medzinárodnej úrovni. Okrem toho aj tu existuje problém nesúdržnosti a z toho vyplývajúce problémy kolektívneho postupu.

Ľavicová politika sa nachádza v zložitej situácii, a to nielen v SR. V dôsledku najmä ekonomických zmien je nabúraná jej koncepcia sociálneho štátu v rámci hraníc národného štátu, no dostatočne súdržné politické spoločenstvo za jeho hranicami zatiaľ neexistuje. Odtiaľ pramení skepsa. Naznačené boli dve stratégie, použiteľné v zápase o politickú moc – jedna krátkodobá a nedočkáva, druhá dlhodobá zameraná a trpezlivejšia. Obe však nevyhnutne prebiehajú vo svete, ktorý predstavuje „limity možného“, pokiaľ ide o konanie politických aktérov. V rámci týchto obmedzení existujú možnosti vyberať si medzi možnosťami postupu.

Diskusia po príspevku Tima Haughtona

5.november

František Novosád (filozof, Filozofický ústav SAV)

Zazneli tu skutočne podnetné pohľady na to, čo vlastne Smer je. Rád by som k tomu pripojil pár svojich poznámok.

Smer je neobyčajne úspešný politicky projekt. Predstavme si, že v období, keď v spoločnosti vzrastá nechť k politike, Smer postupne získava a dostáva sa až na tú hranicu, na ktorej je dnes. Protivníci Smeru nevedia pochopiť, ako je to možné. Ako za takýchto okolností a s takýmito ľuďmi, niečo také dokážu. „Za tým musí niečo byť“, hovoria si. Takže značná časť toho, čo sa nám predkladá vo forme analýz, sú vlastne vyjadrenia politických protivníkov Smeru.

S tým súvisí aj druhá záležitosť. Hľadanie orientácie, ktoré v Smere vidíme, nie je niečo, čo je charakteristické iba pre Smer. Keď sa trochu podrobnejšie pozrieme na to, čo sa dialo v slovenskom politickom živote od začiatku deväťdesiatich rokov a budeme len trochu viac neutrálnejší a nebudeme hneď do toho vkladať svoje politické preferencie, zistíme, že vlastne to isté sa dialo vo všetkých politických stranách. Slovenská spoločnosť, a to ukazujú aj výskumy, je ideologicky čudne amorfná. Nevieť prečo je to tak, ale tá zmiešanosť postojov, ktorá tu existuje, je jednoducho faktom. Všetky politické strany, pokiaľ ide o ich ideologickú štruktúraciu, sa vlastne tvorili zhora – preberaním istých modelov.

Napokon i slovenská pravica je predstavovaná a sama seba predstavuje ako mimoriadne úspešný projekt. Uvedte mi čo len jednu vetičku, ktorá vyšla z dielne pravicových teoretikov, a ktorá nie je iba otrockým prekladom z materiálov Svetovej banky, MMF či Republikánskeho inštitútu. Takpovediac, pravicovému teoretikovi na Slovensku neprišlo na um nič originálne, jednoducho prekladal. Keď sa pozrieme na ich voličov, tak vlastne zistíme, že ich jadro sa vytváralo indukciou zhora, pretože nejakým spôsobom sa volič musí rozhodnúť. Strany sa však úplne prestali zaujímať o svoju ideologickú podobu. Dokonca aj KDH, ktoré vyzerá ako ideologicky najvyprofilovanejšia strana, sa spoľahlo takpovediac na taký ten spontánny katolicizmus, ktorý tu existuje.

Keď si to porovnáte s tým, čo sa považuje za štandardnú katolícku sociálnu náuku, tak budete žasnúť, pretože s ekonomickým programom KDH to nemá nič spoločného. Katolícka sociálna náuka je pritom mimoriadne dôkladne prepracovaná a dalo by sa pomerne ľahko preberať. Nakoniec sú tu aj ľudia, ktorí by to radi robili, ale KDH to nezaujíma. Takže pokiaľ ide o SMER a jeho „sociáldemokratizáciu“ zhora, čiže tak, ako prebieha umiestňovaním sa do toho veľkého politického priestoru, potom tento proces nie je niečo, čo by Smer nejakým podstatným spôsobom odlišovalo od iných politických strán a už vôbec ho to neodlišuje od pravicových strán, kde to prebehlo tak isto.

Problém vidím v tom, aby sa to Smeru podarilo. Pretože síce nemám rád terminológiu „štandardný“ a „neštandardný“, ale pravdepodobne oveľa zdravšie by sa vyvíjala spoločnosť, kde existujú dva navzájom sa rešpektujúce a legitimujúce sa politické tábory, ktoré sa nejakým spôsobom striedajú v hegemonii a nemusia sa vždy striedať vo vláde. V tomto smere je Smer naozaj ešte len na ceste. To, čo sa mu tu vyčíta, aby som to rezumoval, môžeme vyčítať všetkým slovenským politickým stranám. Pokiaľ niekto vie, že v iných politických stranách to tak nie je, tak sa veľmi rád o tom nechám informovať.

Andrej Školka (mediálny analytik, Univerzita Sv. Cyrila a Metoda)

Vysvetľujúca poznámka pre Tima Haughtona. Myslím si, že v nedávnej diskusii v televízii pán Fico povedal, že jediná definitívna hodnota, od ktorej Smer pri prípadných spoločných rokovaniach neustúpi, je bezplatné vysokoškolské vzdelanie. To tam zaznelo veľmi jasne

Juraj Marušiak (politológ, Ústav politických vied SAV)

Zareagujem najprv na Petra Učňa, ktorý často operuje s pojmom „centristický populizmus“. Vyjadril sa, že nepozná takú cestu transformácie politického subjektu na sociálnu demokraciu ako to bolo v prípade Smeru. S týmto názorom sa dá súhlasiť, ale otázne je, či predsa len fenomén Smeru nie je istým spoločným fenoménom pre krajiny strednej Európy. Napadá mi to v súvislosti s posledným vývojom v Poľsku, kde zvíťazila formácia „Právo a spravodlivosť“, ktorá vznikala približne v rovnakom období ako Smer. Používala veľmi podobné apely, akurát v poľskej spoločnosti bol odlišný apel, ktorý mohol zjednotiť poľských voličov okolo dvoch charizmatických lídrov. V Poľsku išlo o faktor katolíckeho nacionalizmu a o faktor antikomunizmu. Ako to ukázal aj príklad KDH, to sú faktory, ktoré sa dajú v slovenskej spoločnosti použiť len veľmi ťažko. Možno by bolo potrebné Smer vnímať aj v takomto širšom ľavicovom kontexte.

Vznik takýchto strán bol reakciou na istý špecifický priebeh transformácie. Rovnako Slovensko ako aj Poľsko sú krajiny s mimoriadne prebujneným systémom partokracie, korupcie, klientelizmu, ktoré sú možno vnímané omnoho ostrejšie ako v iných krajinách.

Čo sa týka katolíckej sociálnej náuky, ktorú spomínal profesor Novosád, myslím si, že je otvorenou otázkou, či sa ešte v krajinách, kde vládnu sociálni demokrati, táto náuka uplatňuje.

Boris Zala (poslanec NR SR, Smer – Sociálna demokracia)

Vyjadriť sa k vzniku Smeru, pretože som sa tohto tohto projektu zúčastnil od samého začiatku. Chcem len pripomenúť, aby sme nezabúdali na jednu vec: Tento projekt sa formoval v čase, keď bola vláda zložená z pravice aj ľavice. Terminológia, jazyk, ktorý vznikol, dokonca pojem pragmatizmus, pojem poriadku, ktorý skutočne nemal v tom čase pravicový nádych, bol reakciou

na skutočnosť, že v našej republike bol neporiadok, že tu neboli a nie sú zabehané elementárne základné pravidlá fungovania ekonomiky, sociálnej oblasti, či činnosti vlády samotnej. Z toho vyplýva, že apel na poriadok nemal ten hodnotový charakter, ktorý pojmu poriadku pripisujú pravicové vlády, ako istej metódy prístupu k spoločnosti ako celku. Na tomto pozadí vznikala táto terminológia, pretože bolo zrejmé, že postupným úpadkom SĎL sa Smer formoval ako projekt namierený rovnako proti vládnej koalícii, ktorá tu bola, ako aj proti pravicovej a ľavicovej opozícii, ktorá tu už existovala.

Z týchto dôvodov sa zvolila táto terminológia. Musím povedať, že na začiatku boli len heslá: poriadok a stabilita. Pri diskusiách v čase od marca 1999 až do konca roku 1999 pribudla myšlienka sociálnej demokracie, zosobnená v idey, ktorú sme tam napokon presadili: idea spravodlivosti. Myšlienka spravodlivosti sa na našich debatách pravidelne vyskytovala už predtým a nebola pre nás nijakým tabu. Tu zďaleka nebolo predmetom diskusie to, že budeme len pragmatickí a úspešní. Už keď sa robil prvý program, viedla sa diskusia o tom, či a ako tam vieme dať sociálnodemokratické témy. Základná stratégia vychádzala z dominantnosti osôb, ktorí vtedy verili, že urobia z vody Coca Colu. Problémom týchto ľudí nebol odpor voči sociálnej demokracii, ale iná otázka: že v tom čase vyjsť s nejakou značkou „sociálna demokracia“ alebo povedať, že máme sociálne demokratický program, by bol zlý marketingový ťah a teda ho netreba urobiť.

Dnes táto dominancia marketingového prístupu v Smere neexistuje. To je jeden zo závažných výsledkov, ktorý sa dosiahol za posledný rok a pol v našej strane. Skutočne rozhodujúci zlom priniesol snem v roku 2002, kde sa odohral zápas medzi sociálno-demokratickou frakciou a pragmatikmi. Tu sa vytvorila priam živná pôda na to, aby sa odpoveď na pravicovú vládu hľadala v silnejšej sociálnodemokratickej pozícii Smeru. Túto skutočnosť využilo pár ľudí v Smere – patrili som medzi nich aj ja- na to, aby sa spomínaný snem stal programovou konferenciou: Tento snem bol konfliktný z programových dôvodov: napríklad v otázke základných programových tém o daňovej politike, či v otázkach vtedy veľmi vážne diskutovanej problematike niektorých sociálnych politík. Vznikali na ňom konflikty medzi ľuďmi a medzi názormi, pretože istá časť ľudí, ktorá k tomu programovému zameraniu nemala nejaké mimoriadne sympatie, vycítila, že ju tento tlak vysúva nadol.

Otázka Grigorija Mesežnikova na Borisa Zalu :

Hovoríte o zlome. Povedzte, akým spôsobom sa tento zlom prejavil na pozíciách nositeľov sociálnodemokratických hodnôt, resp. v čom spočíval tento zlom?

Odpoveď Borisa Zalu:

Negatívne, prišiel som o miesto podpredsedu strany (smiech). Politika je zložitý a dlhý proces, v ktorom, ak niekto niečo chce, musí veľa vydržať aj veľa urobiť. Sociálnodemokratický priestor sa nám však podarilo otvoriť. Inou

otázkou je adaptabilita jednotlivých členov Smeru na tento proces. Objektívny moment pre túto orientáciu spočíval v tom, že sa tu vytvorila pravicová vláda. Skutočne najlepšou odpoveďou na pravicovú vládu nemohlo byť nič iné, než sociáldemokratizácia Smeru. Ale to sa nedá urobiť na základe teoretickej pozície – tohto procesu sa museli ujať sily, ktoré boli v stave ho aj reálne uskutočňovať bez ohľadu nato, aký osud pre nich z toho vyplýva. Povedzme to takto: aj mnohí z tých, ktorí v roku 2002 stáli na opačnom brehu, sa adaptovali. Nastala veľmi zaujímavá kryštalizácia. Poznám takých, ktorí vtedy boli odporcami a dnes chodia s odznakom Socialistickej internacionály, a zrejme si ho už nedajú dole. Je to pre nich skoro ako nová viera, do ktorej sa dostali – študujú si materiály na internete a intenzívne sa pohrávajú s touto myšlienkou.

Kai Olaf Lang (politológ, Stiftung Politik und Wissenschaft)

Ako tak počúvam túto diskusiu, možno by bolo dobré spýtať sa na jej historický rámec. Identita strany sa v podstate musí vždy nejako vyvíjať a zdá sa mi, že slovenská politika v roku 2002, aspoň v prípade niektorých strán, bola tak trochu kópiou toho, čo tu vzniklo v roku 1990. Aj vtedy sa tu prejavil proces genézy v zmysle toho, ako budú jednotlivé strany vyzerat'. Medzičasom sa samozrejme vymenili aktéri. Odráža to však trend, ktorý je v tomto regióne obvyklý, t.j. že ku genéze strany je potrebná určitá doba. Tento proces môže trvať niekoľko rokov, mesiacov, ale kľudne aj jedno desaťročie.

Milan Ftáčnik (vysokoškolský pedagóg, bývalý minister školstva)

Domnievam sa, že Robert Fico sa na začiatku pokúšal hrať s neideologickou kartou. Jednoducho preto, lebo sa snažil vymedziť voči ľavicu i pravici. Tretia cesta je pre mňa reakcia na túto skutočnosť. Keď sa po voľbách v roku 2002 ľavica nedostala do parlamentu, tak vlastne prirodzene vstúpil do priestoru, ktorý zostal prázdny a fakticky prvýkrát od roku 1990 sa na Slovensku začalo vymedzovanie politickej scény na „pravicu“ a „ľavicu“, a to nie na rovine „demokracia“ – „nedemokracia“. Včera tu pán Mesežnikov veľmi dobre povedal, že SDĽ vlastne stroskotala na tom, že základný konflikt v spoločnosti tkvel vo vyriešení problému či budeme demokratickou spoločnosťou alebo budeme v mínuse a ako nedemokratická spoločnosť sa ocitneme mimo európskeho rámca, do čoho nás tlačil Mečiar. V tomto procese ľavica priniesla istú obeť, aby sa tento mínus nestal realitou. Po voľbách v roku 2002 tento problém už neexistoval – boli sme akceptovanou krajinou, ktorá smerovala do EÚ, Mečiar spadol pod 20 %, t.j. prestal byť faktorom, voči ktorému sa vymedzovali politické strany. Vtedy sa začal Smer vymedzovať voči svojmu prirodzenému oponentovi, čiže voči pravici.

Robert Fico si ten sociálnodemokratický kabát, o ktorom Peter Učeň povedal, že mu asi nič iné neostávalo, oblieka aj preto, že jednou nohou zostal vždy zakotvený v ľavicovom priestore. A po druhé: Poznám jeho vyjadrenie, v ktorom povedal, že ak SMER má prežiť, potom potrebuje nejakú hodnotu-

vú bázu. Proste nemôže byť pragmatickou stranou, pretože ináč by to bola strana na jedno použitie a takých sme tu mali niekoľko. Čiže Robert Fico si to sám uvedomuje: možno, že to tatko nahlas nepovedal, ale ja som túto myšlienku pochopil z niektorých jeho vyjadrení. Myslím si, že je socialdemokratizácia strany Smer ho osobne motivuje v tom, že chce, aby Smer existoval aj po jeho prípadnom odchode z postu lídra strany.

Na otázku, ako hlboko sú v Smere zakotvené sociálnodemokratické hodnoty, by som odpovedal: málo. Pri pohľade zvonku som nadobudol pocit, že pre mnohých je to iba pragmatická nálepka, ktorá v súčasnosti prináša body. Tak prečo by sme ju nenosili na kabáte a nehovorili o nej? To je podľa mňa prípad Moniky Beňovej a mnohých ďalších. Nechcem sa tu nikoho dotýkať, ale proste dnes je to pre nich módne, prítážlivé, tak idú týmto smerom ďalej.

Dôležitá je tá druhá odrážka v prezentácii, týkajúca sa programatiky strany Smer. Pretože v Smere sa posilnili tie programové apely, o ktorých hovoril Tim Houghton. Napriek populistickým vyjadreniach, ktoré používa strana Smer vo svojej politike, začal fungovať programový inštitút, ktorý sa nazýva „Alternatívy, stratégie, analýzy“ (ASA). Tento inštitút začína produkovať aspoň nejaké odpovede, ktoré by pripravili Smer na koalíčné rokovania a vymedzili priestor, ktorý by mal sociálnodemokratické pomenovanie a ktorý by bol prijatý vo vnútri Smeru.

Juraj Blahák (Odborový zväz chemikov)

Mám pár poznámok, avšak začnem od konca. V skutočnosti sa nachádzame jeden rok pred voľbami a diskutujeme tu o strane, ktorá sa uchádza o moc a chce vládnuť. Rok pred voľbami namiesto toho, aby si cizelovala svoje programy a pripravovala si ľudí na budúce vládnutie, si táto strana iba hľadá svoju orientáciu. To je pre mňa dosť veľkým sklamaním – ale na základe toho, čo som si tu vypočul, to možno až také prekvapenie nie je. Možno som idealista, ale ak niekto ide do politiky môže mať rôzne motivácie, ale určite by mal mať zakorenené hodnotové orientácie. Ak líder takejto populárnej strany nemá v sebe prirodzene zakorenené sociálnodemokratické hodnoty, nemôže ich mať ani jeho strana. Podľa môjho osobného názoru je to jeden veľký problém. Ak je táto strana postavená iba na mene, rétorike, vystupovaní a medializácii tohto lídra, je otázne, akú úlohu tam zohrávajú tí, ktorí sa k tejto strane pripojili, a od ktorých sa očakáva, že tú hodnotovú orientáciu budú vedieť nejakým spôsobom nasmerovať.

Tim položil veľmi peknú otázku, či sa vôbec na nejakom rokovaní stalo, že by si líder tejto strany osvojil názory tých, ktorí tieto hodnotové orientácie majú naozaj zakorenené.

Čo ma však mrzí ešte viac, je to, čo tu včera povedal pán Sziget: Maďarský volič nevolí SMK preto, že je konzervatívce, ale preto že je Maďar. Smer má dnes podporu medzi jednotlivými vrstvami v tejto spoločnosti preto, že títo ľudia sa zaraďujú do takej vrstvy, v ktorej by bolo neprijateľné, aby volili pravicovú stranu, aj keď trebárs s jej predstaviteľmi môžu sympatizovať.

Myslím na tých, ktorí žijú z každodennej práce. Oni chcú, aby tu existovala sociálna demokracia, preto podporujú túto stranu, lebo nemôžu voliť SDKÚ, ktoré sem prinieslo nespravodlivú daňovú reformu. Robert Fico týmto ľuďom ubližuje tým, že nehovorí o budúcich možných riešeniach problémov, ktoré ich trápia, ale iba nakopáva svojich politických nepriateľov. Neustále iba vypichuje kauzy a poukazuje len na negatívne dopady súčasnej politiky. Potencionálnym voličom politiku protiví, lebo z nej robí niečo veľmi špinavé a seba stavia do pozície, že on je ten jediný čistý.

Michael Petráš (riaditeľ kancelárie Friedrich Ebert Stiftung)

Mám len technickú poznámku k vnímaniu Smeru. Bol som hosťom Hlohovského snemu Smeru, o ktorom hovoril Boris Zala. Zostal som tam dlhšie, ako zvyknú hostia zostávať, a to kvôli tomu, lebo ma špeciálne zaujal svojou absolútnou bezkonfliktnosťou. Jeho priebeh bol s výnimkou jedného krátkého príspevku bratislavského účastníka, ktorý zapochyboval o budúcej ľavej orientácii Smeru, absolútne bezkonfliktný. Ja, ktorý som vycvičený predchádzajúcim hosťovaním na zjazdoch SDĽ, som proste len žasol, ako bol tento snem perfektne zorganizovaný. Z toho, čo povedal Boris, mám pocit, že sme boli na dvoch absolútne rôznych zjazdoch.

Oľga Gyarfášová (sociologička, programová riaditeľka IVO)

Viacerými príspevkami sa dostávame nielen k politologickému, ale čiastočne aj sociologickému pohľadu na Smer, totiž k otázke jeho prepojenie na voličov, ako aj imidžu strany, ktorý má Smer vo verejnosti. Chcem sa spýtať Tima, či je Smer naozaj politickým domovom ľavicovo orientovaných voličov na Slovensku. Do akej miery tam funguje toto prepojenie na báze hodnotových orientácií, ak teda nejaké sú?

Zaujíma ma zahraničná skúsenosť so spoločenskými štiepeniami, ktoré určujú priestor politickej súťaže, lebo na Slovensku sa predsa len pomaly posúvame k štandardnému vymedzeniu osí konfliktných línií politickej súťaže. Iste, aj dnes už vidíme čiastočne pravo-ľavé štiepenie. Prečo sa však v súčasnosti s pravo-ľavým štiepením aktívnejšie neformuje aj prepojenie konzervatívno-liberálne? Z prieskumov, ktoré máme k dispozícii, sa ukazuje, že voličstvo je veľmi amorfné. Vďaka nespokojnosti s vládou politikou sa na Smer naberajú všelijaké voličské hlasy. Je však veľmi otázne to, ako sa táto nespokojnosť premení na konkrétne hlasy vo voľbách. O čom vlastne sú tie nitky a prepojenia medzi stranou a jej veľmi početným elektorátom?

Ľubomír Andrassy (bývalý poslanec NR SR)

Chcem sa vyjadriť k trom otázkam. Po prvé: Ako hlboko sú v Smere zakorenené sociálnodemokratické hodnoty? Myslím si, že tak hlboko, ako hlboko ich majú zakorenené lídri, ktorí túto stranu navonok reprezentujú. Ak si napríklad vezmem Roberta Fica, Borisa Zalu alebo Dušana Čaploviča, tak nemám strach o to, že či bude Smer tieto hodnoty praktizovať aj v budúcnosti. Keď

sa však pozriem na billboardy k voľbám do VÚC, na ktorých sa objavili „rôzne“ tváre a ak si spočítam majetkové pomery týchto ľudí, tak si položím otázku: naozaj títo ľudia reprezentujú sociálnu demokraciu? A aj ľudia si to takto určite budú spájať. Myslím si, že sociálnodemokratická orientácia Smeru sa posilnila aj integráciou menších ľavicových strán. Robertovi Ficovi sa podarilo získať regionálnych politikov, ktorí na miestnej úrovni reprezentujú sociálnu demokraciu už 10 – 12 rokov a pravidelne sa im darí uspieť vo volebných súťažiach, kde sú väčšinové systémy.

Po druhé: Najlepšiu odpoveď nám dá program, ktorý má schváliť snem sociálnej demokracie. Podľa toho, aké priority a aké mantinely si Smer stanoví, budeme vedieť, čo môžeme pri rokovaniach o volebnej koalícii od strany po voľbách 2006 očakávať. Ak by porušili program Minimum, tak skončia rovnako ako SDĽ

Za tretie: Akú pozíciu má Róbert Fico v strane? 30 percent, ktoré má dnes Smer so sebou prináša aj adekvátny počet klientelistov, lobbistov a všetkých ostatných, ktorí sa na túto stranu naliepajú, pretože majú určité očakávania. Ja si myslím, že zretie Smeru nastane práve po parlamentných voľbách a aj Ficova pozícia v strane ukáže, či sa mu podarí udržať si sociálnodemokratickú líniu alebo či sa presadí pragmatická skupina, ktorá ju zakladala.

Peter Magvaši (podnikateľ, bývalý minister práce a sociálnych vecí)

Zaznelo tu, že Smer je veľmi úspešný projekt. Otázne však je, či sa stane aj úspešne udržateľným projektom. Na to by mali dať odpoveď prvé dve otázky. Dovolím povedať, že tá tretia jednoznačne hovorí o tom, že Robert je dominantnou osobnosťou, na ktorej bol postavený doposiaľ úspešný projekt. Jeho sila sa však ukáže až vtedy, ak pri vyjednávaní v budúcej koalícii dokáže presadiť aj určité sociálnodemokratické hodnoty. Takto sa aj v straníckych štruktúrach upevnia sociálnodemokratické pozície. Nie celkom sa stotožňujem s tým, čo povedal Ľubo Andrassy. Štruktúry Smeru, to nie sú len tí, čo boli zvolení do parlamentu. Okresné ako aj krajské štruktúry sú nedostatočné aktívne a ani nemajú autoritu. Dokonca sú medzi nimi aj také osobnosti, ktoré v danom regióne nie sú vonkoncom dobre prijímané. Preto ani nemôžu byť vnímaní ako predstavitelia hodnôt spravodlivosti, čestnosti a poriadku.

Grigorij Mesežnikov (politológ, riaditeľ Inštitútu pre verejné otázky)

V programových dokumentoch Smeru sú zakorenené sociálnodemokratické hodnoty. Čo sa týka druhej otázky: Smer pristupuje k potencionálnym koalíčným rokovaniam z pozície moci, to je evidentné v regionálnych voľbách. Podľa toho, aké zoskupenia sa tam formujú, prevláda v jeho účasti na regionálnych koalíciách evidentne mocenský faktor. Mal som príležitosť neformálne sa rozprávať s niekoľkými poprednými predstaviteľmi Smeru počas koalíčnej krízy, keď hrozili predčasné voľby, a oni sa ani netajili tým, že s KDH alebo SMK nie je problém komunikovať, ale dohodnúť sa. Treba si vraj

emocensky vymedziť priestor, potom žiadne problémy nebudú. Takže nebol by som prekvapený, ak by nastal odklon od deklarovaných sociálno-demokratických hodnôt v prospech emocionálnych faktorov.

Čo sa týka tretej otázky, myslím si, že Robert Fico má v strane naozaj nadštandardne silnú pozíciu, čo nie je typické pre programovú stranu a česká sociálna demokracia je naozaj dobrý príklad toho, ako sa menilo vedenie a nech príčiny a dôsledky výmeny predsedov boli akékoľvek, ČSSD ostala programovou stranou. Nie som si však istý, či by v prípade odstúpenia terajšieho predsedu Smeru zostal zachovaný charakter strany.

Diskusia po príspevku Kaia-Olafa Langa

5.november

Ivan Štefanko (EurActiv)

Základným problémom ľavicových strán na Slovensku, tak v minulosti ako i v súčasnosti, bola nedostatočná metodológia tvorby programov. V SDĽ to fungovalo tak, že dvaja – traja ľudia bez reálneho vplyvu na výkon politiky si sadli, napísali draft programu, potom to presadili cez nejakého vplyvného politika a regionálne štruktúry, ktoré mali svoje vlastné problémy, to odsúhlasili. Strana tak mala možno dobrý program, ten však nemal legitimitu a nebol rešpektovaný. Členovia sa ním necítili nijako viazaní. Podľa mojich informácií to v Smere funguje tak, že Boris Zala napíše základný draft, Kaliňák a Beňová sa o to príliš neinteresujú, lebo majú iné starosti. Potom sa program na zjazde bez väčších diskusií schváli. Program sa síce vyvíja, ale myslenie v strane nie.

SDKÚ nemá síce o nič lepšiu „programotvorbu“, ale má plno poradných orgánov: od Inštitútu pre verejné otázky cez Svetovú banku až po INEKO. SDKÚ takto čerpá nápady, podnety a má sa o čo oprieť. Ľavica takéhoto partnera, ktorý by jej radil nemá. Dokiaľ ľavica nebude mať vlastný legitímny program, s ktorým sa budú cítiť viazaní aj členovia strany, nevyhne sa povolebným zatáčkam doprava a doľava. Dokiaľ Smer nevysvetlí, prečo má ideologicky bližšie ku KDĽ, než k SDKÚ, a prečo skryto koketuje s SNS, bude mať vždy problém. Bez tohoto nikdy nezíska ani minimálnu akceptáciu, čo i len u ľavicových intelektuálov.

Posledná poznámka: Dnes tu vidím veľa ľudí, ktorí sa angažovali na ľavo, a kladiem si otázku: prečo ani jeden z nich nie je v Smere?

Andrej Školcak (mediálny analytik, Univerzita Sv. Cyrila a Metoda)

Zaznela tu kritická poznámka, že Smer si hľadá orientáciu, namiesto toho, aby sa pripravoval na vládnutie. To, že si hľadajú orientáciu a uvažujú, ktoré body zo svojej agendy chcú presadiť, je však dôležité. Keby to tak nebolo, skončili by ako SDĽ s jej pragmatizmom, ktorý sa zvrhol na improvizáciu. Koncošove neúspešné pokusy o presadzovanie tradičných hodnôt napokon vyvolali chaos vo vládnutí aj v hlavách ľudí. To je kľúčová vec.

Pán Tokár reagujúc na pána Langa naznačil, že Slovensko sa delí na Slovensko A a Slovensko B. Ja by som pridal ešte Slovensko C a D. C sú Maďari a D sú Rómovia, ktorí nevolia resp. z nášho pohľadu volia iracionálne.

Lubomír Kopeček (politológ, Masarykova univerzita, Brno)

Veľmi sa mi páčil termín „populizmus s ľudskou tvárou“, ktorý tu použil kolega Lang. Bol by som rád keby ho dokázal viac rozviesť, lebo v príspevku iba naznačil, čo by to mohlo byť.

Josef Kovalčík (výkonný riaditeľ Proforum)

Smer by nemal redukovat' svoju agendu iba na problematiku chudoby. Téma chudoby je možno kľúčová, ale nie je jediná. Ostatné zostávajú opomínané, akoby bokom a tým pádom Smer stráca podporu v mestách. Nepoznám jedného zástupcu Smeru, ktorý by na verejnosti prezentoval kultúrne témy. Prítom na Západe je to prirodzená agenda ľavice. Obdobná situácia je i v otázkach životného prostredia. Ďalej tu nevidím otváranie nových tém, ktoré sú blízke sociálnej demokracii, iba neustále akési protireakcie.

Milan Ftáčnik (vysokoškolský pedagóg, bývalý minister školstva)

Poznámka k tomu, akým spôsobom pristupuje k tvorbe programov Labour Party. Tá pred svojou pravidelnou výročnou konferenciou zverejní dokument, o ktorom sa v strane široko diskutuje. Dodatky k nemu sú potom písomne predkladané delegátom zjazdu, ktorí rozhodujú o tom, čo sa prijme a čo nie. Bol by som rád kedy naši britskí kolegovia k tomu povedali pár slov, či to tak naozaj je.

Boris Zala (poslanec NR SR, Smer – Sociálna demokracia)

Plne súhlasím s tým, čo vo svojej analýze povedal pán Kai-Olaf Lang. Inak by som posudzoval iba otázku klerikalizmu, kde nás nabáda, aby sme neboli antiklerikálni. My ani nie sme. Všimnite si, že reakcia Smeru príde vždy vtedy, keď nastane útok z inej strany. Keď príde požiadavka, väčšinou zo strany KDĽ, inštitucionalizovať nejakú katolícku hodnotu v štátnom orgáne. Jedine vtedy príde reakcia. Smer sám tieto otázky neotvára.

Odpoveď na otázku, čo pre nás znamená česká sociálna demokracia, má dva rozmery. Po prvé: skúsenosti s vládnutím. Po druhé: problém, ktorý používame v ideologickom slova zmysle – je to istá legitimizácia existencie praktickej vládnej alternatívy k tomu, čo sa tu vydáva za jedinú možnú pravicovú alternatívu. Je to akési zrkadlo pre občanov, ktoré im má ukázať „Pozrite v Čechách to funguje, prečo by to nemohlo fungovať aj u nás ?“. Poznámka k možnosti odklonu od sociálnej demokracie strany Smer po nástupe do vlády. Na budúcom sneme bude prijatý minimálny program, s ktorým sa bude vstupovať do koalíčných rozhovorov a bude tou spodnou hranicou, ktorá je verejne deklarovaná a ktorá bude pre Smer záväzná.

Môj súkromný názor na budúce koalície: ak sa v médiách objavil názor, že by našim budúcim partnerom mohlo byť KDĽ a SMK, tak jeden z veľmi výrazných dôvodov je ten, že tieto strany nemajú žiaden výrazný socio-ekonomický program. Inými slovami: koalíčné rozhovory by s nimi prebiehali podstatne jednoduchšie, lebo oni majú záujem o iné rezorty a iný typ politik. Smer by vo svojej koncepcii nenarazil napr. na Miklošovu koncepciu, ktorá nie je absolútne v súlade s našimi predstavami a nevieme si predstaviť kompromisy. Rovnako je pre nás neprijateľné i HZDS so svojou pravicovo-etatistickou ekonomickou politikou.

Na záver celkom metaforicky: aj na tejto konferencii sa na Smer kladú kritéria, ktoré nespĺňa žiadna politická strana. Myslím si, že je to dobre. Na jed-

nej strane to vyjadruje istú nedôveru k Smeru, na strane druhej to vyjadruje aj nádej, ktorá sa do Smeru vkladá. S obomi týmito rozmermi sa stotožňujem. Či to kyvadlo prejde na stranu nádeje alebo pochybnosti, bude výsledkom reálnej práce a nie žiadnych zázrakov.

Karen Henderson (politologička, University of Leicester)

Čo sa Labour Party týka, veľmi neverím, že sa politika robí na jej zjazdoch, najmä keď sú labouristi vo vláde.

Poznámka k „populizmu s ľudskou tvárou“. Pre mňa je Smer skôr populizmus bez ľudskej tváre. Keď počúvam tie agresívne prejavy Roberta Fica, nemôžem uveriť, že mu záleží na tom, či nejaká babička na vidieku je v hmotnej núdzi, alebo nie. Nevyzerá vôbec ako človek, ktorý má súcit s ľuďmi. Okrem toho mi v Smere chýba taká tá typická súdržnosť: „My sme tím“.

Všetci hovoríme o Smere ako o úspešnom projekte formovania silnej ľavicovej strany, ale to je vlastne iba špekulácia, lebo Smer v parlamentných voľbách stále nedosiahol taký úspech ako SDĽ v roku 1998. Existujú rôzne scenáre, podľa ktorých Smer nebude konečnou podobou ľavice na Slovensku, lebo mu hrozí rozpad. Stále je tu totiž priestor pre iný subjekt.

Grigorij Mesežnikov (politológ, riaditeľ Inštitútu pre verejné otázky)

Poznámka k programovej činnosti politických strán a ich vyprázdnenosti. Čiastočne je to i pravda, lebo vo vnútri strán sa nevedie nejaká diskusia o ich hodnotovej a programovej profilácii, ale v zásade je to jednostranný pohľad. Hovorím to aj preto, lebo v roku 1998 sme vydali analýzu volebných programov a musím povedať, že práve v tomto volebnom roku strany vypracovali dobré volebné programy. Vtedy došlo ku kumulácii odborného potenciálu vo viacerých stranách. Napr. SDK malo vtedy veľmi dobrý program, bol to taký súbor „policy papers“. Aj SDĽ vypracovalo celkom solídny program, preto by som paušálne naše strany neobviňoval z hodnotovej vyprázdnenosti.

Iná vec je, že tieto programy nedokážu dostatočne prezentovať na verejnosti. Avšak programová činnosť slovenských strán je porovnateľná s inými politickými subjektami minimálne v tom stredo európskom priestore.

Juraj Blahák (Odborový zväz chemikov)

Chcel by som problémy ľavice ilustrovať na jednom zážitku. Krátko pred voľbami v roku 1998 pán Weiss, vtedy podpredseda SDĽ, hovoril jednému zahraničnému predstaviteľovi o tom, s čím idú do volieb. Ten cudzinec sa spýtal: „A koho chcete osloviť?“ Odpoveď znela: „Mladých a robotníkov“. To je v súlade s tým, čo tu predniesol pán Lang. Ja som sa potom Petra Weissa spýtal: „Pán podpredseda, a čím chcete osloviť mladých?“ Odpoveď znela: „To je vec predvolebných techník.“ Ak človek, ktorého som si vážil pre jeho vzdelanie a pokladal som ho za ideologického tvorca v reformujúcej sa SDĽ, skĺzne k tomu, že odpovie: „To sú techniky,“ tak nemôžeme očakávať,

že sa takto dajú trvalo osloviť ľudia, lebo to je iba marketing. V záverečnom vystúpení pána Tokára sa používali výrazy, ktoré sa sú známe z obchodu: klient, marketing, produkt. Myslím si, že to je od sociálnej demokracie príliš vzdialené.

Tim Haughton (European Research Institute, University of Birmingham)

Mám tri poznámky.

Prvá. Pán Zala, vy ste povedali, že keď Smer vznikol, boli ste proti vtedajšej vláde. Avšak ste aj proti súčasnej vláde. To znamená, že budete proti všetkým vládam? Keby voľby dopadli inak, kam by smeroval Smer?

Druhá. Súhlasím s tým, čo povedala kolegyňa Malová, že na Slovensku neexistuje žiadna ľavicová alternatíva k Smeru, čiže Smer je sociálnodemokratická strana. Ale v tejto strane nie sú zakorenené sociálnodemokratické hodnoty. Napr. viem, že keď Blair odíde, Labour Party bude pokračovať ako sociálnodemokratická strana. Keby sa však niečo stalo Ficovi, pokračoval by Smer ako sociálnodemokratická strana?

Tretia. Súhlasím s Karen Henderson, že snem Labouristickej strany nie je fórom na diskusiu. Nevieťm či o tom viete, ale na poslednom sneme Labour Party 80-ročný pán povedal Jackovi Strawovi iba jedno jediné slovo: „Non-sense – blbosť!“ a bol okamžite vyvedený von zo sály. Zdôvodnili to novými protiteroristickými zákonmi. Avšak diskusia sa vedie v jednotlivých frakciách, ale nie na sneme.

Kai-Olaf Lang (politológ, Stiftung Politik und Wissenschaft)

Pán Školkey hovoril, že šance tradičnej ľavice a jej hodnôt sú obmedzené. Naopak, myslím si, že tradičné staré ľavicové hodnoty sú momentálne nesmierne aktuálne, napr. spravodlivosť a solidarita. Ideálny typ lídra je taký „buldozér s víziou“. Pán Fico je možno buldozér, ale chýba mu ešte trocha vízie. Učiť sa od pravice znamená učiť sa víťaziť. To je napr. skúsenosť posledných poľských volieb.

Čo je populizmus s ľudskou tvárou? Veľmi stručne by som vymenoval niektoré prvky. Umiernený populizmus nepochybuje o zásadnom smerovaní zahraničnej politiky, akceptuje pravidlá hry ako aj široký konsenzus v správe ekonomických a sociálnych vecí, aj keď tu určité mantinely existujú. Nediskriminuje, a pokiaľ je v exekutive, nikdy sa nespojí s radikálmi. Treba definovať určité červené čiary: Populista s ľudskou tvárou smie kritizovať, ale nie negovať. Smie polarizovať, ale nie osočovať a nesmie sa kvôli moci každému predáť.

Peter Učeň (politológ, Republikánsky inštitút)

Najprv poznámka k tomu, čo tu povedal pán Novosád. Uznávam, že je tu značná amorfnosť ideologických názorov obyvateľstva a každá strana potrebuje istý čas na profiláciu. Avšak v prípade Smeru na rozdiel od SDKÚ, kde

Dzurinda zvládol umenie hovoriť ale možno ešte lepšie umenie nehovoriť, Fico nás neustále zásoboval definitívnymi veľmi ostrými definíciami jeho strany. Raz boli neideologicky racionálni, potom boli tretia cesta, dnes sú sociálna demokracia. Pri každej sebadefinícii bol rovnako radikálny.

Poznámka k tomu čo povedal Juraj Marušiak o Smere ako prejave určitého trendu v regióne. Samozrejme, že tu určitý trend existuje. V postkomunistických krajinách, zhruba v tretej generácii volieb, vznikla medzi obyvateľstvom široká nedôvera voči všetkým vládnucim, tzv. antiestablishmentová nálada. Sklamali jedni, sklamali i druhí. To sa opakovalo v mnohých krajinách. Niektorí politici pochopili, že dištančovanie sa od pravice i ľavice, tzv. centristický populizmus, môže byť veľmi efektívny. Čiže nešli do extrému, na okraj, ale dištančovali sa tým, že sa včlenili medzi nich.

Centristický populizmus sa stal veľmi perspektívny. Výborným príkladom je Simeon II. v Bulharsku. Jeho Národné hnutie, ktoré vzniklo iba tri mesiace pred voľbami, získalo 47 percent, a to tým spôsobom, že sa dištančovali od pravice i socialistov. Na Slovensku máme dokonca až tri takéto príklady: SOP, Smer a ANO. Existoval tu totiž dopyt po novom aktérovi, ktorý príde a povie: ja som iný ako Mečiar, som iný ako Dzurinda. Ten prišiel (SOP, Smer a ANO) a bol odmenený. Podobné stratégie použili aj v pobaltských krajinách. Poľsko je trochu špecifický prípad. Tam centristický populizmus funguje prakticky stále a kombinuje sa s populizmom extrémistickým. Dobrým príkladom je Právo a spravodlivosť, ktorí sa dištančovali nielen od ľavice, ale aj od „starej pravice“. Tie krajiny kde sa to nestalo boli napr. Česko, a to práve preto, lebo tam majú silných komunistov, resp. v Maďarsku, kde sa systém zámerne polarizuje. Jednou s ciest ako sa vyhnúť tomuto centristickému populizmu je polarizovať silne systém, ako to urobil Orbán.

Dva pohľady navyše

Ideály vs. realita.

Ekonomický program ľavice v 90. rokoch

František Hajnovič

Vždy som mal dosť rezervovaný pohľad na politické programy aj na ich ekonomické časti. Vždy sa mi zdalo, že sú vyjadrením určitých ideálov, častokrát odtrhnutých od reality, častokrát nereflektujúcu situáciu, pre ktorú boli písané a kde mali byť realizované. Vopred sa preto ospravedlňujem všetkým tým, ktorých sa tieto vyjadrenia dotknú, pretože je mi jasné, že za prípravou týchto programov je množstvo práce.

V prvej časti sa pokúsim vysvetliť, prečo bola ľavica na začiatku transformačných procesov v defenzíve a v omeškaní voči vývoju a nemala reálny a realizovateľný ekonomický program. Ak sa pozrieme na situáciu na konci 80. rokov, tak bola poznačená rozpadom RVHP a nutnosťou zásadnej zmeny v orientácii vo vonkajšom prostredí. Ďalej narastajúcou nerovnováhou, umeľou zamestnanosťou, nárastom medzipodnikových pohľadávok, dubióznymi zahraničnými aktívami, teda to, čo sa zvykne nazývať mäkké rozpočtové ohraňovanie. Čo je podstatné, boli tu už prvé príznaky blížiacej sa nezamestnanosti. Koncept plnej zamestnanosti v podstate nemal na začiatku 90. rokov šancu byť realizovaný. Práve táto posledná okolnosť, okrem narastajúcich problémov v ekonomike, viedla k nevyhnutnosti zásadným spôsobom zmeniť fungovanie ekonomiky. Ľavica sa síce prihlásila k chybám v politike, ale nedostatočne pomenovala problémy v ekonomike. S týmto deficitom nedostatočného pomenovania problémov sa snažila žiť, dokonca sa snažila na tom stavať svoju politiku. Nedostatočne pomenovala novú situáciu, najmä vonkajšie ekonomické prostredie. Neposkytla realistický a dôveryhodný návrh na riešenie a do istej miery neprimerane obhajovala predošlý systém a zaujímala prevažne obranné pozície.

V ďalšom období sa uskutočnila devalvácia, ktorá umožnila liberalizáciu zahraničného obchodu, ďalej sa urobila cenová náprava a nasledovala liberalizácia cien. V oblasti ekonomickej politiky pokračovala ľavica vo svojom defenzívnom prístupe. 100-percentná devalvácia bola deklarovaná ako predpoklad liberalizácie zahraničného obchodu, ale závažná diskusia zo strany ľavice o miere liberalizácie a miere devalvácie nezaznela. Cenová úprava bola realizovaná s určitými kompenzáciami. Ľavica iba vyjadrila nespokojnosť s kompenzáciami, vrátane indexácie miezd. Lenže práve tie kompenzácie a indexácie prehlbovali inflačné dopady liberalizačných procesov. Ľavica menej prispela k rozhodovaniu o spôsobe a miere liberalizácie a deregulácie a opäť zaujala skôr obranný postoj.

Veľmi stručne by som sa vyjadril aj k rozpadu Československa. Predovšetkým: česká a slovenská ekonomika majú rozdielnu ekonomickú výkonnosť a rozdielnu úroveň. Kurzová parita 1: 1 nebola podľa môjho názoru udržateľná, resp. bola by možná iba za predpokladu, že by pokračovali roz-

siahle transfery medzi rozpočtami ČR a SR. Na to by však bola potrebná silná politická vôľa. Menová únia by bola možná aj vtedy, ak by došlo k predefinovaniu parity, teda relácie medzi českou a slovenskou korunou, tak ako sa to stane pri našom vstupe do eurozóny. Osobne tu paritu odhadujem na 1 : 1,25 až 1 : 1,3. Keď sa pozriem, ako ľavica vtedy reagovala na tieto otázky, tak to boli skôr vyjadrenia, ktoré smerovali iba k všeobecnej politickej rovine problému, pričom však určujúca bola ekonomická rovina problému.

Privatizácia, podľa predstáv ľavice, či už sa jednalo o malú, kupónovú, investičné fondy alebo priame predaje, mala byť opatrná a obmedzená, čo sa prejavilo na všetkých prijatých zákonoch, na ktorých sa ľavica podieľala. Ľavica skôr zdôrazňovala potrebu zachovania štátneho a verejného vlastníctva. Nemala však dôveryhodný program ako dosiahnuť konkurencieschopnosť v podkapitalizovaných podnikoch. Odklad privatizácie podnikov bez presvedčivej možnosti neprivatizovať podnecoval nestabilitu a nebola ani jasná predstava o účasti zahraničných investorov, ani o spôsobe získania zdrojov na reštrukturalizáciu podnikov. Ľavica svojimi programami nepripela ani k riešeniu zanedbaných inštitucionálnych reforiem. Ľavica aj v tejto oblasti zaujala skôr defenzívny postoj. Nemala vytvorenú jasnú predstavu o vytvorení súkromného sektora a vstupe zahraničných investorov.

Liberalizácia pohybu kapitálu bola ďalšia významná udalosť v ekonomickej transformácii. Je pravda, že opatrnosť bola namiesto a deklarovala ju aj centrálna banka. Na druhej strane zahraničný kapitál bol potrebný. Nepodarilo sa ale včas a dôrazne upozorniť na neudržateľnosť a riziká rastúceho zadlžovania. Ukázala sa nedostatočná pripravenosť, nielen ľavice, na realizácii hospodárskej politiky v podmienkach liberalizovaných vzťahov so zahraničím. V období rokov 1996 – 1998 narastala nekonzistencia fiškálnej a menovej politiky, sprevádzaná neudržateľným rastom zahraničného zadlženia. Nebol dostatočne reflektovaný fakt, že procesy, ktoré sa odohrali na začiatku transformácie, okrem iného spôsobili vysokú závislosť domáceho dopytu na dovoze. Toto je doteraz limitujúcim faktorom pre rast domáceho dopytu a rast ekonomiky na Slovensku. V podstate to znamená, že každý dôveryhodný program, ktorý chce posilniť rast ekonomiky, sa musí opierať o rast exportu. Je teda nevyhnutné robiť takú hospodársku politiku, ktorá rozširuje trhy.

Nutnosť riešiť problémy ekonomicky udržateľným spôsobom sa úplne jasne ukázala po roku 1998, keď vnútorná nerovnováha a zahraničná zadlženosť vyústili do menovej krízy. Ukázali tiež, že máme iba obmedzené možnosti stimulovať ekonomiku vládnu podporou. Sme závislí na raste exportu a na zvyšovaní konkurencieschopnosti. Myslím si, že toto obdobie stabilizácie patrí k tým svetlým stránkam pôsobenia ľavice v ekonomike. Myslím si, že nemusím menovať, kto sa o to zaslúžil. Obdobie stabilizácie, privatizácie a ozdravenia bánk a podnikov môžeme s odstupom času hodnotiť ako pomerne úspešné. V SDL prevládal názor, že rozdelenie zdrojov použitých na reštrukturalizáciu mohlo byť aj iné. Časť zdrojov mohla ísť aj na

priame ozdravenie podnikov. Nasledovalo totiž nastolenie tvrdšieho rozpočtového ohraničenia pre podniky cez úverovú a fiškálnu reštrikciu dopytu kombinovanú s postupným uvoľnením menovej politiky a čistením ekonomiky. Samozrejme táto politika mala aj určité sociálne náklady. V tomto zmysle bola mínusom na účte politickej ľavice.

Na záver by som sa chcel dotknúť niektorých prierezových problémov. Keď si zrekapitulujeme celé obdobie transformácie od roku 1989, v ktorom sa postupne stabilizovala finančná situácia bánk a podnikov a postupne sa zvyšovala ich konkurencieschopnosť, je to obdobie, ktoré stálo nemalé náklady, počítané v stovkách miliárd korún. Nikto nemá definitívny účet, ktorý sme za to zaplatili. Stačí si však tieto náklady pripomenúť v určitých podpoložkách: náklady v podobe nízkych privatizačných cien. Boli nutné, lebo sme nemali domáce zdroje a obmedzili sme prístup zahraničných subjektov na privatizácii. Ďalej to boli náklady v podobe strát zo zle riadených podnikov. Plus domáce a zahraničné zadĺženie štátu. Verejné rozpočty fungovali ako určitý nárazník, ktorým sa tlmiли dopady na podnikový sektor. Ďalej sú to predovšetkým nízke mzdy a nízke mzdové náklady, ktoré v niektorých odvetviach dlhodobo klesali. K tomu musíme prirátať nízke podnikové dane a priame výdavky z verejných rozpočtov v podobe investičných stimulov. Ďalej sme zaplatili náklady stabilizácie, ktoré vo veľkej miere pohltili nízke mzdy ako kompenzácia iných vyšších nákladov. Na záver sú to vyššie ceny a vyššie nepriame dane. Keby sme si ku každej položke urobili analýzu, myslím, že o takú sa pokúsil Jaroslav Nemeč z Prognostického ústavu SAV, tak dostaneme celkom slušnú sumu vo výške niekoľko sto miliárd korún.

Ak sa pozrieme na situáciu, v ktorej sme dnes, mali by sme si položiť otázku, či sme už na konci s týmito výdavkami a či je tento účet konečný a uzavretý. Keď mám pravdu povedať, myslím si, že nie. Domnievam sa, že sa stále pohybujeme v nejakých vlnách, v ktorých sa určité uvoľnenie situácie spojené so zvyšovaním toho účtu strieda s ľútosťou nad prijatím stabilizačných opatrení spojených s jeho zvyšovaním. Bolo by dobré, keby sa nám podarilo vytvoriť dôveryhodnú politiku, ktorá nebude mať tieto tienisté aspekty.

Jedna z kľúčových tém ľavice je zamestnanosť. V tejto oblasti sme sa pohybovali skôr v rovine ideálov, a nie reality. Na začiatku 90. rokov bolo demograficky podmienené, že budeme mať nezamestnanosť. Rastu nezamestnanosti bolo možné čeliť iba politikou, ktorá by nebola udržateľná. Preto boli nereálne všetky predstavy o tom, že je možné tomuto problému zabrániť. Ak sa pozrieme na súčasťnú situáciu, sme v istom zmysle v podobnom režime. Dôchodková reforma predĺžila vek odchodu do dôchodku, čím sa do roku 2010 na trh práce uvoľní asi 120 tisíc ľudí a dá sa len veľmi ťažko predpokladať, že vysoké tempá rastu, ktoré môžeme očakávať, zabezpečia prudký pokles nezamestnanosti.

Je tu navyše ďalší faktor, a to je rast produktivity. Prílev zahraničných investícií a permanentne prebiehajúce reštrukturalizačné procesy vedú k rastu produktivity a museli by sme rásť veľmi vysokými tempami, aby sme

mohli očakávať výrazné dopady na zamestnanosť. Je tu ďalší problém, a to tlak globálnej konkurencie. Hoci Slovensko je z hľadiska výšky miezd ešte stále nízkonákladová krajina, existuje objektívna konkurencia iných krajín, ktoré majú ešte nižšie náklady a ktorým bude treba čeliť. Veľmi závažný je problém zamestnatelnosti. Máme pomerne veľkú skupinu ľudí, ktorých je veľmi ťažké zamestnať. Ako nedávno ukázala štúdia Svetovej banky našim problémom je práve malá tvorba pracovných miest pre veľmi nízko kvalifikovaných ľudí. Súčasne je pravda, že týchto ľudí máme veľa. Toto bremeno budeme musieť niesť a problém riešiť. Už dnes sa prejavujú problémy so štruktúrnou nezamestnanosťou a chýbajúcimi profesiami pre podniky, ktoré budú schopné zabezpečiť rast a konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky.

Svoje možno nadmieru kritické vystúpenie by som uzavrel tým, že ak chceme byť dôveryhodní vo formulácii ekonomickej politiky, musíme vidieť tie ohraničenia, ktorá táto politika bude mať. Je potrebné prejsť od defenzívnej formulácie ekonomickej politiky k formulácii, ktorá bude dôveryhodná a ktorá bude dávať istotu, že aj politická ľavica vie jasne formulovať svoj ekonomický program.

Diskusia po príspevku Františka Hajnoviča

Ivan Okáli (ekonóm, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV)

Keď som si prečítal ekonomické časti programu SDL, zistil som, že v podstate tam rezonovali dve myšlienky. Prvá téza znela: treba sa stotožniť s transformáciou ekonomiky z centrálne plánovanej na trhovú. Takže by som nesúhlasil s pánom Öllösom, že to nebolo akcentované, minimálne v programoch SDL to akcentované bolo. Druhá myšlienka, ktorá tam rezonovala bola tá, že ľavica musí mať svoju vlastnú koncepciu transformácie. Avšak vtedy, keď SDL mala možnosť realizovať svoje programové predsavzatia, čiže po nástupe do vlády v roku 1998, tu bolo treba robiť takpovediac „záchrannú činnosť“.

Mečiarova vláda bola síce ľavicovo orientovaná v tom, že sľubovala isté sociálne istoty: nebude sa zvyšovať nezamestnanosť, budú rásť dôchodky a mzdy, atď. Ona svoje sľuby aj plnila, ale za akú cenu! Rástlo zahraničné zadĺženie štátu, z roka na rok sa o 10 miliárd zvýšili investície do budov pre novovzniknuté okresné a krajské úrady, zo zahraničných úverov sa taká istá čiastka použila na výstavbu diaľnic. Pričom tieto úvery boli stále menej a menej výhodné. Podniky neprepúšťali, ale často neplatili sociálnej poisťovni, neplatili dane a dostávali úvery. Banky mali takmer polovicu tzv. „klasifikovaných“ úverov. Všetko to spelo ku kríze, pri ktorej by každý z nás prišiel o 50 halierov z každej koruny vkladov. Vtedy, keď nová vláda prevzala moc po Mečiarovi, bola situácia vyslovene krízová.

Preto bolo absolútne nereálne v danej situácii vypracúvať nejakú ľavicovú koncepciu transformácie. Rovnako nemohla byť ani pravicová. Obrazne povedané: museli prísť hasiči, a bolo jedno, či striekali do pravého alebo ľavého okna budovy zachvátenej požiarom. Preto nemôžem súhlasiť s tým, čo tu hovoril kolega Zala, že ekonomický program SDL sa dostal „pod taktovku neoliberálnej konzervatívnej koncepcie ekonomickej reformy“. Áno, bola tu reštrikcia, ale bez nej by sa ekonomika zrútila a všetci by sme na to doplatili. Iné východisko nebolo. Až po vyriešení tohto havarijného stavu bolo možné uvažovať o nejakých ľavicových alebo pravicových koncepciách transformácie.

Teraz jednu poznámku k perspektívam ľavice: Okrem problému rozumného rozdeľovania príjmov a zdrojov medzi rôzne vrstvy obyvateľstva bude tak isto, ak nie ešte väčšmi dôležité zabezpečenie efektívnosti. Bez dostatočnej efektívnosti totiž nie je možné zabezpečovať ľavicové programy. Preto bude dôležité dodržiavať to, čo je zapísané v lisabonskom a göteborgskom programe. Dôležité je mať ľavicovú strednodobú predstavu ako realizovať tento lisabonský projekt v našich podmienkach.

Darina Malová (politologička, Univerzita Komenského Bratislava)

Na čom sa tu všetci zjednotíme, je, že len v súčasnosti sa otvára väčší priestor pre národných aktérov prísť s vlastnými koncepciami politik. Každá

ľavicová strana, kdekoľvek v strednej Európe, mala obmedzený priestor a musela robiť politiky, ktoré boli spojené s liberálnymi ekonomickými teóriami a tvrdou reštriktívnou fiškálnou politikou. Navyše musela reformovať to, čo János Kornai nazval predčasný „welfare state“. Všetky tie drastické rezy, ktoré napr. v Maďarsku robil socialistický minister János Bokros, ktorého to stálo aj kreslo. Takže vlastne teraz sa prvý raz na Slovensku otvára priestor, aby tu existovala sociálnodemokratická alternatíva. To je skutočne podľa mňa prvýkrát. Mne sa môže tristo razy nepáčiť Smer, ja môžem byť tristo razy presvedčená o tom, že sa rozpadnú, ale žiadna iná politická strana tu momentálne nie je. Takže, ak sme sa tu stretli kvôli tomu, že stojí to za to, mať sociálnodemokratickú alternatívu v zmysle politik, tak to znamená, že treba ten Smer sociáldemokratizovať; ak sa rozpadne, nech sa rozpadne. Ale bude tam aspoň jedna frakcia, ktorá príde s politikami, ktoré sú súčasné a moderné?

Niekoľkokrát tu zaznelo, že tie alternatívy tu neexistujú, akoby 21. storočie znamenalo koniec sociálnej demokracie. Neznamená. Ukazujú to aj najnovšie analýzy výsledkov sociálnodemokratických strán v šiestich západoeurópskych krajinách. Tá analýza ukazuje, že vo Švédsku a v Dánsku sa sociálne demokracie modernizovali a boli schopné zabezpečiť aj istú mieru sociálnej istoty. Vznikli úplne nové koncepty ako „flexicurity“ a podobne. Môj pohľad na túto situáciu je takýto: nebudme takí maloverní, že tu neexistuje odborný potenciál, že všetok odborný potenciál má iba pravica. O akom odbore potenciálne možno hovoriť, keď máme penzijnú reformu urobenú podľa zahraničného modelu. Začnime sa pozeráť na to, čo existuje v zahraničí, a čo sa ukazuje ako zdravá a udržateľná sociálnodemokratická politika. Treba len o tom vedieť a nejaký spôsobom dotiahnuť tých ľudí, ktorí to robili na Slovensku.

Daniel Škobla (sociológ)

Položil by som otázku: Akú možnosť má sociálna demokracia na to, aby robila nejakú inú napr. ekonomickú politiku? Budem trochu provokatívny, a preto som aj hovoril, že sociálna demokracia všade v Európe má problém. Stratila totiž makroekonomické inštrumentárium, ktorým predtým mohla robiť určité zásahy, napr. v prospech plnej zamestnanosti. Jednotná monetárna politika alebo maastrichtské kritériá zásadným spôsobom obmedzujú inštrumentárium národných štátov. Je tu teda šanca robiť ekonomiku inak?

Vladimír Bačišin (ekonóm)

Poznámka k liberalizmu. Pani kolegyňa Malová, 53 percent HDP je ešte stále tvorených cez štát. Treba si uvedomiť, že všetky tie reformy neboli liberálne ale inštitucionálne. Tu štát zvrchu menil inštitúcie, možno aj zachoval staré mechanizmy. Nakoľko sa zachovala veľká miera etatizmu, nedá sa hovoriť o liberalizme.

Ivan Okáli (ekonóm, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV)

Na Slovensku ide cez štát 31 percent všetkých zdrojov. V Írsku je to o pol percenta viacej, v Lotyšsku a Litve asi o trištvrte percenta menej. Slovensko je teda úplne na „krají“ prerozdelenia.

László Öllós (politológ, Fórum inštitút)

Bol tu spomínaný pán Lajos Bokros. Podľa prieskumov verejnej mienky je v súčasnosti v Maďarsku najpopulárnejší zo všetkých bývalých ministrov financií po roku 1989. Treba ho sem zavolať, rád to sprostredkujem...

František Hajnovič (finančný analytik)

Nemyslím si, že náklady na transformáciu sú konečné, ale jediná cesta je v ďalšom posilňovaní konkurencieschopnosti podnikovej sféry. To je zároveň jediná cesta, ktorou môžeme rozvíjať aj sociálnodemokratickú alternatívu.

Bola tu spomínaná nízka miera prerozdelenia a možnosti realizácie sociálnodemokratickej politiky. Pokiaľ sme schopní zvýšiť mieru prerozdelenia bez toho, aby sme oslabili konkurencieschopnosť, tak samotná miera prerozdelenia nie je kritický parameter, ktorý by mal byť problémom z hľadiska realizácie dobrej ekonomickej politiky. To jasne ukazujú tie krajiny, ktoré majú vyššiu mieru prerozdelenia. Problém nespočíva v miere prerozdelenia, ale v tom, ako sa zdroje použijú. Takisto si však nemyslím, že samotná vysoká miera prerozdelenia garantuje, že sa bude realizovať sociálnodemokratická politika. Môže sa realizovať plytvaním zdrojmi, zmäččovaním podmienok pre podnikanie cez vyššiu mieru prerozdelenia, atď. Nedržme sa toho ako nejakého fetišu.

Bola tu nadnesená otázka, aká iná politika sa dá robiť okrem tej, ktorá sa realizuje v súčasnosti. To je trochu zavádzajúca otázka. Vy ju nevidíte, ale to neznamená, že neexistuje. Nechcem teraz toto fórum využívať či zneužívať, aby som tu diskutoval o nejakých možnostiach.

Maďarský volič na Slovensku a ľavica

László Szigeti

Na úvod mi dovoľte poznámku: Problém sociálnodemokratickej ľavice na Slovensku v súčasnosti spočíva v tom, že sa nezúčastňuje celoeurópskeho diskurzu o trhovej ekonomike, kým pravica áno. To je zásadná vec. Slovensko je malá krajina, sama nič nezmože. Aj preto sa ľavica na Slovensku cíti oslabená, lebo nemá žiadne medzinárodné kontakty, a keď ich aj má, sú iba formálne. Tento deficit cítime asi všetci.

Teraz už k téme mojej prednášky. Keď chceme hovoriť o maďarskom voličovi na Slovensku a ľavici, asi by sme sa mali vrátiť späť do roku 1918. Medzi dvoma svetovými vojnami mali južné dediny a mestečká silnú pozíciu pri vytváraní sociálnodemokratických štruktúr. Prvá zrada prišla po roku 1945 v podobe tzv. Benešových dekrétov. Napísalo sa zopár memoránd, najznámejšie je snáď memorandum Zoltána Fábryho „Obžalovaný prehovorí“, ktoré posielal počnúc Novomeským celej slovenskej a českej ľavicovej elite. Nepomohlo to.

Druhá „zrada“ spočíva v schizofrénii občana žijúceho v diktatúre. Kým po roku 1948 sa maďarská elita pridala ku komunistickej strane, ľud, najmä po roku 56 a úplne po 68, s nimi nechcel mať nič spoločné. Mali sme síce poslancov vo federálnom zhromaždení, neskôr aj na Slovensku, vytvoril sa Csemadok, otvorili sa znova školy s vyučujúcim jazykom maďarským, ale ľudia sa od maďarskej elity dištancovali. A to napriek tomu, že od 60. do 80. rokov sa materiálne podmienky obyvateľov južného Slovenska výrazne zlepšili. K schizofrénii prispieval aj pocit, že Maďari nemôžu byť pri moci. Do roku 1968 totiž existovala v Československu iba KSCĽ, potom vďaka federalizácii sa vytvorila aj samostatná KSS. Existujú však dokumenty, podľa ktorých sa uvažovalo aj o založení samostatnej Maďarskej komunistickej strany na Slovensku. Diskutoval som o tom s niektorými ľuďmi a oni mi povedali, že keď toto predniesli kompetentným, tak tí to okamžite zmietli zo stola. Pritom, ako ukazuje vývoj po roku 1989, to bolo úplne prirodzené.

Jedným z najdôležitejších krokov pre zmenu mocenských štruktúr vo svete bol rok 1975, keď bola prijatá Helsinská zmluva. Vďaka nej sa dostala do pohybu časť strednej Európy. 1. januára 1977 vznikla Charta. O rok na to Maďari na Slovensku založili organizáciu disidentov a začali spolupracovať s tou najslabšou disidentskou skupinou v strednej Európe, so Slovákmi. Potom sa vytvorila skupina Kiss, Konrád a Beszeló, prišli maďarské samizdaty kritizujúce Kádárov režim a napotom v Poľsku vznikla Solidarita. Ako každá menšina aj Maďari na Slovensku majú minimálne dvojité identity a dvojité vnímanie sveta. Vďaka tejto dvojitej identite tu žijúci Maďari sledovali aj vysielanie z Budapešti. Niektorí ľudia hovoria, že táto televízia bola liberálnejšia. To nie je pravda, bola iba tolerantnejšia. Dostali sa tak aj k iným správam, lebo oni informovali aj o Solidarite a všeličom, čo tu bolo zakázané...

V roku 1989 nastala obrovská zmena. Ešte skôr ako vznikla VPN, sa 18. novembra vytvorila Maďarská nezávislá iniciatíva. Tieto dve strany spolupracovali a išli do volieb na spoločnej kandidátke. To bolo obdobie obrovskej eufórie. Vznikli tri nové silnejšie maďarské strany: Maďarská občianska strana, Spoluzítie – Együttélés a Maďarské kresťanskodemokratické hnutie. Potom prišla éra mečiarizmu. Expanzia HZDS nielenže oslabilu SDL, ona úplne zlikvidovala aj tento pluralitný systém Maďarov na Slovensku, čo bola obrovská strata.

Keď si teraz položím otázku, ako vnímam vzťah maďarského voliča a ľavicu, tak musím povedať, že napriek tomu, že SMK sa deklaruje ako konzervatívna strana a v istých aspektoch aj je, jej voličská báza nie je konzervatívna. Hodnotová orientácia voliča teda automaticky nemá vplyv na volebné výsledky. Dôkazom toho sú aj voľby do mestských zastupiteľstiev. Je strašne veľa dedín a miest, kde žije väčšina Maďarov, no napriek tomu primátor alebo vedenie obce nie je maďarské. Ide tam totiž o pragmatickú voľbu. Celoštátna politika je však iná. Rozhodujúcim faktorom je etnická identita.

Za povšimnutie stojí ešte jeden fakt: ľavicové strany, ktoré boli vo vládnej koalícii skoro vždy „z fleku“ odmietli SMK. V roku 1998 to bol Fico. V poslaneckom klube SDL bolo síce zopár zástupcov maďarskej menšiny, tí však nepresadili tzv. menšinový program. Ten napokon, z môjho pohľadu, paradoxne zrealizovala pravica, pričom to malo byť prirodzenou agendou ľavice. Je zaujímavé, že politici s mozgom Berlusconiho, Busha alebo Orbána (hovorím o súčasnej koalícii) presadili tieto menšinové veci. Z núdze cnosť? Alebo sú to len moje predsudky?

Isté je, že schizofrénia maďarského voliča pretrváva aj naďalej: na jednej strane si je vedomý toho, čo od roku 1998 dosiahli politici SMK, a to najmä v menšinovej politike. Na strane druhej v istých častiach južného Slovenska je doslova „šialená“ chudoba. Čiže tieto otázky sa budú musieť urýchlene riešiť. Ďalej je nevyhnutná reforma vzdelávania. Najmä výučba slovenského jazyka je doslova akútna a musí sa zásadne zmeniť. Dodnes sa na školách slovenčina učí ako v 50. rokoch, keď z Maďarov chceli urobiť Slovákov. Čiže čítajú Hroboňa, Hviezdoslava a neviem koho... avšak jazyk sa poriadne nenaučia. Maďari nemajú odvahu túto tému otvoriť a maďarské deti, čo sa týka slovenčiny, zostanú „blbé“. No a slovenská politika to neotvorí, lebo si to nevšíma. Pre nich je to marginálna záležitosť. Čo však považujem za veľmi dôležité: problém hraníc je pase. Všetky geopolitické obavy padli, všetky revizionistické trendy, ktoré tu boli ešte po roku 89, vďaka EÚ nemajú nádej. Nie je však vyriešená problematika reintegrácie maďarského národa: či to chce byť politická reintegrácia, ako si ju želá Orbán, ktorá je však veľmi nebezpečná, alebo tá prirodzená, čiže kultúrna.

Na záver by som sa dotkol otázky integrácie. Za veľký úspech celej spoločnosti považujem to, že po 70. rokoch má väčšina Maďarov žijúcich na Slovensku dvojité identity. Úspechom je to, že sa chcú integrovať do slovenskej spoločnosti, že chcú budovať štát, no pritom si chcú uchovať národnostné

a kultúrne povedomie. V celkovej atmosfére tej doby však Maďari ľavici neverili, lebo maďarskú menšinu viac krát zradila. Habit sociálnych demokratov je nevyjasnený, možno program existuje, ale bez osobnosti sa nemôže žiadna strana presadiť vo veľkej politike. Fico je veľmi razantný, málo intelektuálny, a preto je taký úspešný. Teraz nám čísla ponúkajú Roberta Fica; neporovnával by som ho s Mečiarom, lebo keď sa dostane k moci, bude to v inom čase a priestore, nebude mať také možnosti. Šancu SMK na spoluprácu s ľavicou vidím v tom, že naša voličská báza nie je iba konzervatívna; to je kľúčové, ale zároveň upozorňujem na márnosť akejkoľvek snahy asimilovať Maďarov.

Bolo to asi nudné, ďakujem za pozornosť!

Diskusia po príspevku Lászla Szigetiho

Vladimír Krivý (sociológ, Sociologický ústav SAV)

Výskumov hodnotových orientácií je pomerne veľké množstvo. Je pravda, že neviem o nejakom širšom výskume v poslednom období. Tieto výskumy umožňujú vyjadrovať sa aj o hodnotových orientáciách s politickou relevanciou, či u prívržencov SMK, alebo celkovo Maďarov žijúcich na Slovensku. Tieto dve skupiny sa značne prelínajú a do značnej miery sú identické. Čo je teda typické pre väčšinu dospelého maďarského obyvateľstva na Slovensku? Skúsím to zjednodušene vyjadriť nasledovným spôsobom: Napriek tomu, že socio-štruktúrne je pre maďarskú menšinu na Slovensku charakteristické, že je väčšmi rurálna ako Slováci a z formálneho hľadiska má v priemere nižšie vzdelanie ako Slováci, takmer všetky politicky relevantné postoje, okrem socio-ekonomických, sú charakteristické tým, že sú veľmi blízke vysokoškolsky vzdelaným a urbánnym Slovákom. To znamená, že postoje voči autoritárskym prejavom, postoje vo vzťahu k Západu sú veľmi podobné postojom jednej časti Slovákov. Odlišné sú však socio-ekonomické postoje. Tam vidíme značnú nostalgiu za obdobím pred roku 1989. Sčasti je to spojené aj s rozpadom Československa a s vyostrením etnického konfliktu po vzniku samostatného Slovenska.

Socio-ekonomické postoje z hľadiska rovnostárstva sú také, že by sme ich mohli charakterizovať ako ľavicovejšie. Potom je ale zaujímavé, že väčšina z nich sa nerozhoduje pre ľavicové strany ale pre SMK. Ako tu bolo správne povedané, z kolektívnych identít je etnická identita tá najdominantnejšia. Táto identita je omnoho výraznejšia než identita liberálna, ľavicová alebo akákoľvek iná. Zaznela tu poznámka, že hodnotové orientácie nerozhodujú o všetkom. Samozrejme, že nerozhodujú o všetkom, ale rozhodujú dosť silno. Práve kolektívna identita je krásnym príkladom toho, že je aj súčasťou hodnotových orientácií. Môžeme sa pýtať aj na orientácie Maďarov a SMK; orientácie Maďarov sú ľavicovejšie, zatiaľ čo u samotnej strany to tak nie je. Ale našli by sme obdobu, napr. voliči HZDS a samotné HZDS.

Špecifická poznámka: chcel by som ešte rozlíšiť Maďarov, ktorí bývajú v silne maďarskom prostredí a iných Maďarov, žijúcich v prostredí značne slovenskom. Analýzy volebných štatistík ukazujú, že v tom druhom prípade je ochota hlasovať aj za iné strany ako SMK omnoho väčšia. Konečné rozhodnutie však nezávisí iba od toho, ako silne sú maďarskí voliči pripútaní k SMK, ale závisí to aj od tej druhej strany. Od toho, ako ich oslovuje napr. ľavica. O tom rozhoduje nielen program strany, ale aj osoba lídra. Napr. Róbert Fico môže byť vnímaný menej ako líder ľavicovej strany a viac môže byť percipovaný ako človek symbolizujúci ak nie protimaďarské, tak aspoň pre Maďarov nie dosť priateľné postoje.

Eduard Chmelár (vysokoškolský pedagóg, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)

Moje otázka pre pána Szigetiho znie: Do akej miery je podľa vás reálna štandardizácia politického priestoru medzi maďarskými voličmi? Čiže do akej miery je možná nejaká zmena alebo návrat k tomu systému, ktorý tu bol do roku 1998, kým ich volebný zákon donútil spojiť sa do SMK.

Z môjho hľadiska najprirodzenejšou formou by bolo, keby každá strana reflektovala menšinové požiadavky a všetko, čo je s tým spojené. Preto ma mrzí, že tento projekt v SDĽ nevyšiel, lebo začiatkom 90. rokov sa o to snažila nebohá Betka Borzová, ktorá s tým nakoniec neuspela. Akoby takýto občiansky princíp nekorešpondoval nielen s vôľou slovenských, ale ani maďarských strán. Teraz si asi budeme odporovať, ale po určitej dobe začínam SMK vnímať iba ako inteligentnejšiu obdobu SNS. Strana, ktorá na poste prvého podpredsedu trpí Miklósa Duraya, sa môže tváriť akokoľvek, ale nacionalizmus je tam prítomný.

Vladimír Faič (riaditeľ a predseda správnej rady Inštitútu ASA)

Jednu poznámku k tomu, čo povedal pán Szigeti. Bol som členom SDĽ a aj členom toho orgánu, v ktorom sa v roku 1998 rozhodovalo o tom, či pôjdeme do koalície s SMK alebo nie. Hlasoval som za. Jediný muž, ktorý hlasoval proti, nebol Róbert Fico, ale Ján Varjú, člen SDĽ maďarskej národnosti, ktorí nás všetkých presviedčal, že je neprístupné spájať maďarskú menšinu s SMK. Kto to robí, robí to účelovo. Svoje stanovisko vysvetlil práve svojim ľavicovým postojom. A preto hlasoval proti.

Peter Weiss (vysokoškolský pedagóg, bývalý predseda SDĽ)

Poznámka k Róbertovi Ficovi: V roku 1998 nehovoril svoj vlastný názor, ale razantnou formou formuloval istý taktický krok, ktorý súvisel s koalíčnými rokovaniami. Nebol motivovaný nejakou nacionálnou fóbiou, ale tým, že sme vedeli, že SDĽ ide do „pravcového obkľúčenia“ a chceli sme sa takýmto spôsobom pokúsiť „vyhandlovať“ iný pomer síl. Tá nálepka mu prischla iba kvôli tomu, že ako podpredseda strany to na tlačovej konferencii povedal.

Druhá poznámka: Z hľadiska nevyhnutnosti určitých reforiem momentálne pre sociálnodemokratickú politiku na slovenskej politickej scéne neexistuje lepší spojenec ako SMK. A to kvôli tomu, že konzervatívno-liberálna pravcová politika je v príkrom rozpore so životnými záujmami drvivej väčšiny Maďarov, ktorí žijú v chudobných oblastiach na národnostne zmiešaných územiach. Ďalej si myslím, že dozrel čas na diskusiu, ako odstrániť niektoré historické traumy a predsudky zo slovenskej politickej scény. Treba to robiť delikátne, rozumne, možno aj cez nejaké aktivity nezávislých intelektuálov, ktoré by vytvárali istú atmosféru porozumenia. Lebo ako sa ukázalo po dvoch účasťach SMK vo vláde a aj po schvaľovaní určitých „menšinových“ zákonov, k žiadnej katastrofe nedošlo. To, že kvôli svojim ekonomickým záujmom robia hlúposti v Nitrianskom kraji, je už čosi iné, to nemá s etnicitou nič spoločné.

Tretia poznámka: Nielen Mečiar pred voľbami v roku 1998, prostredníctvom toho šialeného zákona, dal pluralitnú maďarskú politickú scénu dokopy. Urobil to už aj predchádzajúci volebný zákon, lebo trojkoalícia musela získať 7 percent. Toto robilo z SDĽ, ktorá získavala hlasy aj na juhu, smrteľného nepriateľa pre maďarské politické strany.

Hovoriť však treba nielen o slovenskom nacionalizme, ale aj o maďarskom. Občania maďarskej národnosti a predovšetkým intelektuáli by si mali urobiť poriadok so svojimi radikálmi. Šancu vidím v tom, že ak by SMK mala skúsenosť z vládnutia v koalícii so sociálnou demokraciou a v Maďarsku by opäť vyhral Gyurcsány, existovala by možnosť na prekonanie niektorých problémov. Ale ak sa znova naštartuje koncepcia spájania národa ponad hranice, nie v kultúrnom slova zmysle, ale vytváraním inštitucionálnych a právnych väzieb medzi Maďarskou republikou a občanmi iných štátov, tak to na Slovensku znovu vyvolá obranárske reakcie a ten potenciál sa môže premrhať. Je tu veľká historická šanca.

Boris Zala (poslanec NR SR, Smer – sociálna demokracia)

Mám zopár poznámok. Pokiaľ ide o politiku Smeru, tak často tu dochádza k nedorozumeniu, ktoré spočíva v tom, že Smer sa nikdy negatívne nevyjadroval k maďarskej menšine. Vždy to bol problém reakcie na politiku SMK. Bolo by dôležité, aspoň v intelektuálnej sfére, začať tento rozdiel vnímať. Ako tu už niektorí naznačili: doteraz bola SMK stotožňovaná s maďarskou menšinou a akákoľvek výhrada voči SMK sa chápala ako útok na menšinu. Pokladám to za absurditu a istú intelektuálnu slabosť. Toto rozlíšenie je totiž principiálne.

Druhá poznámka: Ako poslanec parlamentu mám na starosti práve Nitriansky kraj, kde som kedysi aj 20 rokov žil. Pri mojich výjazdoch som sa stretol s niečím, čo by som nazval mikroklíma a „mikrodonucovanie“. Keď sa rozprávam s časťou voličov SMK, ktorí majú iný názor ako je dnešná politika vládnej koalície a jednoducho sa ich opýtam: „Tak prečo to neprejavíš vo voľbách?“ dostanem vždy rovnakú odpoveď: „To neprichádza do úvahy! Čo by povedala moja rodina, susedia?“ Ten tlak je enormný. Volíme SMK, lebo kultúrno-národná identita je silnejšia ako diferenciacia, ktorá by tam mala vládnuť.

Aj medzi Maďarmi žijúcimi na Slovensku však vnímam regionálne diferencie. Úplne iná situácia je v Nitrianskom kraji než v Košickom. Prejavuje sa to aj na spolupráci. Napríklad v Košickom VÚC spolupracuje Smer s SMK a nikdy tam nebol problém. S akou aroganciou vystupuje SMK v nitrianskom zastupiteľstve v ekonomických otázkach, s takou istou aroganciou vystupuje aj v národných otázkach. Reakcia je potom prudká.

Záverečná poznámka: V otázke štandardizácie, v tom zmysle, že by sa maďarské strany delili na liberálov, konzervatívcov a sociálnych demokratov, som dosť skeptický. Identita maďarského spoločenstva na Slovensku bude ešte dlho pretrvávať a aj keď hodnotovo môžu byť tak či onak orientovaní, z voličského hľadiska budú stále preferovať jednu stranu.

Svetozár Krno (politológ, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)

Pri diskusii o možnej „pluralizácii“ maďarských strán by sme sa mali držať matematiky, ktorá nepustí. Pri 5-percentnom kvóre na vstup do parlamentu tu nemôže existovať viacero maďarských subjektov. To by tu muselo žiť oveľa viac Maďarov.

Slovenská politická reprezentácia zanedbala jednu šancu, resp. nemala na to odvalu. Mala ju však napr. Litva. Litva na rozdiel od dvoch zvyšných pobaltských republík nám môže poslúžiť ako príklad. Pre etnické strany tu neexistuje 5-percentná klauzula a ruskí či poľskí voliči sa tak môžu skutočne rozhodnúť a nemusia voliť iba jednu catch-all-party typu SMK.

Darina Malová (politologička, Univerzita Komenského, Bratislava)

Dovolím si iba jednu krátku otázku: Maďarskí ministri majú momentálne po ANO imidž najskorumpovanejších. Je to ale skutočne tak? Mne sa zdá, že títo ministri v rámci svojho ministerského balíka iba rozdeľujú a uspokojujú chudobný juh a popri tom aj niektorých straníckych klientov.

Ivan Okáli (ekonóm, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV)

Poznámka k rozvoju južných regiónov. Teraz sa pripravuje tzv. národný strategický rozvojový rámec, v ktorom má vláda navrhnuť Bruselu spôsob využitia veľkých finančných zdrojov z eurofondov. V tejto stratégii sa odporúča aj to, aby boli vytvorené ekonomické centrá rozvoja na južnom Slovensku, konkrétne v Nových Zámkoch, Leviciach, Lučenci a Rimavskej Sobote. To je jedna z ciest, ktorá môže pomôcť rozvoju týchto regiónov.

Peter Magvaši (podnikateľ, bývalý minister práce a sociálnych vecí)

Hospodárska výkonnosť na Slovensku klesala vždy smerom od západu na východ. Takisto je to ale aj v Maďarsku. Keď som bol minister, vyjednával som o zamestnávaní našich ľudí v Maďarsku. Vtedy tam oficiálne mohlo pracovať iba 1600 občanov SR. Pritom v Gyórskej župe a Váckej župe je najnižšia miera nezamestnanosti, pohybuje sa iba okolo 2 percent. Toto sa po 1. máji 2004 so vstupom do EÚ zmenilo. Dnes ľudia z dunajskostredského a novozámockého okresu až po Levice denne dochádzajú do zamestnania v Maďarsku. Vytvorila sa tak úplne nová ekonomická situácia: tradičná migrácia za prácou v smere západ – východ sa preorientovala na os sever-juh. Takpovediac umelo rozdelené pôvodné uhorské regióny sa znovu úplne prirodzene preliali. Bohužiaľ toto sa nedá povedať o Gemeri a Honte. Vytvorenie Československa malo na tieto regióny veľmi negatívny dopad. Lučenec i Rožňava boli po ekonomickej stránke kedysi veľmi silnými mestami. Rozdelením začal ich úpadok. A rovnako na opačnej strane upadal i Salgotarján. Východ je zasa úzko prepojený s Debrecínom a Miškolcom, kde je jedna z najhorších situácií v Maďarsku. Takto tu popri sebe existujú dve nevyvážené sústavy: na jednej strane úspešný Győr a Vác, na strane druhej chudobný východ.

Ako sa ukazuje, spolupráca na západe, je na prospech oboch strán, lebo množstvo firiem sa vytvorilo aj v Leviciach, a teraz expandujú do Váckej župy a doplňajú sa. Treba sa na to prestať pozeráť úzko národnou optikou, pretože hranice v EÚ už nehrajú takú rolu ako kedysi. Cezhraničná spolupráca je jedna z možností ako riešiť regionálne disparity.

László Szigeti (vydavateľ, Kalligram)

Aj keď ma to občas hnevá, je to realita, že základnou hodnotou u Maďarov je národná identita. Ako potenciálny volič SMK som trochu v rozpakoch, keď sa strana namočí do rôznych korupčných škandálov, resp. s niektorými prúdmi v tejto strane nie som spokojný. Nemám však šancu inej voľby. Je to neriešiteľná otázka: Ako zabrániť „kontraselekcii“ pri výbere možných poslancov? S tým sa ešte nikto nezaoberal, ale istým spôsobom tu vládne jedna strana.

Poznámka k Durayovi a k otázke štandardizácie: Na niektoré veci potrebujete široký konsenzus. Bugár je donútený, aby robil kohéznú politiku a aby v SMK nechal aj podpredsedu Duraya. Osobne som viackrát proti Durayovi vystúpil. V politike však ide o niečo iné. V politike ide o to, že sa treba udržať pri moci. Buď sa zúčastním na riadení vecí verejných alebo nie. Keby bola maďarská spoločnosť na Slovensku početnejšia a bolo by tu tých potrebných niekoľko stotisíc voličov a vytvorili by sa dve strany, ktoré by bojovali o voličov, bolo by to na prospech vecí. V tejto chvíli, pri existencii rôznych prúdov, je doslova umenie zostať v strede. Ja som bojoval za to, aby Duray nebol v SMK, ale ako povedal Mitterand: „Je oveľa lepšie, keď máme Le Pena v parlamente ako mimo.“ V prípade Duraya je to niečo obdobné.

K otázke nacionalizmu: Prečo si myslíte, že v SMK nemôžu byť nacionalisti, veď nacionalizmus je 200-ročný fenomén? To sa nedá len tak vygumovať. Rovnako i idea Francúzskej revolúcie: sloboda, bratstvo, rovnosť bola cez komunizmus zdeformovaná, ale základným problémom 21. storočia bude deficit solidarity, čo je svetový problém. Získali sme slobodu, ale stratili sme pocit solidarity.

Ako tu už bolo spomenuté, isté väzby, ktoré fungovali za Uhorska, nie je možné len tak pretrhať či naopak vytvoriť. Od roku 1918 dodnes sa nevytvorila taká silná kohézia medzi obyvateľmi Žitného ostrova a Gemera. Oni nemajú prakticky žiaden vzťah. Napr. mňa osobne to viac ťahá do Bratislavy, do Viedne alebo do Budapešti, než na Gemer. Áno, spája nás politika, ale to je všetko. Minister Zsolt Simon a korupcia: túto vec viem posúdiť iba ako občan, a teda takisto ako vy. Neviem čo k tomu dodať

Posledná poznámka k ľavicí: nemyslite si, že ľavica nie je nacionalistická. Keď napríklad prišiel Gyula Horn na kongres SDĽ do Trenčína, vystúpil tam s požiadavkou autonómie.